HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

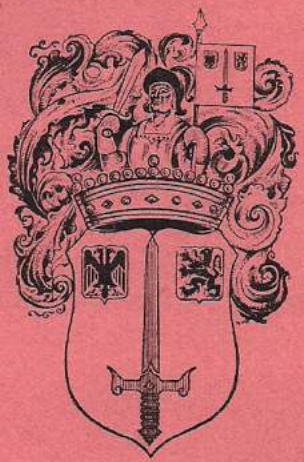

Jaargang VIII — 1956 Nrs 3,4

De redaktie van de Heemkundige Vereniging « Het Land van Aalst » **dankt**

de **ereleden** (500 fr.)

Dhr J. Cuypers, Overijse,
Eremajoor J. van Steenberghe, Ninove,
Gemeentebestuur van Erembodegem;

de **steunende leden** (200 fr.)

Z.E.H. Hubert Buyle, bestuurder, Aalst,
Dhr Marcel de Clippele, Asse,
Graaf G. de Liedekerke, Petegem,
Z.E.H. Richard de Moor, inspekteur, Dendermonde,
Dhr Gaston de Mulder, architekt, Woubrechtegem,
Baron P. de Saedeleer, Brussel,
Dhr H. de Schrijver, landmeter, St-Amandsberg,
Dhr Dewulf, fotograveur, Elsene,
Dr jur. Frans d'Haese, ambtenaar, Ukkel,
Z.E.H. G. Govaert, pastoor, Lede,
Kap. G. Hooreman, Brussel,
Dr jur. Jozef van den Bergh, referendaris, Hekelgem,
Dhr Michel van den Bossche, pasteibakker, Zottegem,
Juffr. Maria van Gijseghem, hoofdverpleegster, Hofstade,
Not. Edgard van Oudenhove, Denderhoutem,
Dr J. van Steenberghe, geneesheer, Ninove.

Wie volgt ?

AALST

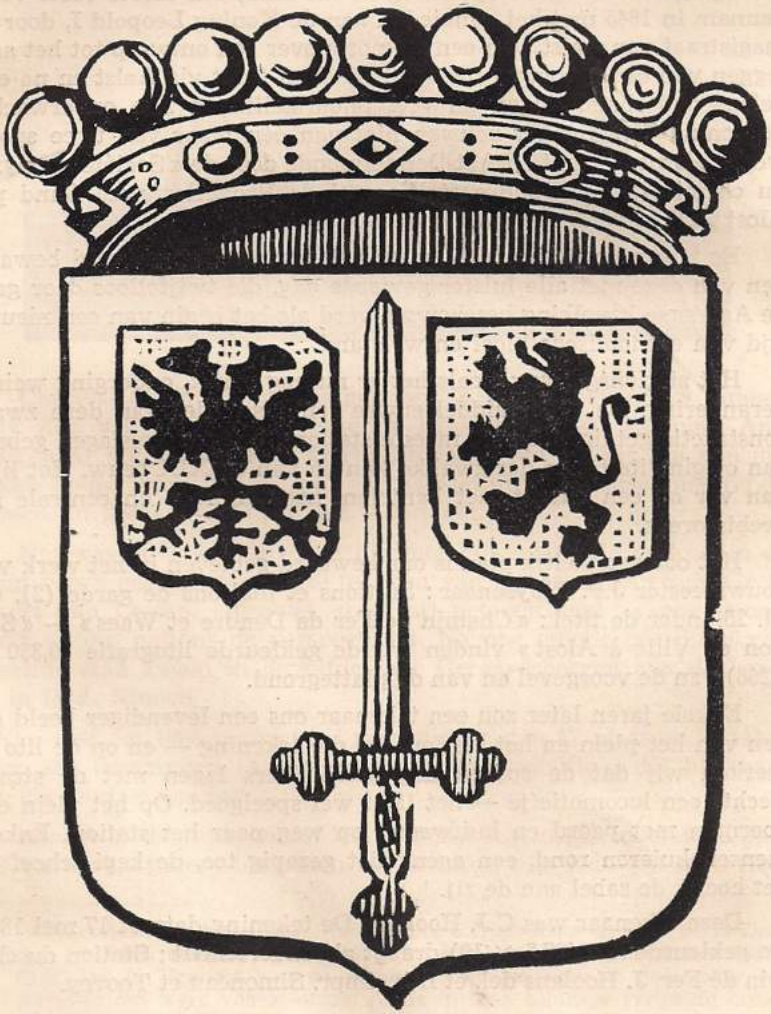

Linosnede

Iconografie van Aalst

1848-1890

Op 6 juli 1856 vierde Aalst de voltooiing van de spoorweg Brussel-Gent, via Aalst...

Deze heuglijke gebeurtenis, in aanwezigheid van leden van de Koninklijke Familie en tal van personaliteiten, was de gelukkige uitkomst van een jarenlange strijd, die begon enkele jaren na de inhuldiging van de eerste spoorweg in ons land, een eerste vaste vorm aannam in 1845 met het aanbieden aan de Koning Leopold I, door de magistraat van Aalst, van een memorie over een ontwerp tot het aanleggen van een spoorweg tussen Brussel en Gent via Aalst en na eindeloze onderhandelingen en veel teleurstellingen zijn onverwachte bekroning vond in het bouwen niet van één maar van twee spoorwegen : Brussel-Gent en Aat-Dendermonde door de « Société anonyme du chemin de fer Dendre et Waes et de Bruxelles, vers Gand par Alost » (1).

Er zijn geen prenten, die voor het nageslacht een beeld bewaarden van deze met alle luister gevierde dag, die twijfelloos door gans de Aalsterse bevolking beschouwd werd als het begin van een nieuwe tijd van economische bloei en welstand.

Het stationsgebouw, zoals het er nu nog prijkt, onderging weinig verandering. De vage middeleeuwse reminiscenties van deze zware constructie getuigen, als de meeste stations, van een volslagen gebrek aan originaliteit, een der zwakke kanten van de XIX eeuw. Het lijkt van ver op een burcht met kantelen, hoektorentjes en centrale gevechtstorens.

Het oorspronkelijk plan is ons bewaard gebleven in het werk van bouwmeester J.P. Cluysenaar : Stations et maisons de garde (2). Op Pl. 25 onder de titel : « Chemin de Fer de Dendre et Waes » — « Station de Ville à Alost » vinden wij de gekleurde litografie (0,350 × 0,268) van de voorgevel en van de plattegrond.

Enkele jaren later zou een tekenaar ons een levendiger beeld geven van het plein en het station. Op die tekening — en op de lito — merken wij dat de sporen nog gelijkvloers lagen met de straat. Rechts een locomotiefje — het lijkt wel speelgoed. Op het plein een voerman met paard en huifwagen op weg naar het station. Enkele mensen kuieren rond, een agent ziet gezapig toe, de kepi scheef op het hoofd, de sabel aan de zij.

Deze tekenaar was C.J. Hoolans. De tekening dateert 17 mei 1868. De gekleurde lito (27,5 × 19) draagt als onderschrift : Station du chemin de Fer, J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.

---

(1) z. : A.J. van Lul, De eerste Spoorweg in het Land van Aalst (L. v. Aalst, Jg. II, 1950, blz. 147-158.

(2) Brussel 1855, 2° uitg. 1860.

Dank zij Prof. Dr. L. Verriest (3) verkeren wij in de mogelijkheid onze lezers enkele bizonderheden mede te delen over het leven en het werk van deze tot nu weinig — of niet — gekende figuur, die ons een reeks tekeningen en lito's naliet van de dendersteden en zeker onze belangstelling ruimschoots verdient.

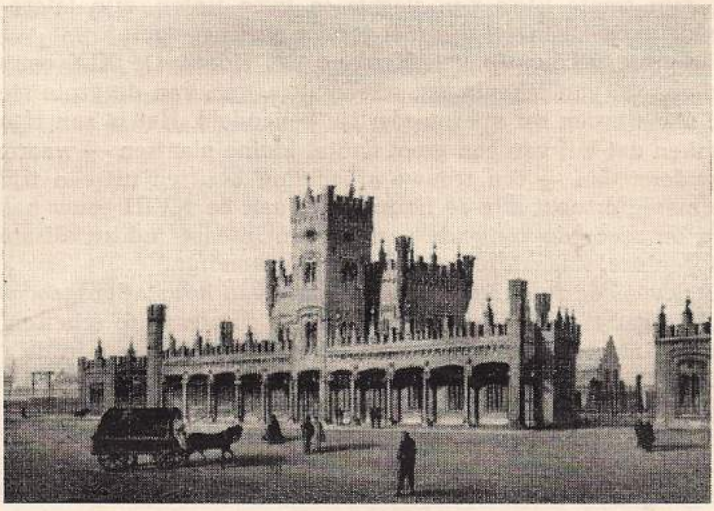

Charles-Joseph Hoolans is geboren te Antwerpen op 29 januari 1814. Zijn vader was onderwijzer te Brussel. In 1840 was onze Antwerpenaar muzikant in het vierde linieregiment te Aat. Na zijn militaire dienst kreeg hij in 1842 een aanstelling als muziekmeester te Lessen. In 1848 vestigde hij zich te Brussel.

Het was op 8 juni 1848 dat hij voor het eerst « de potlood in de hand nam » om een gezicht te tekenen van het stadhuis en de Grote Markt van Lessen, alhoewel, zoals hij het zelf zegt : « sans jamais avoir eu des notions de perspective ». Na nog enkele gezichten van dezelfde stad kwam in ditzelfde jaar Geraardsbergen aan de beurt en in 1849 : Ninove.

Van 1848 tot 1868 bezocht hij niet minder dan 47 plaatsen, maakte ruim 280 tekeningen (4) en ongeveer evenveel lito's, die blijkbaar een goede afzet vonden.

Alhoewel de lito's gerust de vergelijking mogen doorstaan met het werk van andere litografen uit dezelfde tijd, toch zou men Hoo-

(3) Léo Verriest, Le dessinateur-lithographe C.J. Hoolans (L'Echo de la Dendre, nr. 8499, samedi 26 nov. 1955; nr. 8501, samedi 10 décembre 1955). Prof. Dr. L. Verriest was de eerste om opzoekingen te doen over het leven en het werk van Hoolans. Al de in deze bijdrage vermelde bizonderheden zijn ontleend aan deze artikels.

(4) Al deze tekeningen berusten in het Prentenkabinet te Brussel. Mijn dank gaat naar Dr. H.J.G. de Brouwere, bibliothecaris-biblograaf bij de Koninklijke bibliotheek, die mij attent maakte op deze énige verzameling.

lans bezwaarlijk een groot kunstenaar kunnen noemen. Hij zelf was er in den beginne goed van bewust. Zijn eerste tekeningen van Geraardsbergen en Ninove bv. verraden de tekenaar, niet zonder aanleg, maar die nog worstelt met de techniek van het tekenen. Zijn algemeen gezicht van Ninove is niet feilloos. Het eerste binnenzicht van de kerk was een mislukking. Stilaan verwierf hij meer vaardigheid. Zijn eerste lito's zijn slechts in twee tinten, zijn latere met meer kleurschakeringen zijn niet zonder charme.

De grote verdienste van Hoolans ligt elders. De XIX eeuw leverde ons tal van tekeningen, etsen, lito's, enz. van de grote steden. De kleine werden eer stiefmoederlijk behandeld. Het is aan Hoolans te danken dat wij van een groot aantal kleine plaatsen — waaronder de dendersteden — een trouwe afbeelding bezitten uit een tijd die in zo menig opzicht nog de herinnering aan de XVIII eeuw had bewaard en reeds de komende periode van intense industrialisatie en meedogenloze, smaakloze modernizatie aankondigt.

Benevens de reeds vermelde tekening van het stationsgebouw en het plein gaf Hoolans ons nog zes andere interessante schetsen van Aalst. Hij maakte ze in de jaren 1867 en 1868, de laatste in de reeks van 280. Zij behoren tot zijn beste. Bij mijn wete hebben wij voor dezelfde tijd geen dergelijke reeks gezichten van Aalst. Deze uitgegeven door de Aalsterse litograaf van den Bossche dateren uit de periode 1839-1845.

Hier volgt met enkele nota's een bondige beschrijving van de zes andere schetsen :

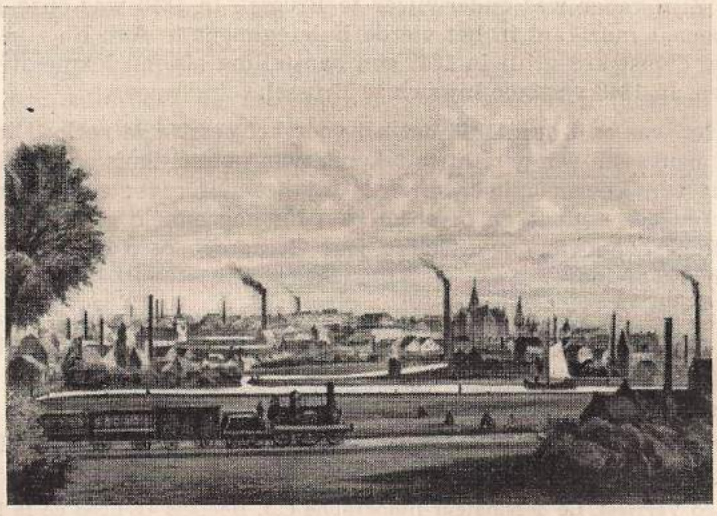

Vue Générale — *Algemeen gezicht van Aalst. Tekening van 12 september 1867. Lito, J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.*

Hoolans heeft met een zekere en voor de tijd begrijpelijke voorliefde tal van zijn lito's gestoffeerd met een trein. Hier een trein met

pakwagen en rijtuigen op weg naar het station. Naar het gebruik werden de nieuwe locomotieven versierd met een naam. De eerste die reden op de lijn Brussel-Gent heetten : « 7 Juillet 1831 », « Erycius Puteanus », « Thierry Martens (!) » (5). Het gezicht is genomen uit het oosten in de denderweiden. In de vlakte : de pas gekanalizeerde Dender en een arm : de Oude Dender. Op de achtergrond links de kerk van het Begijnhof, rechts S. Marten en het Belfort. Talrijke fabriksschoorstenen moeten van de reeds bloeiende Aalsterse nijverheid getuigen.

Hôtel de Ville (XII siècle) et la statue de Thierry Martens. *Stadhuis van Aalst en het standbeeld van Diederik Martens. Tekening van 12 sept. 1867. Lito (29 × 21), J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.*

Gezicht op het merkwaardig belfort met rechts het voormalig stadhuis — tot in het begin van de XIX eeuw —, alwaar thans het muzeum en het oud-archief zijn ondergebracht. De XVII eeuwse topgevel werd in de tweede helft van de vorige eeuw omgebouwd in overeenstemming met de stijl van het gebouw. Het vooruitspringend, sierlijk gebouwtje, vroeger « bretesque » (pui) geheten, dateert uit de XVI eeuw. Links van het belfort, met gaanderij en luchtige gevel-

(5) z. A.J. van Lul, o.c., blz. 157.

tjes, de voormalige corps-de-garde, wezen- en Barbarakamer (6). Was in de XIX eeuw gasthof : De Beurze van Amsterdam. Een reklamekaartje, lito van van den Bossche, met een gezicht van hetzelfde stadsbeeld, zonder Diederik Martens, dus van vóór 1856, draagt als opschrift : Hôtel de la Bourse d'Amsterdam, tenu par J.B. Gheeraerts, Grand'Place Alost, café-restaurant (7). Het gebouw kwam in het bezit van de « Eendracht : Katholieke Kring — L'Union cercle catholique ». Rechts, aan de Hoek van de Kattestraat : « De Graaf van Egmont », op de plaats waar tot 1776 's Gravensteen of Grauwensteen stond, vergaderplaats van het Hoofdcollegie van de Twee Steden en het Land van Aalst.

Dit het mooiste stadsbeeld van Aalst werd nog — met en zonder Diederik Martens — omstreeks dezelfde tijd talrijke malen getekend en uitgegeven als lito, gravure of als reproductie in werken uit die tijd :

1848 — Gezicht op het Belfort en voormalig stadhuis. Kaart met nieuwjaarswensen : Souhait de nouvel an aux membres de la société Royale d'Harmonie d'Alost, par le concierge de la société 1848. Veelkleurig versierde lito (26 × 15) van van den Bossche.

1871 — L'Ancienne maison communale d'Alost, met links : « Café Suisse » en rechts : « Au Comte d'Egmont ». Vanmorcken sc., Henri van der Hecht. Houtsnede (0,232 × 0,161). In : Illustration Européenne 22-4-1871.

1873 — Zelfde houtsnede als voorgaande in : Belgische Illustratie, Antwerpen, 6e jg., nr. 20, ao 1873-74.

1877 — Zelfde stadsbeeld, volgens een schilderij van Walckiers. Houtsnede (18 × 14). In : Magasin Pittoresque, Paris, D. 45, ao 1877.

1878 — Houtsnede : 0,093 × 0,137. V. Dedoncker del., M. Weber sc. In : Van Bemmel, Belgique illustrée, I, blz. 553.

1879 — Zinkgravure : 0,12 × 0,08. Reproductie van een tekening van A. Heins. op een marktdag. In : C. Lemonnier, La Belgique.

1890 — Zinkgravure : 0,10 × 0.16. Van J. Malraux naar tekening van E. Puttaert. In : La Belgique illustrée, 2e uitg. II, 309.

Grand'Place — *Grote Markt. Tekening van 16 september 1867. Lito (27,5 × 19), J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.*

Links het stadhuis van de Gentse bouwmeester Louis Roelant. (Op het binnenplein het derde — en laatste — Landhuis, alwaar het Hoofdcollegie van de Twee Steden en het Land van Aalst vergaderde tot aan de Franse revolutie). Verder de Molenstraat, de Kerkstraat en rechts de ingang van de Zoutstraat. Op het Plein enkele personages. Op de achtergrond S. Marten.

Achter S. Marten, in vroegere tijden : de Graanhalle en de Graanmarkt. Een reklame-kaartje van een herberg op de Graanmarkt, bewaart ons nog een herinnering uit de goede oude tijd der diligences :

---

(6) z. Juliaen Roegiers, de Kring « de Eendracht » te Aalst (Ann. Oudh. Kring L. v. Aalst, 3o Jg., 1907).

(7) Er zijn nog andere reklame-kaartjes met enkel de afbeelding van de Bourse d'Amsterdam, o.a. : Hôtel tenu par la veuve van Varenbergh.

Grote Markt.

1850 — Hôtel du Paon d'Or. *Hotel de Gouden Pauw.* In het midden onder de afbeelding van een pauw : Hôtel du Paon d'Or tenu par F. de Clercq, daar onder een gezicht van de herberg met als onderschrift : Vieux marché aux grains, près de l'église St. Martin. Links op een rol :

Service de diligences d'Alost à Gand, Bruxelles, Lokeren, Grammont et vice-versa :

Departs d'Alost à Bruxelles tous les jours à 6 h. du matin, les vendredis à 5 1/2 h. et les samedis à 6 h. du matin.

De Bruxelles à Alost, tous les jours à 5 h. de relevée.

D'Alost à Gand tous les jours à 7 h. du mat., les vendredis à 4 h. et à 7 h. du mat., les samedis à 7 h. du mat. et à 2 h. de relevée.

De Gand à Alost, les dimanches à 7 h. du mat. et 5 h. de relevée, les lundis mardis mercredis et jeudis à 5 h. de relevée, les vendredis à 3 h. et à 4 1/2 h. de relevée, les samedis à 5 h. de relevée.

D' Alost à Grammont les lundis à 4 h. du matin.

De Grammont à Alost les lundis à 2 h. de relevée.

N.B. Le départ pour Gand du vendredi à 4 h. du mat. sera à 4 1/2 h. à partir du 15 Octobre jusqu'au 15 avril, et ceux de Grammont et Lokeren 1 Oct. jusqu'au 1 avril.

Rechts op een rol :

D'Alost à Ninove, les mardis à 7 h. du matin.

De Ninove à Alost les mardis à 11 h.

D'Alost à Lokeren, les mercredis à 4 h. du mat.

De Lokeren à Alost, les mercredis à 2 h. de relevée.

Bureaux : A Alost chez l'entrepreneur (ondernemer der diligences), hôtel du Paon d'Or, vieux marché aux Grains. A Bruxelles, chez Mr. van Houck-Biddelo, hôtel de Dunkerke, marché aux Poulets. A Gand chez Mr. Segers, hôtel de L'Etoile, marché aux Grains. A Grammont chez Mr. van Achter, hôtel de la Cloche, Grand'Place. A Loke-

ren chez Mr. Trasiers, Hôtel du Miroir. A Ninove chez Mr. Lenaert, Hôtel de L'Etoile.

N.B. Le public trouvera aussi en cette messagerie des vigilantes, chars à bancs, etc. etc.

Lito in twee tinten : 0,158 × 0,12. Lithographie van den Bossche à Alost.

Marché aux Houblons — *Hopmarkt. Tekening van 23 september 1867. Lito (27,5 × 19), J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.*

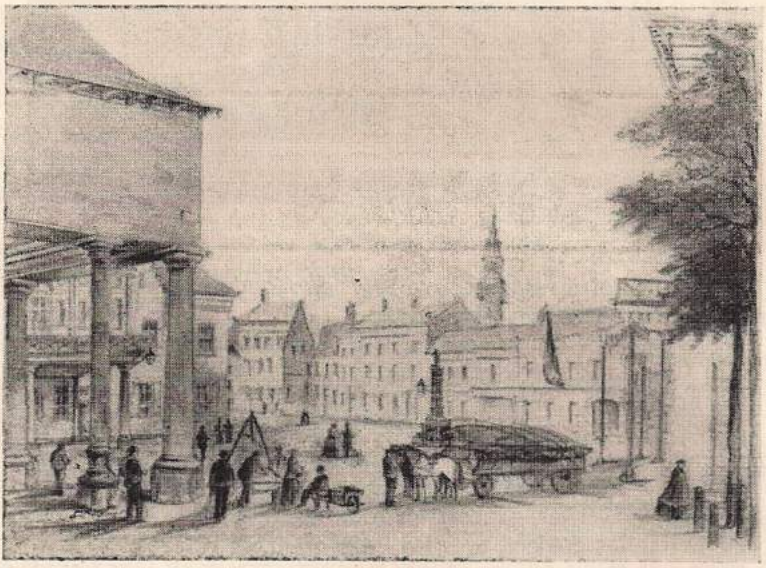

Wij geven hier een reproductie van de oorspronkelijke tekening wegens het ontbreken van enkele details op de lito. Links tegen de thans afgebroken hopwaag weegt men een hoppook — zoals men vroeger die grote hopzakken noemde — Op de wagen liggen nog enkele dergelijke zakken. Op de markt een monumentale stadspomp en rechts het gebouw dat vroeger als stadsschouwburg diende. Op de achtergrond de toren van het Belfort.

La Dendre (Rivière) — De tekening is ongedateerd en zonder onderschrift (Vermoedelijk : 1687 of 1868). *Lito (27,5 × 19), J. Hoolans del. et lith.*

Gezicht op de Dender met zeilschip en stoombootje en aan gene zijde de Werf of aanlegplaats voor schepen. Links de watermolens. In het midden de Molenstraat met rechts een oude — thans verdwenen — gevel. Op de achtergrond S. Marten. De lichte roze tinten in het water en van de gebouwen geven aan het geheel een prettig uitzicht. In het archief van de stad hangt hetzelfde stadsbeeld uit een vroegere tijd. Het is een olieverfschilderij (80 × 62) van de Aalstenaar Guillaume van Buscum (1798-1834). Van de lito van J. Hoolans staat

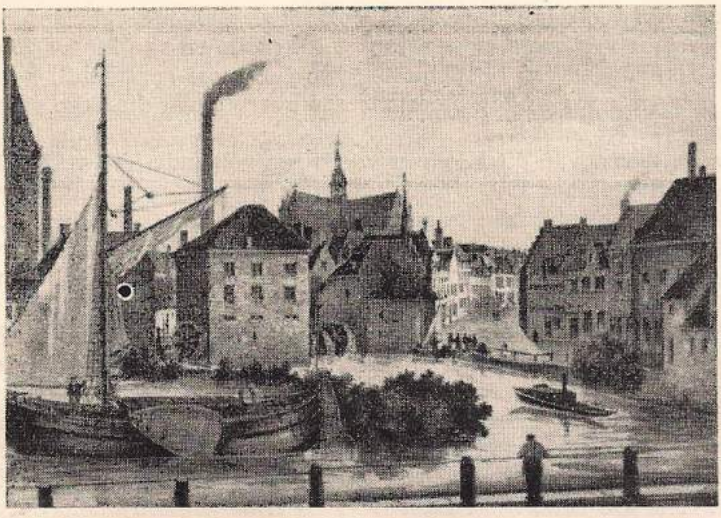

er in het werk van P. van Nuffel : Historiek der Oude Straten, enz. op blz. 157, een vrij onbeholpen kopie en verkeerd gedateerd (1823) van de hand van Paul de Schaepdrijver.

Intérieur de l'église S. Martin à Alost — *Binnenzicht van de S. Martenskerk. Tekening van 17 september 1867. Lito (27,5 × 19,5), J. Hoolans del. et lith., impr. Simoneau et Toovey.*

Gezicht op de kruisbeuk, koor en predikstoel. Gestoffeerd met enkele personages.

NINOVE, 10 februari 1956. *H. Vangassen.*

1856

Een spoorwegstation, een standbeeld en... een klooster

Uit het archief van de Eerw. Zusters ARME CLAREN :

« De Stad van Aelst door de eeuwige besluiten der Goddelijke Voorzienigheid beschikt wezende tot de stigting van een Klooster der Clarissen-Coletienen, heeft het aen den Heer behaegd dit goed werk te voltrokken onder het bestier van den Zeer Eerweerden Heer D.J. Verduyn, Kanonik van Sint Baefs, Deken en Pastor van Sint Nicolaes, alsdan Directeur van het Klooster van Gent, en onder dit van de Eerw. Moeder I.F. Dumortier, Abdis van het zelve Klooster. Na ontelbaere beproevingen en moeylijkheden, wierden hunne poogingen met eenen gelukkigen uitval bekroond.

» In de maend Maert 1855 wierd er een huis gekogt, maer vermits het zeer klein was en niet geschikt om door de Religieuzen bewoond te worden, was men genoodzaekt het zelve ten gronde aftebreken.

» Er wierd een nieuw Klooster gebouwd (Nota : in de Pontstraat nr 59, nu een garage) door den onvermoeylyken iever en mildheid

van den Eerweerden Heer L. Van Boxelaere, Kanonik van Sint Baefs en Directeur van ons Klooster van St. Nicolaes, en van Mr De Rouck, geestelijke Vader van het Klooster van Gent, die gezamentlijk gearbeid hebben, om alle de hinderpalen te overwinnen die deze stigting zoo vele jaeren belet had.

» Den bouw van dit Klooster wierd het volgende jaer voltrokken, en den **3 September 1956** zijn de volgende Religieusen van Gent vertrokken om er bezit van te nemen : Sr M.-Beatrix Batselier, Abdis, Sr M.-Anastasia van Berwaer, Vicares, Sr M.-Lambertine Bouwens, Sr Marie-Ignace De Munter, Sr M.-Rosalie De Bruyn, Sr M.-Philomene De Kersmaeker (deze drij laetste Religieusen uit het Klooster van St. Nicolaes), Sr M.-Constance Siffer. Zij waren vergezeld door de Zeer Eerweerde Heeren Verduyn en Boxelaere, Mr De Rouck, verscheide andere weldoeners, de Eerw. Moeders Abdissen van het Klooster van Gent en van dit van St Nicolaes. Tot Aelst aen de statie wierden zij gezamentlijk met Zijne Hoogweerdigheid L.J. Delebecque, Bisschop van Gent, die met den zelven convooi gekomen was, door den Zeer Eerw. Heer De Blik, Deken der Stad en zijne geestelijkheid ontvangen en naer de Dekenij geleid, van daer gingen zij processiegewijze naer de groote Kerk en wierden voorafgegaen door maegdekens in het wit gekleed, dragende palmtakken en korven met bloemen. Zijne Hoogweerdigheid volgde hun met de geestelijkheid. De straeten waer den stoet moest doorgaen waeren fraei versierd en met bloemen bestroeid. In de Kerk wierd er eene Solemnele Mis gecelebreerd, aen het Evangelie deed den Zeer Eerw. Heer Deken een schoone aenspraek over den geest van ons H. Order en wenschte de Stad geluk over de aenkomst der Religieusen. Aen de Nutting naderden de Religieusen tot de H. Tafel en naer de Mis wierden zij plegtiglijk met den zelven stoet naer hun Klooster geleid. Zijn Hoogweerdigheid droeg het Allerheiligste Sakrament en gaf, aen het Klooster gekomen zijnde, de Benedictie aen de groote menigte die dit nieuw slach van feest verzameld had. Na het Allerheiligste in het Tabernakel van de Kapel geplaetst te hebben, deed Zijne Hoogweerdigheid de wijding van alle de reguliere plaetsen en gaf aen het Klooster de benaming van Klooster der Onbevlekte Ontvangenis.

» De vreugd welke de goede inwoonders van Aelst betoonde en de zorg die zij aenwenden om de religieusen van hunne noodwendigheden te voorzien zijn een klaer bewijs van de eerbied en de liefde die hun bezielen voor de kinderen van de H. Vader Franciscus en der H. Moeder Clara. »

Eerwaarde Moeder Abdis die zo vriendelijk was de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon deze copij uit haar kloosterarchief toe te sturen, verzocht ons hieraan toe te voegen « ... dat de Zusters Arme Claren de goede Aalstenaars oprecht danken om de weldoende sympathie, haar sedert een eeuw ononderbroken betuigd en dat zij, zich bewust van haar eerste reden van bestaan in deze stad, dag en nacht Gods zegen over haar en de bevolking afsmeken... »

AALST. *Fr. C.*

Verzet van de Aalsterse Buildragers tegen de Stadhouder in 1649

Uit processtukken kan men soms het relaas opmaken van een of andere gebeurtenis, die in onze stad Aalst heel wat opzien heeft verwekt. Dikwijls is in de loop der jaren zo'n voorval vergeten geraakt, meestal omdat het rechtstreeks geen gevolg heeft gehad voor de volgende tijd. Grote veranderingen hebben dergelijke gebeurtenissen in de politieke en sociale toestanden meestal niet veroorzaakt. En toch is het wel interessant dergelijke processen van naderbij te bekijken, omdat het ons helpt bepaalde toestanden in het verleden beter te kennen. Bij deze processen leert men het best de geschiedenis van de gewone, kleine man kennen uit de getuigenverhoren, die, al zijn ze niet altijd de juiste weergave van wat werd gezegd, toch dichter staan bij de werkelijkheid dan de meer officiële dictums of vonnissen.

We willen in deze kleine bijdrage de aandacht vestigen op een bundeltje getuigenissen (1) van 52 blz. geschreven in 1650. Het is een kopie van een verzameling getuigenissen, zoals blijkt uit wat de stedelijke griffier op het einde heeft vermeld (2). Daarnaast heeft een andere hand genoteerd dat het oorspronkelijk stuk naar de Raad van Vlaanderen werd gestuurd (3). Dit zal het kopiëren van de getuigenissen wel verklaren. Bovenaan op de bundel staat vermeld : *Oorconden gehoort ende geexamineert te(n) v(er)soecke van(den) heere Stadthouder vande Stede en(de) lande van Aelst causa officij h(eessche)re ter eender zyde Jeghens hendrik Schellinck, Jan dehondt en(de) Gillis de bie gevangene v(erweerde)rs ter andere. actum int collegie den xv*^{en} *december 1649 (4).* Ook op andere dagen werden door tenminste twee schepenen getuigen gehoord over dezelfde zaak : 22, 23, 30 december 1649 en 3, 4, 5 januari 1650. Zoals blijkt uit de inhoud van de getuigenissen en de aanwijzing op de buitenkant achteraan op de bundel *Stijcx van(de) heer Stadthouder h(eessche)re c(ontr)a de Buyldraeghers ghevanghen v(erweerder)s,* betreft het een aanklacht van enkele gevangen genomen buildragers (5) door de stad-

(1) Rijksarchief te Gent, Land van Aalst, nr 1664.

(2) **Naer collatie ghedaen Jeghens Doriginele enqueste berustende ter greffie der voors. stede van Aelst es dese daermede bevon(den) toccorderen. Toorconde greffier ter stede van Aelst. A. De Pape.**

(3) **Doriginele Enq(ues)te es opden iij^{en} marte 1650 met briefven van Burgm(eeste)r en(de) schepen(en) ghesonden aen mijn heren vande Raede van Vlaenderen in Voldoenin(ghe) vande briefven van mijn heeren van(de) privee Raede en(de) de hove van(de) Raede in Vlaen(deren).**

(4) Andere schuldigen heeft men niet gevangen genomen, o.a. Adriaen Aleyten en Peeter Coene. Misschien waren ze wel tijdig kunnen ontsnappen.

(5) Buildragers waren mensen wier beroep het was zakken, vooral graan, te dragen. In de 15^{e} eeuw werden ze **pijnders** genoemd. Ze waren verenigd in een ambacht. Zo vermeldt het **Peysbouc** f° 30 r° de keuren **van den pynres.** Zij droegen de zakken vooral naar of uit het **coorenhuus** bij de St.-Martinuskerk, uit of naar de schepen aan de werf, van of naar de verschillende **solders** in de huizen in de stad. In het **Boek met den Haire**

houder.

Het getuigenverhoor is gebeurd volgens een vast schema, berustend op een *Intendit* met 12 articlen. Met de term *Intendit* werd bedoeld een aantal vragen die werden opgesteld, steunend op de verschillende punten der aanklacht, en waarop de getuigen zo juist mogelijk moesten antwoorden.

Als getuigen werden gehoord :

1. *Peeter mariage f^s peeters oudt ontrent xxxix Jaeren princelycken officier deser Stede van Aelst, ende Insetene borgher.*

2. *Gillis hardyns f^s Christoffels oudt ontrent xxvj Jaeren knecht van(den) heere Stadthauder deser Stede ende Lande.*

3. *Peeter moens f^s Jans oudt ontrent xxxiij Jaeren officier vanden Stadthauder deser Stede woonen(de) op schaerbeke Schependom derselv(er) stede.* Merkwaardig is wel dat deze persoon verklaart niet goed te weten wie bepaalde feiten heeft gedaan, o.m. daar *hy oock de borghers niet wel en kendt als woonen(de) buyten dese stede.*

4. *Jan vander Straeten f^s fran(choi)s oudt ontrent xlviij Jaeren assistent vanden officier peeter de Leeuwe woonen(de) op Schaerbeke Schependom deser Stede* (6).

5. *Franchois de Smet f^s Daniels oudt ontrent xxvij Jaeren Jonghman woonen(de) met syn ouders binnen deser Stede.*

6. *S(ieu)r Jaecques Coucke f^s dheer Jan oudt xxv Jaeren Jonckman woonen(de) met syne ouders.*

7. *Dheer Gillis boone f^s Gaspars oudt ontrent lxv Jaeren oudt Schepene ende Insetene borgher deser Stede.*

8. *Dheer Romanus de Visscher f^s dheer en(de) mr. henrici oudt ontrent xxix Jaeren ende oudt Schepene en(de) Insetene borgher deser Stede.*

9 *Michiel vander Eecken f^s niclaes oudt ontrent xlix Jaeren, bode op brussel ende Insetene borgher deser Stede.*

---

f° 251 v° vermeldt een ordonnantie van 1526 het loon dat aan de pijnders moet betaald worden volgens de afstanden. Meestal wordt het **coorenhuus** als centrum genomen. De verschillende plaatsen en huizen in de stad die hierbij vermeld worden laten toe heel wat huizen en hun bewoners te kennen. In het **Boek met den Haire** f° 252 v° lezen wij ook dat de schepenen in 1614 op aanklacht van kooplieden van Dendermonde zich verplicht zien in een vrij wanordelijke toestand weer orde te scheppen. Immers, deze kooplieden klaagden er terecht over dat ze voor het dragen van hun zakken tweemaal moesten betalen : ... **van dat zyl(ieden) moesten dobbel recht betalen te weten gedraghen by donvry buijldraghers tot upden werf ende van daer byde vry buijldraghers tot Int schip.** Er wordt dan ook aan de onvrije buildragers verboden **eenich graen oft saden uutten coorenhuyse te draghen In eeneghe schepen ofte waghens en(de) carren.**

Naast de pijnders-buildragers werkten ook de **scroders,** belast met het versjouwen van alle koopwaar in vaten. (Zie hierover J. Van Cleemput, « **Het toponiem « Zeeberg » te Aalst** », in **Het Land van Aalst,** I, p. 162).

(6) Getuigen 1-4 zijn rechtstreeks bij de feiten betrokken geweest als begeleiders van de stadhouder, getuigen 5, 6, 8-11 waren meer toevallig getuige. Getuige 7 legde verklaringen af over gebeurtenissen die vroeger waren gebeurd.

10. *Meester michiel dhaene f^s dheer Joos oudt ontrent xlj Jaeren capitain vande nieuwstraetwycke ende Apothecaris deser Stede.* Deze getuige stond op de markt voor *de corps de garde deser stede* en is *vuyt curieusheyt gevolcht.*

11. *Dheer Gaspar van Sassegem f^s Romanus oudt ontrent vierendertich Jaeren oudt schepene en(de) Apothecaris binnen dese Stede.* Deze heeft zich blijkbaar teruggetrokken toen het er al te geweldig aan toe ging. Op de woorden « *wel, ghij gaet deure alsser Iet te doene is* », van *eenen genaempt inde wandelin(ghe) cot,* antwoordde hij : « *wat hebbe ick met heylder affairen te doene ? soomen U.L. ongelyck doet, comt U daer van beclaegen in rechte* ».

Wat was er nu eigenlijk gebeurd ?

In november 1649 was Gillis Boone, getuige 7, in opdracht van burgemeester en schepenen naar de werf gegaan en had aan *fran(choi)s vanden bossche, Cornelis verbiest midtsgaeders meer andere schippers, ende buyldraegers* gemeld dat *het spaij* (= schutsluis) *moeste getrocken worden, o(m)me seker geladen schip op het versouck van S(ieu)r hannicart daerdoor te doen passeren.* De geciteerde personen maken Gillis Boone vlug duidelijk dat ze dit niet zouden toelaten en ze verzochten hem dat hij *soude willen v(er)trecken.* Ze voegden er nog bij dat degene die het spui zou komen trekken *van(de) werfve saude worden geslaegen, ende datter doodtslaegen sauden gheschieden.* De verweerder Jan De Hondt en *een(en) Jaecques van nieuwenhuyse* en *nog meer andere bystaenders* steunden de toegesproken schippers. Tegenover zoveel tegenstand vond Gillis Boone het veiliger zich terug te trekken en *rapport te doen aen burghm(eeste)r en(de) Schepen(en).*

Waarschijnlijk nog dezelfde dag, 14 november, om 14 uur, trok de stadhouder zelf met getuigen 1-3 en nog andere helpers, naar de werf om de ordonnantie van burgemeester en schepenen te doen uitvoeren. Vóór *het landthuys* stond een hoop *schippers, buyldraegers ende meulenaers,* die blijkbaar vermoedden dat men het spui toch zou trekken. Dadelijk liepen Adriaen Aleyten en Peeter Coene *de meulestraet* af, *roupende, vloecken(de) en(de) zweerende : « by godts sacramenten, het en sal niet geschieden. eer het selve sal geschieden, daer zal fray worden gevochten* ». Toen ze op de werf kwamen, riep een andere buildrager, Hendrick Schellinck : « *al vuyt, al vuyt ! zy gaen het spay trecken !* » en tot Peeter Coene : *haelt de sleutels van(de) capelle ende treckt de Clocke alarme !* » Op dit geroep was Gillis De Bie met Peeter Coene de sleutels van de werfkapel gaan halen en samen met Hendrick Schellinck en *syne huysvrauwe* drong hij in de kapel, waar Peeter Coene het alarm luidde.

Hierop is de stadhouder met de officieren naar de kapel gelopen om Peeter Coene gevangen te nemen. De getuigen 5 en 6, Franchois De Smet en S(ieu)r Jaecques Coucke heeft hij daarbij bij de mouw genomen om van de feiten *kennisse te nemen* en over het gebeuren later te kunnen getuigen. Hoe opgewonden de mensen waren blijkt ook uit het volgende : De stadhouder vroeg aan Franchois De Smet in het Latijn, naar alle waarschijnlijkheid om niet begrepen te wor-

den door het omstaande volk : « *erat ne ipse qui pulsavit ?* » (= was hij het niet die klepte ?) Op het antwoord : « *Ita* » (= Ja) begint gans de natie te roepen : « *hy roept Ita, Ita !* » en dreigend komt naar hem *eenen michiel verhelst ofte vander Helst, inde wandelin(ge) ghenoemt bolleken top, segghende : « Sacramente(n) ! maeckt u ghy van hier, eer dat ghij u schoenen vet maeckt* » (7). Over het verder verloop heeft de getuige Franchois De Smet niet veel meer kunnen vertellen, daar hij zich maar vlug uit de voeten heeft gemaakt.

De arrestatie van Peeter Coene liep helemaal niet van een leien dakje. Immers, Gillis De Bie hield *de Capelle toe metten rinck vande deure, terwijl* Peeter Coene binnen in de kapel bleef. Ook Hendrick Schellinck kwam er weer tussen en hij stootte de stadhouder zelfs op de borst. Als verzwarende omstandigheid wordt nog vermeld dat hij, evenals Gillis De Bie, was *hauden(de) syne eene handt in synen sack,... mine maecken(de) van een(en) snijder te willen trecken.* De stadhouder werd ook door anderen nog hardhandig aangepakt en werd *herwaerts ende derwaerts* getrokken, waarbij zelfs zijn *handtschoen* werd gescheurd. Toen hij samen met zijn officier Peeter Mariage de drie schulldigen bijna had gevangen genomen, werden dezen hun *ontweldicht* door de vijandig gezinde menigte, die door de verschillende getuigen wordt geschat tussen 200 en 400.

Er werd allerlei geschreeuwd : *dat sy den bruy van(den) Coninck ende magistraet hadden, dat sy hun privilegien niet en connen wech geven nochte verminderen.* Volgens sommige getuigen hebben enkele buildragers zelfs geroepen *dat sy waeren het cleen parlement ende dat die van Ingelant hunnen Coninck wel hadden gedwonghen* (8) met de gedachte : dat zij nu wel de magistraat zouden dwingen.

Bij zoveel dreigend geweld heeft de stadhouder zich *een weynich tyt... stille gehouden.* Toen is voor hem komen staan, Jan De Hondt, ook een buildrager, die tegenover de stadhouder vrij onbeschoft was *(metten hoet op het hoeft, settende syne handen in syne zijde)* en hij gedroeg zich *aloft hij een(en) president ofte hooft vande selve natie hadde geweest.* Na heel wat heen en weer gepraat, werd aan de stadhouder dan toch toegestaan de ordonnantie van burgemeester en schepenen voor te lezen (9). Bij het lezen werd hij nog wel onderbroken door Jan De Hondt en zijn gezellen, maar de protesterenden wilden eindelijk toch inzien dat *het trecken van het spaij maer en gheschiede by provisie* (= als voorlopige maatregel), zonder dat aan hun rechten, noch aan die van de koning of van de stad getornd werd, en dat het maar geschiedde *omme te sien oft de riviere vande dendere alomme bevaerlyck was.* Zo verklaarden zij zich akkoord het spui te laten trekken en de stadhouder begaf zich dan met zijn officieren en anderen naar het spui. Maar toen ze aan de brug waren, hebben Jan

(7) ghy = ? een vorm van « gauw ». Waarop eigenlijk gezinspeeld wordt met **schoenen vet maken** is niet duidelijk.

(8) Dit is een duidelijke zinspeling op het Rompparlement dat de Engelse koning Karel I liet ter dood veroordelen op 27 januari 1649. Dat de terechtstelling van deze koning ook in onze streken een sterke beroering verwekte, blijkt uit de woorden van deze buildragers.

(9) Typisch detail : **met ongedeckten hooffde.**

De Hondt en de andere beschuldigden *de hooffden te gaere... ghesteken.* De gemoederen waren zeker niet meer te kalmeren. Er werd geroepen : « *al loopt het spaij, het schip en salder niet deur passeren. ten is maer eene preuve o(m)me onze possessie te breken, gelyck zy hebben meenen te doene met het sautschip* » (10). Onmiddellijk daarop zijn een hoop mannen, vrouwen (11) en kinderen komen aanlopen, waarvan enigen *cassaye steenen in de handt hadden.* Die hebben ze, samen met nog andere *vuylicheyt* vooraan in de boot geworpen om hem te doen zinken. Op dat ogenblik moet het er wel baldadig aan toe gegaan zijn. Sommigen zouden geroepen hebben *dat sy liever souden het selve schip met coorden trecken over het pleijn, dan door het spaij te laten passeren, dat sy liever hadden met vrauwen ende kinderen te sterffven ende doodt te vechten dan het voors. schip te laeten passeren ende hunne possessie te laeten breken, jae al sauder daer twintich aen een(en) boom hanghen* ». Ook waren er bij de opstandige menigte die hun misprijzen voor het stadsbestuur duidelijk lieten blijken : *dat burghm(eeste)r ende schepen(en) maer kinders en waeren,* of *dat de gone die zeven Jaeren de schapen gewacht hadden, meer v(er)stant hadden dan burghm(eeste)r ende Schepenen.* Zelfs zou het stadsbestuur door deze maatregel van Aalst een dode stad maken, zonder enige bedrijvigheid : *dat het gars opden merct deser stede soo lanck saude wassen als opde vesten, waert saecke dat* (12) *sy den deurleyt toelieten.* De stadhouder is door al deze dreigementen en deze rumoerige beweging onverrichter zake moeten terugkeren, *vreesende van meerder ongeval.*

Het spreekt vanzelf dat aan de getuigen zoveel mogelijk namen werden gevraagd van degenen die bij deze feiten waren betrokken. Naast de reeds geciteerde buildragers worden nog vermeld : de molenaars *cornelis v(er)biest, Jan raemen* (13) *ende syn huysvrauwe,* de schippers *fran(choi)s vanden bossche* en *sekeren schipper wesen(de) vande cornelissen,* verder nog *Jan prysbier* en *een(en) genaempt in(de) wandelinghe boelleken* (14). Daarbij was ook nog een buildrager *een cleen waelken* die het volgens verschillende getuigen erg druk had. Er wordt vermeld dat hij, samen met *een cleyn schipperken, oock vele spertelin(ghe) ende ramoel maeckte,* roepende : « *het schip en sal niet passeren, al saut ons hangh* (15) *aen dy eerste boom* ».

Om dit verbeten verzet van de buildragers, schippers en molenaars (die werkten met een watermolen op de Dender) tegen het trekken van het spui te begrijpen, is het nodig de ligging van de ver-

---

(10) Hier vinden we een aanwijzing dat vroeger ook met het laten doorvaren van een zoutschip moeilijkheden waren ontstaan.

(11) Getuige 4 heeft hierbij een vrouw herkend als **de wegersse van het weeghuijs deser stede die de steenen hadde inde handt en(de) in haeren voorschoot.**

(12) = indien...

(13) Door getuige 2 genoemd : **Jan Roman muylder inden mautmeulen.**

(14) Zeer waarschijnlijk is dit **eenen michiel verhelst ofte vander Helst, inde wandelin(ge) ghenaemt bolleken top,** zoals getuige 5 hem aanduidt.

(15) Misschien wordt hier wel door de vorm **hangh** i.p.v. infinitief **hanghen** gespot met de taal van deze vurige Waal.

schillende hierboven vermelde plaatsen te kennen. Op het plan van Aalst door Sanderus (1641) zien we zeer duidelijk de loop van de bevaarbare Dender aangeduid. Deze vloeide voorbij het Hospitaal en kwam verder achter de Werfkapel. Ongeveer op de hoogte van deze kapel was een (stenen ?) brug, waar vier vrij smalle bogen zijn aangeduid. Juist achter deze brug zijn twee grote schepraderen getekend, wat er duidelijk op wijst dat hier twee watermolens stonden. Door-

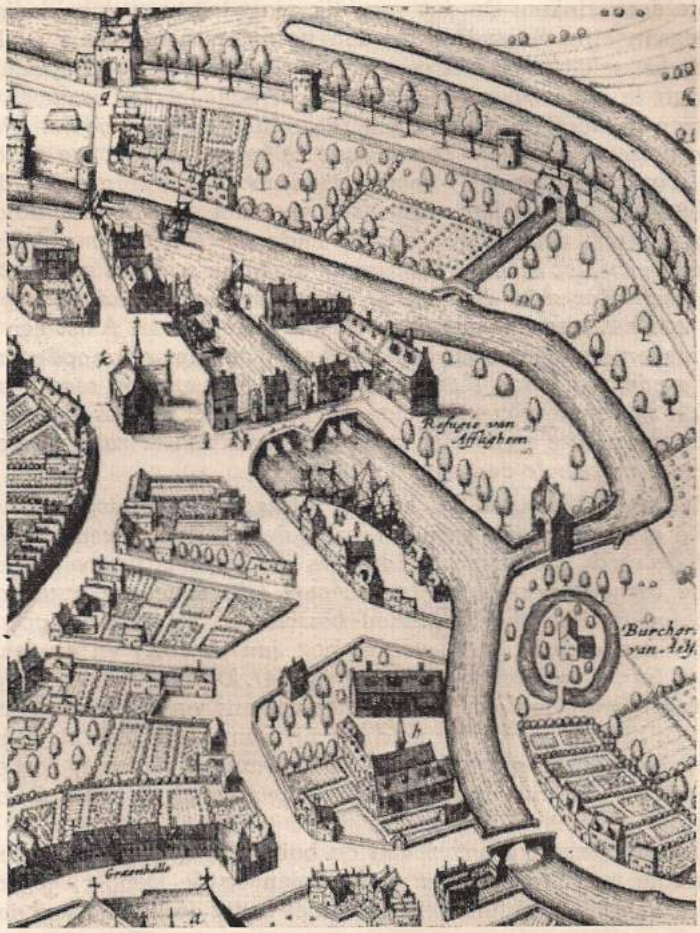

De Werf.

vaart zal hier wel onmogelijk geweest zijn. Maar even voorbij het Hospitaal is er nog een splitsing van de Dender naar rechts getekend (16). Deze arm maakt verder weer een bocht naar links en komt

(16) Deze arm heeft bestaan tot de Dender in het midden van de vorige eeuw werd rechtgetrokken van even voorbij de Zeebergbrug naar de Werf. De huidige Iweinstraat moet gedeeltelijk liggen waar oorspronkelijk deze arm was.

dan een eindje voorbij de Werfkapel weer in de Dender, zodat een eilandje wordt gevormd,waarop zich o.a. het *Refugie van Afflighem* bevindt. Juist voorbij deze splitsing is op deze arm een gebouwtje aangeduid. We vermoeden dat dit het *speyhuus* voorstelt (17). Door een soort sluis kon hier het water worden opgehouden, gedeeltelijk ten voordele van de watermolens, maar ook om de bevaarbaarheid van de rivier te bevorderen.

Het *Boek met den Haire* vermeldt f° 294 r° de ordonnantie van 25 september 1466 op het *trecken vanden nieuwen speye op de Dendere*. Schepenen wijzen er op dat verschillende personen het spui hebben doen trekken *zonder daeraf eeneghe reghele ende sp(eci)ale daghen te houdene Elc daer In zouckende zyn singulier proffyt*. Velen *hebben daarover klachten ingediend* (o.m. kooplieden en molenaars). Daarom wordt beslist *dat van nu voortan men den voors. spey of deuren vanden speyhuse niet trecken en zal noch doen of laten trecken, dan alle woensdaghe ter eenre hueren naerder noene*. Op de linkerkant van het blad heeft een latere hand *dicendaghe* genoteerd. Volgens de stand van het water zou men het spui laten lopen twee of drie uren. Van deze bepaling mag slechts worden afgeweken, indien het absoluut noodzakelijk is. Tenminste vier schepenen moeten de toestand als zodanig beschouwen en last geven het spui te trekken buiten de vastgestelde tijdstippen (18).

Waarom hebben de buildragers zich zo heftig verzet ? Was het alleen omdat zij zo'n speciale vechtersbazen waren ? We menen het niet. Immers, in de getuigenissen vinden we verschillende keren vermeld dat de buildragers bepaalde rechten hebben. Het is trouwens wanneer hun wordt verzekerd dat het trekken van het spui slechts bedoeld was om te zien of de Dender overal zou bevaarbaar zijn, zonder dat hun rechten in iets zouden verminderd worden, dat ze zich niet meer verzetten. De doorvaart van de boot nochtans werd onmogelijk gemaakt (19). De buildragers wilden niet dat de boot door het spui zou varen *tegen hemlieden danck*. Welke die bedoelde rechten juist waren, hebben we tot nog toe niet kunnen vinden. Het spreekt nochtans vanzelf dat de buildragers heel wat werkgelegenheid zouden verliezen, indien het spui willekeurig zou worden getrokken. Zo zou er veel minder moeten worden overgeladen van de ene boot, gemeerd aan deze zijde van de brug bij de watermolens, op de andere aan gene zijde (20). Dit verklaart dan ook de uitroep van de buildragers *dat andersindts hemlieden vrauwen en(de) kinderen souden*

---

(17) Hierbij willen we er op wijzen dat getuige 6 vermeldt dat hij op een bepaald ogenblik stond **op den dyck an het oudt spaij.** Het spui heeft dus niet steeds op dezelfde plaats gestaan.

(18) Zie ook hierover artikel van J. Van Cleemput in « **Het Land van Aalst** », I, p. 164, voetnota 7.

(19) Het spui werd wel degelijk getrokken, blijkens getuigenis 8 : **synde daarnaer ghecommen den voorn. h(eesscher)e naer het spay die tselve heeft doen trecken soo hy deposant heeft gemerckt aen(de) loop van het water.**

(20) Het trekken van het spui, op slechts één dag in de week, gedurende maximum 3 uren, zoals uit de ordonnantie blijkt, zal de doorvaart te Aalst met dezelfde boot wel zeer beperkt hebben.

moeten sterffven van hongher. Misschien was dit overladen wel verplicht om de assizers toe te laten de doorgevoerde waren te kontroleren en er de assize op te heffen (21). Hiermee staat ook in verband de bewering dat het gras zo hoog zou groeien op de markt als op de vesten, indien het spui zo maar werd getrokken om de boten te laten doorvaren. Het zou een noodlottige maatregel zijn voor de ekonomie van de stad.

Het verzet van de buildragers tegen het trekken van het spui en de doorvaart van de boot was voor hen werkelijk een levenskwestie, zoals ook voor de molenaars op de Dender. Door hun hardhandig aanpakken van de stadhouder hadden sommigen onder hen het nochtans al te bont gemaakt.

S. AMANDSBERG. *Fr. Vanacker.*

Op toponymische verkenning te Aalst

Aalst ontstond op het uiteinde, tegen de Dender aan, van een heuvelrug tussen Hoezebeek en Osbroek. Het eigenlijke centrum was een pleintje, dat de Grote Markt geworden is, waar een borreput stond en vanwaar de drie oudste straten uitgaan : de Zoutstraat in de richting Geraardsbergen, de Kattestraat in de richting Hofstade - Dendermonde en de Molenstraat in de richting Herdersem - Dendermonde. De Nieuwstraat, in de richting Gent, is, blijkens haar naam, jonger. Nog jonger zal de Pontstraat zijn, in de richting Brussel, daar zij veeleer van de Sint-Martenskerk lijkt uit te gaan en buiten de stad de brede Zeebergse meersen aan de Dender doorkruist. De vesten, gegraven vóór 1127, zijn jonger dan deze straten; zij zijn evenwel ouder dan de straten die op de vesten doodlopen (zoals de Kapellestraat).

De Pontstraat (1) zal wel heten naar een pont over de Dender, vóór de Zeebergbrug geslagen werd. De Zoutstraat (2) heette naar aldaar gevestigde zouthandelaars (3); ook te Keulen is de Salzgasse zeer oud en heet naar zouthandelaars. Nieuwstraat (4) als naam van een heel oude straat, treffen wij ook aan te Gent : Sint-Pieters- en

(21) Bij doorvaart door Aalst, zonder dat het graan werd verkocht, moest de helft van de assize betaald worden: **Item wie coren of andre graen coopt buten der stede, het en sij in vryen maercten ofte coorenhuusen staende in Vlaenderen ofte uten lande van Henegouwen ende dat binne(n) Aelst brijnct eist te watere of te waghene ende te scepe dat coren weder uutvoerd sal gheven den assizers van elken zacke half assize ». (Peysbouc** f° 55 r°). De volledige assize bedroeg per zak 12 denarii.

(1) 1307 de Ponstrate, 1328 de Pontstrate.

(2) 1292 de Zoutstrate.

(3) DE POTTER, **Geschiedenis der stad Aalst,** I, p. 116.

(4) 1248 in Noua strata, 1282 die Niwe straete, 1368 de Nustrate, 1402 de Nieustraete.

Sint-Jacobsnieuwstraat (5). Een Ridderstraat (6) en een Kattestraat (7) bestond insgelijks te Gent, door mij aldaar verklaard als runderstraat en kattenstraat (waarbij aan kat als toverdier kan gedacht worden, dus waar het niet pluis is). Een Peperstraat (8) komt o.m. ook te Gent voor; waarom de Peperstraten zo heten, blijft vooralsnog een raadsel.

Zoals te Gent 's Gravensteen en Ritsenburg, ligt ook te Aalst de Burg in de meersen, hier nog ontoegankelijker tussen Dender en Oude Dender.

De naam van de stad (9) is jong-prehistorisch; zijn betekenis is duister. Hij bestaat uit een stam **al** en een suffix **ust** (ablautend met **ast** en **ist**), dat vooral in de Somme-streek en in Artois verbreid is, doch ook elders optreedt (bv. Riemst in Limburg, waar samenhang met de naam van de Remi voor de hand ligt). Naamgenoten van Aalst liggen onder Gent, bij Sint-Truiden en onder Poederooien in Gelderland.

Nog een andere nederzetting binnen Aalsters grondgebied draagt een jong-prehistorische naam : Hoeze (10). Ongetwijfeld was dit oorspronkelijk de naam van de Hoezebeek. Vermoedelijk mag gereconstrueerd worden : **Hun-asa** : **hun** zoals in Hunnepe, Haneffe, enz. en een hydronymisch suffix **asa, isa.**

Dat ook de naam van de Dender (uit **Tan-are**) prehistorisch is, is bekend. Hij behoort ongetwijfeld tot een oudere laag dan Aalst en Hoeze.

De overige nederzettingsnamen te Aalst zijn Germaans en behoren vermoedelijk tot de Merovingische periode :

Hessegem (11), uit **Hasiinga haim** « woning van de lieden van Hasi ».

Siesegem (12), uit **Sigizinga haim** « woning van de lieden van Sigizo ».

Zomergem (13), uit **Sumaringa haim** « woning van de lieden van Sumar ».

Meers en moeras beslaan een groot gedeelte van het Aalsters grondgebied, onder meer :

Osbroek (14), met duister eerste lid (**broek** = moeras).

Kerrebroek (15), misschien te vergelijken met Oudnoors **kiarr**,

---

(5) M. GYSSELING, **Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen,** Antwerpen 1954.

(6) 1401 de Ridderstrate, 1415 de Rudderstraete.

(7) 1306 Godeuert uter Cattenstraten, ca. (1325-30) de Cattenstrate.

(8) 1419 der Peperstraeten (dat.).

(9) 866 kopie 18e Alost (descriptio villarum van Lobbes), 868 kopie 18e Alosta (polyptiek van Lobbes), 1088 Alost, Alst.

(10) 966 kopie 15e Honsa (cart. Nijvel = ARA Brussel, kerkelijk fonds, 1417, 9 v°), id. Hunsa (ib. 394 r°), 1220 Gerbodo de Honsa, 1228 Gerbodo de Honse, 1306 Jhan van Hoense, 1337 Heinric van Hoenze, 1361 Heinric van Hoese, 1367 te Hoesse, 1376 te Hoese.

(11) 1088 Hessengem.

(12) 1350 Zieseghem, 1371 Siegseghem, 1379 Sieseghem.

(13) 1379 te Somerghem.

(14) 1292 in den Obsbroec, 1371 in den Obsbroech, 1496 in den Osbroec.

(15) ca. 1370 te Carrebroech, 1379 te Kerrebroec.

Noors **kjerr,** Zweeds **kärr,** Middelengels **kerr** « moeras met struikgewas ».

Schouwbroek (16), waarin Germaans **skaldu-** « lis ».

Halle, Helle (17), dat eigenlijk « afhelling » betekent. Helle is een veel voorkomende naam van moerassen die, met betekenisverschuiving, aan de oorsprong ligt van ons woord **hel** (vergelijk latijn **infernum** « hel », met gelijkaardige etymologie).

Kwademere (18) : **mere** betekende « waterplas ».

Twee belangrijke beeknamen zijn :

Schaarbeke (19), dat liefst voorlopig onbesproken blijft.

Mijlbeke (20), waarin wel Germaans **mîgilô-** schuilt, een diminutief bij **mîgô--** « urine, op urine gelijkende modder ». Dezelfde oorsprong heeft Michelbeke.

Bosnamen zijn :

Poprode (21), met duister eerste lid (ook in Poppel, Poupehan, Engels Popham); **rode** betekent « gerooid bos of struikgewas ».

Hertshage (22) : hertenbosje.

Eekhout.

Ten slotte mogen een paar merkwaardige namen van bruggen aan de beurt komen :

Regelsbrugge (23), dat vermoedelijk de vogelnaam **reiger** bevat.

Zeebergbrug (24) « de brug van Sigiburg » (een vrouwennaam : **sigi-** « zege » + **burg-** « beschermster »); voor de fonetische evolutie vergelijk **Zeebrecht** uit **Sigiberht.**

GENT. *Maurits Gysseling.*

Onze Voorzitter aan de eer !

Dr H. Vangassen, voorzitter van de « Heemkundige Vereniging het Land van Aalst », werd de **EERSTE PRIJS VOOR DE PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS OVER 1954** door het Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis toegekend, voor zijn bijdragen « Het vlas te Ninove en omstreken vooral in de XVII[e] eeuw » (cfr jg. VII, 1955, nr 6) en « Herlinkhove in 1709 » (cfr id., nr 2).

Om deze onderscheiding, die ook « het Land van Aalst » tot eer strekt, ontvange de schrijver onze hartelijke gelukwensen.

De Redactie.

(16) 1248 Scoudebroc, 1282 Henricus de Scoudebroec, 1287 Goisin van Scoubroec, 1291 Gosin van Scoutbroec, 1371 in Scoubroech, 1379 in Schoudebroech.
(17) 1282 ter Hallen, 1460 gheleghen ter Hallen in die Helle.
(18) 1295 liberi Iohannis de Quadermere, 1380 ter Quader meere.
(19) ca. 1370 ter Scaerbeke, 1379 te Schaerbeke.
(20) 1110 Milebecche, 1248 Milebeka, 1337 te Mijlbeke.
(21) 1182 Poperoth, 1187 Poprod, 1196 Popperoda.
(22) 1401 in de Hertsaghe.
(23) 1329 te Reghelsbrugghe.
(24) 1310 te Zeeborghen brugghen, 1330 id., 1337 ter Zeeborgher brugghen, 1372 ter Zeeborghenbrugghen, 1419 de Zeeberghen brugghe.

J. Beckers

De Denderstreek volgens Sanderus' Flandria Illustrata.

Dertig maanden uit de Geschiedenis van Aalst

Juni 1579 tot December 1581

DE VERZOENING VAN AALST.

In het begin van een hier verleden jaar verschenen artikel, hebben we, aan de hand van de te Brussel in de Staats- en Audientiepapieren bewaarde dokumenten, gepoogd vast te stellen welk het lot van Aalst en het land van Aalst was in de eerste maanden van 1582. We nemen ons thans voor een paar jaren vroeger, volgens dezelfde weinig gekende en in dit opzicht schaars gebruikte bronnen, de geschiedenis van Aalst en omliggende te beschrijven vanaf de openbare verzoening der stad met Filips II (12 september 1579) tot einde 1581 (1). Deze geschiedenis heeft veel gemeens met een langdurige marteling die hoe langer hoe pijnlijker werd tot eindelijk in de nacht van 22 tot 23 april 1582, de stad door de Oranjegezinden overrompeld werd. Vanaf de val van Ninove (30 maart 1580) tot zijn eigen val, kende Aalst eigenlijk een soort ononderbroken vijfentwintig maanden lange bestorming. Aan alle zijden door vijanden omringd, steeds op haar hoede, ten prooi aan angst, ellende en honger, kende de stad ook de tyrannie van een tuchteloos garnizoen en allerlei burgertwisten.

Ontevreden over de politiek en nog meer over het bestuur der Staten Generaal en der calvinistiche minderheid die ze beheerste, bespraken de leiders der Waalse troepen in Vlaanderen in de maand mei 1579 te Atrecht hun verzoening met Filips II en dit onder de ogen zelf van de machtloze patriotten. Jacques de Boussu, heer van Haussy (2), die begreep dat de wind aan 't keren was, had zich

(1) De documentatie uit de Staats- en Audienciepapieren voor dit tijdperk der geschiedenis van Aalst is zeer overvloedig, ongelukkiglijk heel onvoldoende geclassificeerd en dat maakt er de ontginning van moeilijk. Ze bestaat hoofdzakelijk uit missiven maar bevat ook een zeker aantal verslagen of « memoriën » waaronder zekere omstandig zijn. Wij hebben voor het beschouwde tijdperk ongeveer 300 stukken aan het licht gebracht en gebruikt, waaronder 53 brieven van de magistraat van Aalst aan de prins van Parma, 18 van de Prins aan de Aalsterse magistraat, 40 van de Prins aan de heer van Moeskroen, goeverneur en 35 van Moeskroen aan de Prins.
Het is licht te begrijpen dat het noch mogelijk noch zelfs nuttig bleek al deze documenten in extenso over te nemen, in zover we er de hele stof van in onderhavige uiteenzetting overbrachten.
In onze referenties en bijlagen gebruiken wij de verkorting S.A.P. om het fonds der Staat- en Audienciepapieren aan te duiden.

(2) Ik moet verontschuldiging vragen voor een vergissing die in mijn voorgaand artikel werd begaan : Jacques de Boussu, heer van Haussy, behoorde tot het geslacht van Hénin-Liétard. Hij was een zoon van Jean, graaf van Boussu, ridder van het Gulden Vlies, en van Anna van Bour-

naar Aalst begeven, dat sedert een paar maanden zonder garnizoen was (3). Hij stond aan het hoofd van een compagnie, waarover hij bevel voerde, in afwachting van op het gunstige ogenblik de beste partij te kunnen kiezen. Hij was vorig jaar tot hoogbaljuw van Aalst benoemd, na de aanhouding van baanderheer van Ressegem, die reeds lang dit belangrijk ambt had geweigerd. Waarschijnlijk verbaasd door dit initiatief en bewust van het gevaar dat de stad liep in de handen te vallen van deze heer vol hoogmoed en list, schreef de prins van Oranje dadelijk aan de magistraat van Aalst om hem te verzoeken in de kosten van de soldaten te voorzien, opdat de burgers niet zouden te lijden hebben. De leningen die dezen hun zouden toestaan moesten afgerekend worden van de belastingen die ze nog te betalen hadden. Een paar dagen later, meldde de prins aan de Staten van Vlaanderen dat de stad Aalst in de gevraagde lening had toegestemd (4).

Ondertussen verspilde de hoogbaljuw zijn tijd niet. In verbinding met graaf van Egmont, baanderheren van Montigny en van Heze, de heer van Capres (5), onderhandelde hij met dezen de voorwaarden van een verzoening met de koning van Spanje en met zijn luitenant, Alexander Farnese, die toen de handen vol had met het beleg van Maastricht. Zijn voornaamste zorg was, men kan het best vermoeden, het hoge ambt te behouden waartoe de Staten Generaal hem hadden verheven. Deze onderneming zou wellicht niet van een leien dakje lopen, daar de prins van Parma zeker voldoende op de hoogte was van de handelingen van de heer van Haussy. Deze begunstigde inderdaad het calvinisme in het hele hoogbaljuwschap Aalst en moedigde de politiek aan van de Gentenaars. Zodoende bewees hij heel slechte diensten aan de zaak der katholieken en koningsgezinden. Misschien zou de Prins geaarzeld hebben deze belangrijke stad en de streek, die er van afhing, toe te vertrouwen aan een zo onrustwekkende dienaar, had hij niet gevreesd de onderhandelingen te doen mislukken indien hij weigerde zich te verbinden. De ontvluchting van Ressegem uit het Prinsenhof te Gent, waar hij sedert twintig maanden gevangen zat, droeg er wellicht toe bij om hem de eisen van Haussy te doen inwilligen. Ressegem, die sedert 1561 het ambt van hoogbaljuw van Aalst namens de koning had vervuld, zou inderdaad ongetwijfeld zijn rechten doen

---

gogne en hij was de eigen broeder van Jean de Hennin, graaf van Boussu, zoals verscheiden documenten uit die tijd getuigen. Mijn vergissing kan verklaard worden door het feit dat de heer van Haussy nooit Jacques de Hénin tekent, maar wel Jacques de Boussu.

(3) Sedert de burgers het Oranjegezinde garnizoen, op 30 januari 1579, hadden buitengezet terwille van zijn slechte gedrag (Fr. de Potter & Broeckaert, **Geschiedenis der Stad Aalst,** IV, bl. 72 en vlg.).

(4) KERVYN de VOLKAERSBEKE & J. DIEGERICH, **Documents historiques inédits concernant les troubles des Pays-Bas (1577-1584),** Gent, 1848-49, 2 delen, in 8°, 1e deel, bl. 309, 314.

(5) Brief van Octavio Gonzaga aan Filips II, 10.8.1579. J. LEFEVRE, **Correspondance de Philippe II,** deel I, 1577-1580, bl. 645; **Correspondance du cardinal de Granvelle,** uitgegeven door Ch. PIOT, deel VII, bl. 460 : brief van de heer van Capres aan de heer van Haussy, 2.8.1579.

gelden en daarmee zou er geen sprake meer zijn van verzoening. De ontvluchting van Ressegem gebeurde op 17 juni. Farnese vernam dit waarschijnlijk slechts acht dagen later. Op 30 juni zendt hij de heer van Haussy een aanmoedigende brief (6) waarin hij belooft hem in zijn ambt bij de regering van Aalst te bevestigen (7).

Nochtans schijnen de echte redenen van de verzoening van de stad Aalst en, theoretisch tenminste, het land van Aalst, bij de burgerij en de magistraat te liggen, die grotendeels katholiek waren. Bij de onderhandelingen te Bergen wordt de stad vertegenwoordigd niet door de heer van Haussy maar door een Aalsters edelman, Reinout de Beyne, schildknaap, heer van Boisia, bijgestaan door de hoogbaljuw van Gaver en Zottegem, Adriaan de Ligny en door de burgemeester van Geraardsbergen, Geeraart van Compostelle. Zij zijn het die op 12 september het verdrag van Bergen ondertekenden (8).

Tamelijk gerustgesteld over de bedoelingen van Farnese te zijnen opzichte en aangespoord door de bevolking en de Waalse heren, kon Haussy niet langer weifelen. Hij jaagt uit de stad de orangistische compagniën die er nog verblijven en in een brief aan Farnese, van 18 oktober (9), belijdt hij zijn trouw aan de koninklijke zaak, beweert nooit de ketters te hebben geholpen (10), vraagt een patentbrief die hem zou toelaten vijftig kolveniers te paard op kosten van de koning te lichten om de stad beter te verdedigen en uit zijn verbittering tegenover de graaf van Egmont die hij er van beschuldigt zijn soldaten dagelijks het land van Aalst te laten plunderen en brandschatten « noch min noch meer dan alsof het voorzeide land aan roof werd overgeleverd ».

Deze beschuldiging was niet ongegrond : de jonge graaf van Egmont was dapper en onversaagd maar ook onbestendig, woest en gewetenloos en onbekwaam zijn troepen in goede tucht te houden. Aan de Staten der Verzoende Provinciën, had hij nochtans beloofd deze te Ninove te houden en te Geraardsbergen alsook op het slot Boelare, slechts een compagnie te laten. Met die van Aalst en met de baljuws der vijf roeden moest hij in verbinding bljiven om hun zo nodig hulp te bieden en de ontvangers van belastingen op het platteland bij te staan zonder zijn troepen nog de minste buitensporigheden toe te laten (11).

We kunnen ons moeilijk de toestand van het land van Aalst in

(6) Zie bijlagen, nr. 1.

(7) Ressegem liet niet na zich tot Filips II te wenden in een brief van 10.8. 1579 om te vragen dat het hoogbaljuwschap aan een zijner zoons zou worden toevertrouwd. Tevergeefs, echter. De koning mocht Farnese niet verloochenen, die Haussy de patent van hoogbaljuw namens de koning had beloofd.

(8) Zie GACHARD, **Actes des Etats Généraux des Pays-Bas, 1576-1585,** deel I, bl. 522-536. Het origineel van het verdrag bevindt zich in de Staats- en Audienciepapieren, nº 591bis.

(9) Bijl., nr. 3.

(10) Na het verraad van Haussy, in mei 1580, zal de magistraat van Aalst zich niet schamen het tegenovergestelde te beweren.

(11) Bijl. nr. 2.

die jaren voorstellen. Beide partijen sturen dagelijks over het platteland troepen ruiters en voetvolk, die paarden, vee en allerlei eetwaren opeisen en, onder voorwendsel belastingen in te vorderen, de boeren, haast zonder toezicht, ware schattingen laten betalen. Ondanks herhaalde bevelen vanwege de centrale regering, die te zwak en vooral te arm was om gehoorzaamheid af te dwingen, moest deze toestand duren tot na de val van Gent.

HET PROCONSULAAT VAN MANSFELD.

De toestand zou nochtans merkelijk verbeteren met de aankomst in de Verzoende Provinciën van graaf van Mansfeld. Deze was voorzien van administratieve en militaire volmachten en belast met het inrichten van een legerkorps om er de orde te handhaven en ze te verdedigen tegen opstandelingen zolang de prins van Parma langs de Maasoevers zou weerhouden zijn.

Graaf Peter-Ernst van Mansfeld kweet zich van zijn taak met veel wilskracht en praktische zin en dit in bijzonder lastige omstandigheden. Hij beschikte inderdaad over geen geldvermogen en kon slechts rekenen op de bijstand en subsidiën welke de Verzoende Provinciën en steden hem zouden willen toekennen. Deze deden het heel schaars, daar ze zelf reeds merkelijk verarmd waren door tien jaar onlusten, ekonomische crisis en overdreven belastingen. Ook bleven de soldaten die zelden betaald werden, ten koste van de bevolking leven en ongestoord het goed der landlieden plunderen. Evenmin waren de wedden en pensioenen der officieren, goeverneurs en andere beambten verzekerd en vaak moest men zijn toevlucht nemen tot allerlei redmiddelen om er kwaadschiks in te voorzien, namelijk door middel van de inkomsten der vergunningen, dit zijn tolrechten op de uitvoer naar de opstandige provinciën.

Aalst was toen een belangrijk centrum voor het kweken en verkopen van hop en het is op de hopvergunningen dat Farnese (12) de wedde van de stadsgoeverneur assigneerde. Doch hij deed het slechts omdat hij niet anders kon en maar voor drie maanden (12bis).

Graaf van Mansfeld kwam te Bergen aan in november. Te midden van de anarchie waarin de provinciën maanden, zelfs jaren lang leefden en in afwachting van de algemene verzoening die sommigen nog verwachtten van de onderhandelingen op het Congres te Keulen, wenden zich al degenen die enige hulp of gunst mochten verwachten tot deze oude edelman, die Keizer Karel trouw gediend

---

(12) Bijl. nr. 4.

(12bis) In januari 1580 schrijft hij aan de magistraat van Aalst en aan de heer van Haussy om te vernemen of deze hopvergunningen genoeg opbrengen, en of de geleverde inkomsten goed beheerd worden. Dit privilege is inderdaad het voorwerp van klachten vanwege de andere verzoende provinciën die blijkbaar verplicht worden de in het land van Aalst gekweekte en verkochte hop van de opstandige Gentse handelaars terug te kopen. Deze vergunningen werden nochtans hernieuwd en de zonderlinge handel werd in dezelfde omstandigheden voortgezet tot de val van Aalst.

had gedurende zijn hele regering, namelijk de heer van Haussy om de toelating te bekomen de vijftig kolveniers te paard te lichten, waarop hij zeer gesteld was, alsook om op kosten van de krijgsschat twee compagnieën te onderhouden die hij moest lichten onder het bevel van kapitein de Sonneville en kapitein Tholins (13). Hij zou ditzelfde verzoek in latere brieven herhalen. Tevergeefs echter, en Haussy zou er een bitterheid bij voelen die nooit meer zou aflaten.

De geheel theoretische verzoening van het land van Aalst met Filips II betrof eigenlijk slechts de steden Aalst en Geraardsbergen met het omliggende platteland en, misschien, Gaver en Zottegem (14). Het land van Aalst, laten we het niet vergeten, reikte tot aan de Schelde, en ten noordwesten tot aan de poorten van Dendermonde, dus ook tot dicht bij Gent. Zo had een groot deel van het gebied nooit opgehouden onder toezicht te liggen van de troepen der Staten Generaal uit de garnizoenen van Gent, Oudenaarde en Dendermonde. Stoutmoedig kwam de Gentse ruiterij tot onder de wallen van Aalst zwerven (15) en trok zich nooit terug zonder een of ander dorp te hebben verwoest. Anderzijds hadden de troepen van het Aalsterse garnizoen vaak de gelegenheid een gelukkige aanval te plegen wanneer ze uitrukten om de boeren uit het platteland, min of meer wettige belastingen af te persen. Zo lukte het Haussy, in de eerste dagen van Januari, een der leiders van de Gentse calvinistische partij, Bussard van Hembise, naar Aalst mee te voeren. Haussy had hem graag in ruil voor een stevig losgeld vrijgelaten, maar durfde het niet zonder Mansfeld's toestemming (16). Deze beval dat men hem de gevangene zou brengen (17).

Bij gebrek aan betaling, begon er weldra ellende te heersen in het garnizoen van Aalst. Op 17 januari stuurt Haussy naar Mansfeld de kapiteins Daloine en Tholins om hem de toestand te laten kennen. Daar deze ellende eveneens de burgers treft die door de soldaten werden afgeperst, ging de burgemeester van Aalst (18), 's anderendaags zelf de weg op naar het kamp, voorzien van geloofsbrieven van de goeverneur (19). Kapitein Christoffel de Sonneville

(13) Haussy aan Mansfeld. Uit Boussu, 17.11.1579 (S.A.P., 1811[2]).

(14) De verzoening van Gaver en Zottegem schijnt geen duurzame vruchten te hebben gedragen. Deze twee vlekken werden weldra weer door Gentse troepen bezet.

(15) Haussy aan Mansfeld, 12.1.1580 (S.A.P., 1811[2]). Haussy was bovendien kapitein van een « bande d'ordonnance » van 120 paarden (zware ruiterij) in het land van Aalst staande, waarvan hij niet beter vroeg dan verlost te worden. Op 12 januari 1580, stelt hij de graaf van Mansfeld voor, ze bij hem in het kamp te laten komen.

(16) Haussy aan Mansfeld, 12.1.1580 (S.A.P., 1811[2]).

(17) Dezelfde aan dezelfde, 21.1.1580 (ibidem).

(18) In hun **Geschiedenis der Stad Aalst,** geven de POTTER & BROECKAERT de lijst der burgemeesters niet op. De dienstdoende burgemeester blijkt wel in 1579-80 de heer Jan de Luu, ridder, heer van Moorsel, te zijn geweest, die na de mislukking van een samenzwering met Haussy om de stad in de handen der Staten Generaal over te geven, er tenminste in slaagde hun zijn slot te Moorsel uit te leveren.

(19) Haussy aan Mansfeld, brieven van 16, 17 en 18 januari 1580 (S.A.P., 1811[2]).

(20), oude soldaat, meer dan 20 jaar lang in de dienst vergrijsd te Malta, in Hongarije en elders, door de opstandelingen beroofd van het goed dat hij in Holland bezat, is heel ongerust over de toestand, over de wanorde die in het land heerst, over de ellende en de tuchteloosheid der soldaten en het is niet zonder belang dat men deze artesische edelman zijn klachten in de Castiljaanse taal ziet uitdrukken bij de Luxemburger Mansfeld (21). Hij klaagt ook bitter over het gebrek aan energie van zijn collega, kapitein Daloine.

Tussen Brussel, Vilvoorde, Dendermonde, Gent en Oudenaarde, is de stad Aalst eigenlijk afgezonderd van de Waalse verzoende provinciën waarmee ze slechts in verband is langs de Dender en nog in grote onzekerheid, daar boden en transporten door de vijandelijke ruiterij vaak bij Geraardsbergen of Lessen worden aangevallen. Kooplui durven zich slechts onder gewapend geleide verplaatsen en de Aalst opgelegde blokkade vergt dat het grootste deel van zijn bevoorrading uit het zuiden komt, namelijk wat de wijn, de kolen en de kaarsen betreft, goederen welke de Aalstenaars moeilijk konden missen. Deze transporten eisten reispassen en hadden vaak moeilijkheden met de plaatselijke garnizoenen die van hun verplaatsingen niets afwisten. Zo kwam het dat, in januari 1580, een Aalsters transport bij de brug over de Rosne tegengehouden werd door het kleine garnizoen van Autrijve, dat dreigde de goederen verbeurd te verklaren (22).

Waarschijnlijk liepen de onderhandelingen van de kapiteins Daloine en Tholins en de burgemeester van Aalst met Mansfeld niet van een leien dakje, want deze laatste liet er de goeverneur bij roepen. Deze liet zich excuseren onder voorwendsel dat hij gedurende de afwezigheid van de burgemeester de stad niet zonder leiding mocht laten, daar de vijand onophoudelijk aanrukte om ze te bemachtigen. Eigenlijk waren ze zonder slag of stoot een paar dagen te voren Nijvel binnengerukt (23). Eindelijk gehoorzaamde hij toch (24). Een der voornaamste uitslagen van deze besprekingen was de stad en het land van Aalst belastingen op te leggen om in het onderhoud te voorzien van de troepen die ze moesten verdedigen. Deze belastingen zouden niet alleen de soldij betalen van het garnizoen van Aalst maar ook van dat van Geraardsbergen, Ninove, en de dorpen en burchten van het land van Aalst toen door koningsgezinde troepen bezet (25). Het vermogen van het Land was evenwel danig overschat, alsook de mogelijkheid de belastingen feitelijk te innen,

---

(20) Kapitein Christoffel de Sonneville blijkt wel tot hetzelfde geslacht te hebben behoord als zijn tijdgenoot, staatsraad Christoffel d'Assonneville.

(21) Kapitein Christoffel de Sonneville aan Mansfeld, 20.1.1580. Hij zegelt met een schild met leeuw; helmteken : een afstammende leeuw.

(22) Mansfeld aan de magistraat van Aalst. St Amands-baden, 29.1.1580 (S.A.P., 1801).

(23) Haussy aan Mansfeld, Aalst 30.1.1580 (S.A.P., 1811[2]).

(24) Mansfeld aan Haussy, Valencijn, 9.2.1580 (S.A.P., 1801).

(25) De patent die deze belastingen legde, getekend door de commis van Financiën Snoeck, was gedateerd van 28 januari 1580. Zie brief van de baljuw en de magistraat van Ninove aan Mansfeld, 6.2.1580 (S.A.P., nº 1801).

daar ze, als naar gewoonte, waren toegestaan ten gunste van anderen dan die welke ze moesten betalen. Ook was deze oorspronkelijke misrekening de oorzaak van menige moeilijkheid, zoals verder zal blijken. Ze was in elk geval niet vreemd aan de gebeurtenissen die de val van Ninove in de maand maart zouden voorbereiden en vergemakkelijken.

De onderhandelingen te Valencijn tussen de burgemeester en de goeverneur schijnen nochtans weinig vertrouwen te hebben verwekt bij een deel van de burgerij, daar deze weinig nadien schepen Joos van Branteghem bij de graaf afvaardigt met een tamelijk onrustwekkend verslag : het toelaten van de hophandel met de vijand was de oorzaak van grote bezwaren. Inderdaad, onder voorwendsel van handelszaken drongen mannen van de andere partij steeds de stad binnen, toefden er tot tien en zelfs veertien dagen, liepen er vrij om en waren zo in staat de zwakheden van het verdedigingsapparaat te leren kennen of er een of ander verraad op touw te zetten. Anderzijds werden de betrekkingen tussen soldaten en burgers steeds slechter : scheldwoorden en slagen werden soms gewisseld en de dienstdoende kapiteins waren niet het minst brutaal, wat namelijk het geval was met de luitenant vaandrig van kapitein Daloine (26). De burgers zijn door deze gebeurtenissen zo gekrenkt dat ze dreigden de stad te verlaten. Ze zouden deze bedreiging naderhand meer dan eens herhalen.

Ondanks het bevel van 28 januari, weigerden de Aalstenaars kort en goed te gehoorzamen. Als die van Geeraardsbergen wenden ze daarvoor de ellende van hun parochies voor en de bezetting door de vijand van een groot deel van hun gebied. De toestand te Ninove, die reeds in groot gevaar is gebracht door de tuchteloosheid der sedert lang zonder soldij gelaten soldaten, wordt hierdoor steeds erger (27). Anderzijds weigert graaf van Egmont kort en goed twee compagnieën uit Ninove te verwijderen, wat hem gevraagd was om de lasten der stad te verlichten.

Daar de soldaten van het garnizoen van Ninove uit Aalst de verwachte subdidiën niet ontvangen, vinden ze niets beters dan het vee en de waren bestemd voor Aalst en Geraardsbergen in beslag te nemen (28).

Omtrent 10 februari te Aalst teruggekeerd, vindt Haussy er de toestand erger dan ooit en bovendien een deel van de bevolking erg tegen hem verbitterd. Naar vage verslagen die misschien niet helemaal ongegrond waren, werd hem verweten geheime betrekkingen met de vijand te hebben alsook van plan te zijn hem de stad over te leveren. Naturlijk beschuldigt hij zijnerzijds de boeren van het platteland even geheime betrekkingen te onderhouden met de Gentenaars. Ook vraagt hij voor de stad een machtiger garnizoen « omdat de burgers sterker zijn dan het aantal onzer soldaten » (29).

(26) Bijl. nr. 5.
(27) De kapiteins van het garnizoen van Aalst aan Mansfeld, 3.2.1580 (S.A.P., 1747[1]). — De magistraat van Ninove aan Mansfeld, 6.2.1580 (S.A.P., 1801).
(28) De graaf van Egmont aan Mansfeld, Bergen, 6.2.1580 (S.A.P., 1816[3]).
(29) Haussy aan Mansfeld, 14.2.1580 (S.A.P., n° 1812[2]).

Te Ninove gaan de zaken hoe langer hoe slechter : die van Aalst hebben weliswaar, twee maanden geleden, 1.500 gulden gezonden, maar sedertdien niets meer. Geraardsbergen, belast met 750 g., heeft ze niet kunnen betalen. De stad heeft de grootste moeilijkheden en haar eigen garnizoen, dat ook zonder geld zit, is zo stout geweest de hele magistraat aan te houden en op te sluiten (30).

Aangemaand om een nieuwe bijdrage van 1.500 gulden te betalen, hopen die van Aalst zich te kwijten met een assignatie op de stad Geraardsbergen, die hun schuldenaarster, doch natuurlijk insolvent is. Ook worden de soldaten van Ninove razend, zij die verhongeren in een stad die reeds door het grootste deel van haar bevolking werd verlaten. In groot aantal lopen ze weg en meestal om zich aan de vijand over te geven (31).

Dus op de hoogte gebracht van de toestand, zond graaf van Mansfeld aan de burgemeesters en schepenen van Aalst en Geraardsbergen, alsook aan die der vijf roeden van het land en graafschap Aalst, een brief waarin hij hun beval al de garnizoenen (Aalst, Geraardsbergen, Ninove en het slot Boelare) tenminste een lening voor veertien dagen toe te staan. Hij gaf hun tevens de toelating het achterstallige te heffen op een belasting van de vijfde penning van het jaar 1578 en gaf hun de raad eventueel beroep te doen op het leger voor de nodige executies (32). Te gelijker tijd en om alles in orde te brengen, stuurt hij naar het land van Aalst twee buitengewone commissarissen, aan wie hij uitgestrekte bevoegdheden verleent : Louis de Somain, heer van Louvignies, hoogproost van Bergen, vergezeld door de heer Desperies (33).

Het was meer dan tijd : een paar dagen vroeger hadden de Gentenaars, die volkomen ingelicht waren over de diepe ellende die er heerste, Geraardsbergen en het slot Boelare bij verrassing aangevallen. Het garnizoen van Geraardsbergen had in het fort van de Molen weerstand geboden, maar de luitenant was, met een deel van zijn mannen, gevangen genomen (34) en de soldaten der Staten hadden de stad geplunderd. Wat Ninove betreft, opgeruid had het garnizoen er op 4 maart voor het stadhuis luidruchtig gemanifesteerd om geld te eisen of tenminste het recht in de dorpen naar hun goeddunken vrij te mogen scharrelen. Zonder er de toelating voor af te wachten, hadden ze al het vee dat ze konden vinden naar

---

(30) We hopen uitvoeriger de ongelukken van Geraardsbergen in deze akelige jaren in een ander artikel te kunnen verhalen.

(31) Joachim de Corioulle, luitenant-goeverneur van Ninove aan Mansfeld, Ninove, 23.2.1580 (S.A.P., 1747[1]).

(32) Valencijn, 28.2.1580; zie Bijl., nr 6.

(33) Graaf van Mansfeld had er eerst aan gedacht baanderheer van Montigny vergezeld van zijn zoon graaf Karel van Mansfeld, naar Aalst te zenden. Zie : « Mémoire pour monsr le baron de Montigny avecq mon filz, de ce qu'aurez à faire à votre arrivée à Alost; z.d. (S.A.P., nº 1801). Deze voorschriften waren vergezeld van een lijst (verloren) proscripties van Aalsterse burgers die verdacht waren van ketterij of verstandhouding met de opstandelingen.

(34) Engelbert Cloux (uit de magistraat van Ninove) aan de heer van Louvignies, Ninove, 4 maart 1580 (S.A.P., 1727[1]).

de stad gedreven. Doch de kapiteins eisten dat het aan hun eigenaars werd teruggeven.

Te Aalst was de toestand nauwelijks gunstiger. Toen de brief van graaf Mansfeld, gedagtekend van 28 februari, er in het openbaar werd gelezen, verwekte hij diepe ontstelling. De magistraat legde de heer van Louvignies de onmogelijkheid voor ogen de macht te gebruiken om de belastingen op het platteland te innen. De fiscusofficieren die het zouden wagen liepen groot gevaar in de handen der Gentse troepen te vallen, wier aantal zo pas merkelijk vermeerderd was. Vele boeren waren gewapend en vastbesloten het weinige dat hun overbleef duur te doen betalen. De meesten hadden nog slechts hun leven te verdedigen. Kortom, er viel weinig te verwachten van belastingen op de inwoners om in de behoeften der soldaten te voorzien. De heer van Louvignies, die vlug de toestand had overschouwd, smeekt dan ook Mansfeld ware het slechts een duizendtal « écus » naar Aalst te zenden voor het allerdringendste (35). Om hem uitvoeriger over de toestand in te lichten, zendt hij hem een edelman uit zijn omgeving, Pierre du Poy. Tegelijk wendt hij zich tot de goeverneurs en afgevaardigden der verzoende provinciën, om hen in te lichten over de toestand en hun eigen verantwoordelijkheden vast te stellen. Het is blijkbaar onmogelijk in het land van Aalst de 12.000 gulden te vinden die maandelijks nodig zijn om te voorzien in het onderhoud van negen compagnieën en de andere provinciën moeten dit arme land bijstaan, zoniet wordt de ramp onvermijdelijk (36).

Anderzijds schrijft de goeverneur van Ninove, Corioulle, op 6 maart, aan Mansfeld dat het garnizoen zal opstaan en zijn kapiteins gevangen nemen, indien niets wordt gedaan om het bij te staan (37). Dezelfde dag schrijven de goeverneur, de magistraat en de notabelen van Aalst aan de oude graaf om hun ontgoocheling en onrust uit te drukken : terwijl commissaris Louvignies te Aalst vertoeft om er, onder andere zaken, een onderzoek in te stellen over de buitensporigheden die door de soldaten op de avond van 6 maart werden bedreven, is er een hevige twist uitgebroken tussen kapitein Daloine, Geraard d'Assignies en zijn soldaten enerzijds en, anderzijds, de sergeant-majoor aangesteld door de goeverneur, de magistraat en de honderdmannen van de stad, betreffende een kwestie van bevoegdheid. De burgers hebben de wapens opgenomen, de soldaten hebben de brandende lont aan hun haakbussen gehecht « om elkaar uit te roeien ». De magistraat is op het nippertje tussenbeide gekomen om een slachting te vermijden en heeft kapitein Daloine bevolen de stad te verlaten. Wat hij ook deed, gevolgd door zijn compagnie (38). Ze trokken zich terug te Denderleeuw van waaruit Daloine zijnerzijds aan Mansfeld een bode stuurde om hem zijn standpunt te laten kennen. Hij schaamde zich niet tevens de goe-

(35) Bijl. nr. 7 en 8.
(36) Bijl. nr. 9.
(37) Corioulle aan Mansfeld, Ninove, 6.3.1580 (S.A.P., 1747[1]).
(38) Bijl. nr. 10.

verneur en de commissaris van de koning van kwaadwilligheid te beschuldigen. Wat de burgers betreft, reeds lang, zei hij, zochten ze ruzie met hem, daar ze op het punt waren geweest hem te verbieden de stad weer binnen te treden na zijn bezoek aan Mansfeld in de verlopen maand januari.

Daarna keerde Louvignies zich naar Mansfeld om hem mondeling op de hoogte te brengen van de moeilijkheden die hij ontmoette in het uitvoeren van zijn zending (39). Een weinig later wendde Haussy zich tot de Staten der Verzoende Provinciën om hulptroepen na te verkrijgen, daar hij het garnizoen van Aalst onvoldoende achtte na het vertrek van Daloine en zijn compagnie. Zonder ophouden wordt de stad ingesloten door vijandelijke troepen en La Noue is pas onder de wallen van Ninove aangekomen met twintig compagnieën voetvolk en tien vendels ruiterij. Tien andere compagnieën, Schotse ditmaal, zijn even te Baasrode aangekomen.

Mansfeld, die anderzijds door de graaf van Egmont van het gevaar was verwittigd, gaf de graaf van Lalaing, goeverneur van Henegouwen, bevel al de beschikbare troepen te vergaderen en ze naar Edingen te laten oprukken (40). Het was echter te laat. Men weet hoe Ninove, ingesloten, in de nacht van 29 tot 30 maart, bij verrassing in de handen van La Noue viel. Een deel van het garnizoen slaagde er in te ontsnappen en trok zich terug in de richting van Lessen, op de hielen gevolgd door de ruiterij der Staten. Die ramp maakte een diepe indruk op de goeverneurs van Lessen en Geraardsbergen, die het eerst het nieuws vernamen uit de mond der vluchtelingen en die beiden bewust waren van het gevaar dat de aan hun zorg toevertrouwde steden bedreigde. Ook haastten ze zich Mansfeld dringend hulptroepen en munitie te vragen (41).

Te Aalst was de ontroering niet minder groot. Des te meer daar wel ingelichte officieren de bevolking hadden verwittigd dat het weldra haar beurt zou zijn en dat de stad op Paasdag of de volgende dinsdag zou aangevallen, ingenomen en verwoest worden (42). De Oranjegezinden brachten geschut bijeen te Dendermonde en de heer de La Noue was naar Gent vertrokken om nieuwe hulptroepen te vragen. Kortom, vrees en angst heersen in de stad; men weet dat verscheiden aan Mansfeld gezonden brieven werden onderschept en men is bang geheel afgezonderd te worden van de Waalse provinciën; er wordt dringend om hulptroepen gesmeekt. Dit was het begin van een eindeloze blokkade die 25 maanden zou duren (30 maart 1580 - 23 april 1582), tot de onvermijdelijke val van de stad.

De onrust der Aalstenaars was des te groter daar graaf van

---

(39) Haussy aan Mansfeld, 8 en 15 maart 1580 (S.A.P., 1811[2]). Louvignies en zijn medewerker gaven aan graaf van Mansfeld een memorie op de staat van zaken in het land van Aalst die we hier overnemen : Bijl. nr 11.

(40) Mansfeld aan Lalaing, ongedateerd, minuut (S.A.P., n° 1747[1]).

(41) Charles de la Court, kapitein van het garnizoen van Geraardsbergen aan Mansfeld; Antoine de Fiennes, heer van Vermelles, goeverneur van Lessen aan dezelfde, 30.3.1580 (S.A.P., 1747[1]).

(42) Bijl. nr. 12.

Mansfeld van plan scheen de stad Menen te willen insluiten en van daaruit, in geval van nood, zijn troepen onmogelijk in minder dan drie dagen naar Aalst zou kunnen doen oprukken. Wellicht deden deze beschouwingen Mansfeld van mening veranderen, zodat hij omtrent 5 april zijn kamp rond Geraardsbergen kwam opslaan. Acht en veertig uren later liet hij vier compagnieën versterking Aalst binnenrukken, wat niet gebeurde zonder veel morren vanwege de burgers die ditmaal klaagden overlast te zijn met deze tuchteloze soldateska die ze zouden moeten voeden. Op dezelfde dag werden de laatste hervormden, of als zodanig verdacht, die nog konden geïdentificeerd worden, uit de stad gedreven. Op de avond van 9 april vernam men de inneming van Mechelen door de Schotse troepen die betaald waren door de Staten Generaal (43).

Ondertussen waren de te Aalst verblijvende troepen sedert zes maanden onbetaald en hun kapiteins richtten dringende maar vruchteloze verzoeken aan Mansfeld die zelf geen geldmiddelen had (44).

Van uit Geraardsbergen schrijft Mansfeld op 11 april aan de magistraat van Aalst, dat hij zijn kamp rond deze stad is komen opslaan om hen gerust te stellen, en dat de burgers, omwille van de hulptroepen die hun gezonden werden, hun waakzaamheid niet mogen opgeven, maar dat ze integendeel op hun hoede moeten blijven opdat hun stad niet zou bezwijken (45).

DE AANKOMST VAN DE PRINS VAN PARMA.

Farnese, die ondertussen Maastricht had veroverd en versterkt en een paar weken te Namen had doorgebracht om er de raden der Nederlanden weer in te richten, was op 24 april te Bergen aangekomen. Het was tijd. Het gezag van Mansfeld was inderdaad ernstig verzwakt na zijn nederlagen te Menen en te Ninove en de roem van de overwinnaar van Maastricht, hoe groot deze ook was kon alleen de bevolking en de troepen weer moed inboezemen in een zo bedreigde stad als Aalst. Vanaf 2 mei zenden de kapiteins van het garnizoen hun trouwbetuigingen aan Farnese; maar tevens vragen ze hem geld voor de soldij van hun mannen die ze onmogelijk langer in goede tucht kunnen houden noch hen beletten de burgers te verdrukken. Ze zijn er van overtuigd dat de troepen der Staten een beleg in regel van de stad voorbereiden en sommen een ongelooflijk aantal troepen op, die paraat staan om zich op hen te werpen (46).

Zijnerzijds stuurde de magistraat aan Farnese de beschrijving van de ijselijke ellende die de burgers te lijden hebben vanwege de soldaten en verhelen niet dat ze de stad verloren wanen indien

(43) Haussy aan Mansfeld, een brief van 7 april en drie brieven van 9 april (S.A.P., nº 1811²).
(44) Kapiteins de Hornes en de Sonneville aan Mansfeld, 11.4.1580 (S.A.P., 1747²).
(45) Bijl. nr. 13.
(46) Bijl. nr. 14.

ze geen bijstand bekomen om de troepen levensmiddelen te bezorgen (47).

De goeverneur van Aalst begaf zich naar Bergen om de Prins, luitenant-generaal van Filips II, zijn opwachting te maken en wellicht ook om hem zijn beklag te doen over de ellende der troepen en de stad die hij onder zijn hoede had, en ook meer persoonlijke eisen te doen gelden.

Welk onthaal viel hem te beurt en in welke maat werden zijn verwachtingen ontgoocheld ? Misschien voelde hij bitterheid daar hij, tegen zijn verwachtingen in, het ambt van hoogbaljuw van de steden en het graafschap Aalst niet verkreeg. Misschien verzocht hem de Prins die weinig geldmiddelen bezat te verzaken aan een deel der aanzienlijke inkomsten welke de hopvergunning hem opleverde. Wat er ook van zij, Haussy verliet Bergen verbitterd en ontevreden. Een paar dagen voor zijn vertrek had hij van zijn vrouw een brief ontvangen (48) waarin zij hem meldde dat de vijandelijke troepen in de streek rondom de stad krioelden en dat hij er zonder geleide niet veilig zou terugkeren. De prins van Parma beloofde hem verscheiden compagnieën die in staat zouden zijn het hoofd te bieden aan een mogelijke aanval. Het konvooi moest uit Cambron vertrekken. Op 7 mei wachtte Haussy te Cambron op de beloofde compagnieën. Er werd hem slechts een onvoldoende geleide gezonden en hij weigerde in zulke omstandigheden te vertrekken, hoewel de magistraat van Aalst hem met brieven bestookte om hem te verzoeken zo haast mogelijk terug te keren om het wanordelijke garnizoen in bedwang te houden (49). Hoelang wachtte hij op het beloofde geleide ? Klaarblijkelijk ongeveer drie weken, in sombere gepeinzen verloren die hem tot een wanhopige oplossing moesten leiden.

Ondertussen werd de toestand te Aalst steeds erger; geheel desperaat wendt de magistraat zich ten einde raad nu eens tot de Prins, dan weer tot de verzoende provinciën (50), het embryo-parlement dat het absolutisme van Farnese veinsde te ontkennen. Doch van beide kanten blijven de wanhopige hulpkreten van Aalst zonder weergalm. Niemand is in staat iets voor de stad te doen. Er is geen stuiver in de schatkist. Nochtans moet de stad standhouden en zich niet laten overrompelen. Iedereen weet echter dat de vijand in de vesting geheime betrekkingen heeft en dat de Oranjegezinden zich zorgvuldig voorbereiden om ze te verrassen. Beter ingelicht dan wie ook schrijft Farnese op 20 mei aan de magistraat, aan de kapiteins en aan de goeverneur, die hij teruggekeerd waande maar die verdwenen was zonder enig spoor na te laten en zonder dat men te Aalst veel belang scheen te hechten aan zijn afwezigheid. De Prins belooft zonder verwijl een maand salaris te zenden voor de soldaten en de ruiterij van markgraaf van Richebourg in

(47) Bijl. nr. 15.
(48) Zonder datum (begin mei 1580) (S.A.P., n° 1747²).
(49) Haussy aan Parma, Cambron, 7.5.1580 (S.A.P., n° 1811²).
(50) Bijl. nr. 16.

de nabijheid der stad te sturen om voor haar veiligheid te zorgen (51). Nieuwe waarschuwing met dezelfde woorden op 26 mei (52).

De compagnieën die reeds een paar maanden geheel op kosten van de burgers te Aalst verbleven, waren een ondraaglijke last. Twee compagnieën voetvolk minder waren beter geweest maar vervangen door een eenheid lichte ruiterij die in staat zou zijn geweest de plannen van de vijand te verijdelen, namelijk die van de Fransen die, voorzien van pontons, het land van Aalst overvallen van uit Dendermonde of het land van Waas, er de dorpen in brand steken en tot aan de stadspoorten ellende verspreiden. En zo ziet men die trotse burgers van Aalst die zoveel hadden moeten lijden onder de Spanjaarden en tot in hun verzoeningsverdrag met de koning van Spanje gezworen hadden geen vreemde troepen meer te aanvaarden, thans genoopt de hulp af te smeken van een compagnie Albanese lansiers (53).

HET VERRAAD VAN DE HEER VAN HAUSSY.

Farnese vernam het verraad van de heer van Haussy op 28 mei door middel van een spoedbrief hem dezelfde dag door de kapiteins van het garnizoen te Aalst gestuurd met de betuigingen van hun eigen onwankelbare trouw.

Enkele dagen te voren was Haussy, als boer verkleed, uit Cambron gekomen naar het slot te Liedekerke dat eigendom was van zijn vrouw, Marie Hannaert geheten van Liedekerke (54). Sedert de verzoening was dit slot verdedigd door een klein Waals garnizoen afhangend van dat van Aalst. Dadelijk liet hij zijn vrouw komen en de burgemeester van Aalst met wie hij, blijkbaar, zeer bevriend was. Hij hoopte natuurlijk ze beiden te overtuigen de partij te kiezen die hij zelf besloten had te volgen en de stad Aalst met hem in het verraad te betrekken.

Marie van Liedekerke en de burgemeester trachtten, zonder er in te slagen, in het geheim te vertrekken. De laatste kwam nog dezelfde avond terug zonder dat het hem gelukt was Haussy tot trouwere gevoelens te brengen, misschien zelf door de redenen van zijn vriend aan het wankelen gebracht. De hele stad kende weldra het drama dat zich afspeelde. Onmiddellijk wordt de waakzaamheid rond de poorten en op de wallen verdubbeld. De vrouw van Haussy keerde 's anderendaags terug, uiterst bedroefd, maar ze beweerde haar man niet te hebben kunnen overtuigen. De volgende dag gingen Germain van Damme, luitenant van het hoogbaljuwschap, Gillis de Vremde en Niklaas Ghiselbrecht, door de magistraat afgevaardigd, op hun beurt naar Liedekerke om te trachten de goeverneur terug te halen. De Vremde keerde nog dezelfde avond terug zonder

(51) Parma aan de magistraat van Aalst, Bergen, 20.5.1580 (S.A.P., 1747²).
(52) Dezelfde aan dezelfde, Bergen, 26.5.1580 (S.A.P., 1801).
(53) Bijl. nr. 17.
(54) Burggravin van Brussel en van Lombeek, erfgename van Liedekerke langs haar moeders kant.

iets anders te verklaren dan dat de goeverneur uit Bergen ontevreden en misnoegd was teruggekomen. Nog een dag later kwamen zijn twee gezellen terug, die verklaarden dat Haussy zijn vrouw naar Liedekerke verzocht te komen en dat hij had beloofd met haar naar Aalst terug te keren.

Mevrouw van Haussy nam dus weer de richting van Liedekerke. Maar ze had nauwelijks de poorten van Aalst overschreden of men vernam door boeren dat Haussy het slot in de handen van de vijand had overgegeven. De drie afgevaardigden van de magistraat die vruchteloos hadden gepoogd de goeverneur van zijn plannen te doen afzien, veinsden eerst er niet aan te geloven en probeerden de slechte tijding in de doofpot te stoppen wat voor enig gevolg had hen te doen verdenken van verstandhouding met de goeverneur, zodat ze aangehouden werden (55).

Mevrouw van Haussy kwam 's anderendaags huilend terug, het gedrag van haar man verwensend, en men zal nooit weten in hoever deze vrouw, blijkbaar verdeeld tussen haar echtelijke liefde en haar gevoel van trouw aan de koning, oprecht was of comedie speelde gedurende de volgende gebeurtenissen. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat het echtpaar uitgestrekte bezittingen en belangen had, zowel in Henegouwen als in Brabant en het land van Aalst, en men kan zich afvragen of deze verdeling der leenplichtigheden ook niet een soort verdeling der risico's en der belangen beoogde.

Een van haar eerste zorgen was, toen ze weer in Aalst was, de prins van Parma te schrijven om hem haar nood mee te delen, haar onschuld te betuigen, hem te verzekeren dat ze het gedrag afkeurde van haar echtgenoot « die haar met acht kinderen in deze doolhof had gevoerd », maar ze tracht ook te verontschuldigen : hij had waarschijnlijk gedacht dat men hem namens de Prins wilde aanhouden. Tevens verzuimt ze niet haar rechten en die van haar moeder te doen gelden op de familiebezittingen die in de stad Bergen in beslag genomen werden, « in afwachting dat haar onschuld zou erkend worden » (56).

Farnese beschouwde echter het gedrag van Haussy helemaal niet als een tijdelijk verzuim en kende er niet de minste verontschuldiging aan toe : zodra hij ingelicht is schrijft hij de kapiteins van Aalst om hen aan te manen de stad goed te verdedigen en orde en tucht bij hun troepen te handhaven. Hij meldt hun dat hij probeert « een paar penningen » te verzamelen om ze hun te zenden en raadt hun de verdachten zorgvuldig in 't oog te houden (57).

Doch Aalst had een andere goeverneur nodig. Farnese wierp het oog op een jonge edelman van grote dapperheid die onlangs, in ruil voor een machtig losgeld, uit de kerkers der Gentenaars was bevrijd, Gullebert de la Barre heer van Moeskroen. 's Anderen-

(55) Bijl. nr. 24.
(56) Bijl. nr. 18.
(57) Parma aan de kapiteins van het garnizoen van Aalst, 28.5.1580 (S.A.P., 1747[2]).

daags reeds liet hij hem bij zich komen (58). Aan de magistraat van Aalst meldt hij, op 1 juni, de terugkeer van kapitein Dassonneville die lang reeds uit zijn compagnie afwezig was en anderzijds zijn besluit naar de stad een detachement ruiters te sturen wat een veelvuldig herhaalde wens der Aalstenaars beantwoorde (59). Wat de ongelukkige echtgenote betreft, haar schrijft hij op 6 juni dat de vrees van haar man ongegrond was : de koning en hijzelf verlangden slechts hem goed te behandelen. Hij wenst haar geluk met haar beslissing de solidariteit met hem te hebben verbroken en belooft te zullen doen wat hij zal kunnen om haar belangen en die van haar moeder en kinderen te verzekeren (60).

Dit welwillend antwoord kwam echter niet vlug. Ongerust en ongeduldig, vrezend dat haar eerste brief zijn bestemming niet bereikt had, verzond Marie van Liedekerke er, op 6 juni, een andere exemplaar van. Maar tevens laat ze haar koffers pakken, stuurt de ontleende meubelen die ze thuis heeft naar hun eigenaar terug, betaalt haar schulden en geeft alle tekens van een nakend vertrek. Met welke bestemming ? Blijkbaar zei ze er niets van maar te Aalst dacht eenieder dat ze naar Liedekerke wou gaan en onmiddellijk waren burgers en soldaten het eens om haar niet buiten te laten zonder bevel van het hof. De burgemeester had graag de ogen gesloten maar het werd hem niet toegelaten, des te meer daar ze van plan scheen 's nachts met wagens te willen vertrekken, wat uiterst gevaarlijk zou geweest zijn voor de veiligheid van de stad, daar hinderlagen in het reeds hoge koren rondom de vesting konden opgesteld zijn. Dezelfde nacht werd de wacht verdubbeld zo vanwege de soldaten als vanwege de gemeente te beginnen met de geestelijken (61). Voor meer veiligheid werd de hamei neergelaten, wat zelden geschiedde.

Deze uitingen van vlijt werden niet geprezen door twee kapiteins van het garnizoen, Croy en van Lueghenhaghen geheten, die priesters en burgers naar huis stuurden wat niet gebeurde zonder mishandelingen en bedreigingen.

's Anderendaags in de ochtend stelde men vast dat vijandelijke detachementen voor de stad stonden en eenieder was er weldra — met of zonder reden — van overtuigd dat een hinderlaag was gesmeed en dat indien men het nachtelijke vertrek van de vrouw van Haussy had toegelaten, dit het teken zou geweest zijn van een aanval. De ontroering was groot. De bevolking hield de vrouw van Haussy aan en nam ze gevangen met haar gevolg, de burgemeester, de kapiteins en andere vertrouwden van de heer van Haussy. Men nam de gelegenheid waar om verscheiden burgers aan te houden die verdacht werden de nieuwe godsdienst aan te hangen. Velen vonden in de wanorde een goed voorwendsel om hun persoonlijke

(58) Parma aan de heer van Moeskroen, Bergen, 29.5.1580 (S.A.P., 1801).
(59) Dezelfde aan de magistraat van Aalst, Bergen, 1.6.1580 (S.A.P., 1801).
(60) Parma aan de vrouw van Haussy, Bergen, 6.6.1580 (S.A.P., 1801).
(61) Ze waren meer dan 350, alleen rekening gehouden met de meest bekwame om de wacht te houden (brief van de commissaris afgevaardigd te Aalst aan Parma, 25.6.1580, S.A.P., n° 1747[3]).

haat bot te vieren : volkomen onschuldige burgers werden insgelijks aangehouden (62).

De twee kapiteins die zich gedurende de nacht zo zenuwachtig hadden getoond, behoorden tot het regiment van baanderheer van Heze, een andere grote onbestendige wiens verraad kon bewezen worden en die omtrent half juni werd aangehouden, daar ernstige verdenkingen reeds verscheidene weken op hem wogen. Moeten we daarin een nieuw teken zien van een verstandhouding tussen Haussy en Heze ? Ontsnapte de stad Aalst in de nacht van 7 juni 1580 ternauwernood aan een ware samenzwering waarin de vrouw van Haussy en verscheiden officieren van het garnizoen met elkaar heulden ? Dit kon niet uitgemaakt worden maar het blijft toch heel waarschijnlijk.

De kapiteins Croy, Hornes en Lueghenhaghen hadden zich in de vorige dagen bijzonder hatelijk gemaakt, zodanig dat de magistraat op 5 juni bittere klachten over hen bij Farnese had geuit : ze mishandelden de burgers en namen ze gevangen zonder aannemelijke reden en twistten steeds met elkaar. De stemming die in de stad heerste en die gegrond was op angst, verdenking en ellende, was onuitstaanbaar geworden en de wethouders vragen dringend de betaling der sodaten en de aankomst van de nieuwe goeverneur (63).

De prins van Parma, om zoveel andere zorgen bekommerd, laat zich eindelijk toch ontroeren door de toestand van de stad. Hij heeft de heer van Moeskroen benoemd om Haussy op te volgen, alsook twee commissarissen, Charles de Boisot, staatsraad en J. de Cuinchy, specialist in « monsteren » en wapenschouwingen, om orde te brengen in de zaken van Aalst, het garnizoen te inspecteren en te betalen, een onderzoek in te richten over de jongste gebeurtenissen en de schuldigen te straffen. Op 14 juni, staan de jonge goeverneur en de twee commissarissen klaar om zich op weg te begeven en wachten nog slechts op een toereikend geleide, daar de vijandelijke troepen de streek onveilig maken tot aan de poorten van Aalst, Geraadsbergen en Lessen (64). Van uit zijn hof te Liedekerke, is de heer Haussy zeker niet de laatste om zijn mededinger te bespieden en hem in een hinderlaag te lokken.

Te Aalst is men zonder nieuws over de plannen van de Prins en men beeft er. De burgemeester en de kapiteins zitten nog steeds gevangen, evenals de vrouw van Haussy. De macht is in handen van de schepenen bijgestaan door enkele edellieden, notabelen en honderdmannen der burgerwacht. De vijand verzamelt zijn strijdkrachten rond de stad. Op 11 juni hebben ze zich meester gemaakt van het slot Hekelgem, een der uiterste bolwerken van de verdediging van Aalst. Soldaten en burgers zijn waakzaam en slapen in hun kleren op de wallen. Alle bedrijvigheid in zake ambachten of

(62) Bijl. nr. 24.
(63) Bijl. nr. 19.
(64) Moeskroen, de Boisot en de Cuinchy aan Parma, Bergen, 14.6.1580 (S.A.P., n° 1747²).

handel ligt stil en de ellende is groot (65). Dit ogenblik kiest de heer van Rijhove, François de la Kethulle, goeverneur van Dendermonde, die ook een der belangrijkste leiders van de Gentse partij is, om te trachten die rijpe vrucht die Aalst is geworden te plukken. Daartoe biedt hij de officieren en soldaten de meest voordelige condities indien ze de stad willen overgeven (66). Een afschrift van zijn brief werd onmiddellijk aan de prins van Parma overgemaakt (67) : de trouw van Aalst was boven alle beproeving.

(Vervolgt). **François de Cacamp.**

BIJLAGEN.

1. **De Prins van Parma aan de heer van Haussy,** goeverneur van Aalst — Uit het kamp voor Maastricht, 30 juni 1579. — *Hij wenst hem geluk met zijn beslissing weer in de dienst van de koning te treden. Moge hij volhouden en de koning zal hem in zijn ambt van goeverneur van Aalst bevestigen, indien hij de overeenkomst naleeft die met de katholieke provinciën werd gesloten.*

Monsr de Haussy, La bonne relation que m'a esté faicte de combien estes désireulx de l'avancement du service de Dieu et celuy de sa Mate m'a donné ung grand contentement et signament d'entendre que, par toutes voyes possibles, vous voulez emploier et à l'ung et à l'aultre, œuvre digne de vous estant yssu du lieu dont vous estes. Ce que me restera à vous dire sera que veuillez continuer en ceste bonne volunté et monstrer par œuvres et effectz icelle, en tenant vre gouvernement pour le service du Roy. Et quant à la continuation en iceluy, vous vous povez asseurer qu'il n'y aura nulle doubte que sa Mate ne vous en fache avoir la patente, la servant comm'il est requis et vous conformant à l'appoinctement et accord des provinces catholiques qui se réconcilient avecq icelle, en y faisant venir ceulx de vre gouvernement. A tant, monsr d'aussy, Dieu vous ait en sa ste garde. Du camp devant Maestrich. le dernier jour de juing 1579.

(A.A.A. — Staats- en Audienciepapieren, no 1801, minuut). (1)

2. **Memorie voor de graaf van Egmont — (waarschijnlijk september 1579)** (2) *Zonder datum. — De graaf zal te Ninove garnizoen moeten houden en de stad in der haast laten versterken, haar van voedingsmiddelen en ammunitie voorzien en slechts een compagnie te Geraardsbergen of te Boelare laten.*

Hij zal in betrekking blijven met Aalst en met de baljuwen der vijf roeden om de orde op het platteland te handhaven en er de mogelijke belastingen uit te trekken. Hij zal steeds gereed zijn om in alle omstandigheden Aalst ter hulp te snellen. Hij zal vooral voor de tucht van zijn soldaten zorgen.

(S.A.P., no 1813[4], ong. stuk.)

---

(65) Bijl. nr. 20 en 21.
(66) Bijl. nr. 22.
(67) Bijl. nr. 23.
(1) Afkorting : **S.A.P.**
(2) Dit dokument schijnt gedikteerd door de afgevaardigden van het Land van Aalst op de verzoening te Bergen.

3. **De heer van Haussy aan de Prins van Parma — Aalst, 18 oktober 1579.** — *Hij klaagt over de troepen van de graaf van Egmont die het land van Aalst verwoesten, terwijl de vijand de stad bedreigt. Hij vraagt 50 kolveniers te mogen lichten. Trouwbetuigingen aan de koning en aan de katholieke godsdienst die hij beweert altijd te hebben gediend.*

Monseigneur, Comme tout mon désir est de présenter mais très humble services à Vre Exce, j'envoye ce porteur pour bien humblement remerchier icelle qu'il vouq a pleu agréer et prendre de bonne part la reconseillation de la ville et pays d'Allost, espérant que icelle persévera au service de Dieu et due obéissance de sa mate, à quoy je tiendray la bonne main et exposeray corps et biens pour la continuation d'icelle, souhaidant la présence de Vre Exce en la ville de Mons, affin de nous secourier en nous calamités, pilleries et brantscatz que journellement commectent le régiment de monsr le conte d'Egmont, sans ordre ny aulcune discipline militaire, ny plus ne moins que sy led. pays fust donné au pillaige, comme plusieurefois par dolléances jay remonstré aulx estas reconseilliés, et que journellement, de l'aultre costé, l'ennemy se présente devant nous portes, sans estre secouru de personne, ayant jusques à asteure attendu la patente de Vre Exce, de la levée de cincquante harcquebousiers à cheval, suyvant la promesse de monseigneur le conte de Mansvelt, pour estre plus que nécessaire, estant ville sy frontière. Et j'espère que à Vre Exce est congnu que, depuis avoir entré au gouvernement de ceste ville, j'ay icelle tousjours maintenu à la religion catholique romaine, non obstant avoir eu deulx enseignes de gens du prince d'Orrainges en garneson, ce que n'a esté faict en nulz aultres villes en Flandres, bien à mon grand péril et despence; comme en deulx ans, ayant gouverné ceste ville, n'ay eu nul prouffict, sinon grandement despendu de mon particulier. Parquoy je supplie à vre Exce que, en récompense de mesd. bons services et despences, me vouloir accorder les licences de mond. gouvernement, comme l'on est accoustumé de faire à tous gouverneurs de villez frontières, me ouffrant de faire tous bons, loyaulx et obéissans services à sa mate et vre Exce. A tant,

Monseigneur, ... D'Allost, ce XVIIIe jour d'octobre 1579.

(get.) Jacques de Boussu.

(S.A.P., nº 1811[3], orig.)

4. **De Prins van Parma aan de heer van Haussy — Maastricht, 26 oktober 1579.** — *Gelukwensen om zijn trouwe dienst. — Er bestaat hoop dat het gedrag van de soldaten van de graaf van Egmont beter zal worden. De vraag der 50 kolveniers ligt in de bevoegdheid van de graaf van Mansfeld. De hopvergunningen zullen moeten beheerd worden volgens de vastgestelde regels en er zal moeten rekening worden gehouden met de inkomsten die ze zullen opbrengen. Voorlopig en voor drie maanden, zal Haussy zich de inkomsten van deze vergunningen als wedde mogen toeeigenen.*

Monsr de Hauchi, J'ay receu vre lettre par ce porteur et très voluntiers entendu, tant par icelle que par la relation que m'en ont fait quelques personaiges, les bons debvoirs qu'avez fait pour le service de sa mate en la réduction de la ville d'Alost et la conservation de la religion catholicque, ensamble qu'avec telle célérité, diligence et dextérité en avez jetté les gens de guerre que le prince d'Organge y avoit, de quoy je ne fauldray d'en advertir bien particulièrement sa Mate, laquelle vous estimera et honorera comme vosd. services le méritent.

Et quant aux foulles, excez et branscatz que les gens du conte d'Egmont font allentour lad. ville, il m'en desplaits grandement mais j'espère, comme présentement on les fera passer à monstre et retenir en service pour les mettre sous discipline, que ces oultraiges cesseront.

Au regard des cinquante Harqbouziers à cheval dont avez parlé à mon cousin le conte de Mansfeld, comme led. comte s'en va à Mons pour former, de la part de sa Ma^te^, le corps d'armée qu'il convient establir, selon le traicté, conforme au pouvoir que luy avons donné et à ces fins doibt traicter avec les députez des estatz réconciliez estans à Mons, vous pourrez de cela communicquer avec led. comte, quy en a tout povoir.

Et au regard de v^re^ entretènement, la raison voelt qu'il y soit convenablement pourveu, et ne fauldra sa Ma^te^ d'y avoir esgard. Et touchant les licences ou passeports des houblons, pour ce que le registre de telles licences se doibt tenir par quelque officier spécial, à ce ordonné et commis au nom de sa ma^te^, il convient que vous et le magistrat dud. Alost commenchés, si le trouvez par ensamble, homme propre, fidel et idoisne pour les signer et tenir registre, pour en rendre décompte par après et que le taux desd. licences se face par vous de main commune, gratieusement touteffois, affin qu'il n'y ait plaincte des bons subjectz, estant content que les prouffictz qui en viendront serve pour v^re^ entretènement et mercède tant que aultrement en soit ordonné, en attendant ce que sa Ma^te^ sera servie de mander pour vred. traictement, vous povant asseurer que j'auray tousjours ce qu'il vous touchera pour bien recommandé. A tant, ...

V^re^ bon amy.

(A.A.A. — S.A.P., n° 1746[2], minuut.)

5. **Memorie voor Joos van Branteghem, schepen van Aalst, bij graaf van Mansfeld afgevaardigd. — Zonder datum (januari of februari 1580.** — *Bezwaren tegen de handel met de vijand. Zekere burgers dragen op zich en op de vlaggen van hun burgerwacht de kleuren van de prins van Oranje. De twisten tussen burgers en soldaten zijn talrijk.*

Tegenover deze klachten, staan de marginale aantekeningen die er, op verzoek van de graaf van Mansfeld door de goeverneurs en afgevaardigden van Aalst werden aangebracht. Het handelsverkeer mag niet helemaal verlamd worden. Wat de soldaten betreft, die burgers hebben beledigd, die werden streng gestraft.

Mémoire à Josse van Branteghem, escevin et capitaine enseigne d'une compaignie de bourgeois de la ville d'Allost, allant vers son Ex^ce^.

Premiers

Advertir sad. Ex^ce^ que, à cause du grant traficque de marchandise quy se fait en lad. ville, icelle ville a esté en très grant hazart d'estre trahye et livrée entre les mains des ennemys de sa Ma^te^, par deux ou trois fois, par le moyen du grant nombre desd. ennemys quy traficquent journellement en icelle, avecq leurs adhérens y estans, eulx séjournans en lad. ville huict, dix, XII ou XV jours, plus ou moingz, avecq assocyété et grande fréquentation, meismes vont veoir et examyner la forteresse de lad. ville avecq leursd. adhérens, tenans conseil et assamblé souvent entre eulx; et lequel traficque se contynue et accroyt journellement, à causse des lisences qu'on thire sur icelle marchandise. Et puis qu'il at pleu à Dieu de préserver lad. ville et les bons bourgeois y estans, desd. trahisons, iceulx bons bourgeois supplyent en toute humilité sad. Ex^ce^ que ordre soit donnée sur led. traficque, en telle sorte que lesd. lisences soient mises jus et que iceluy ne soit sy commun pour l'advenir qu'il est présentement, affin que lesd. ennemys n'ayent plus leur aller et venir en lad. ville sy famillièrement qu'ilz ont faict du passé, quy est ung vray moyen pour pervenir à une trahyson.

Advertissant sad. Ex^ce^ que, es enseignes de guerres que portent pour le jourdhuy lesd. bourgeois, sont posées les couleurs du prince d'Orenge et que aulcuns d'iceulx bourgeois les portent aussy en leurs accoustremens et escharpes, et dequoy aulcuns suspectez en lad. ville prennent audace. Les bons bourgeois requièrent que lesd. enseignes soient deffendu de plus porter et que

aultres enseignes leur soient permis porter, esquelles les couleures de sa Ma^te^ soient possées, affin de tant plus évertuer lesd. bons bourgeois d'icelle allendroict de sa Ma^te^, leur souverain prince et s^r^ naturel.

Aussy que, puis peu de jours, les bourgeois se sont mis en armes allencontre des soldatz estans présentement en garnison en lad. ville, à raison que ung capitaine enseigne le lad. garnison avoit battu et frappé ung bourgeois faisant sa centynaille, chose de grande conséquence au temps présent (pour cause que la ville est environnée, d'ennemis et qu'en icelle en y a beaucop quy leur portent affection) pour aquoy éviter de là en avant, lesd. bourgeois requièrent que ordre soit donnée entre eulx et lesd. bourgeois, en telle sorte qu'ilz ne disent ny fachent quelque chose l'un à l'aultre.

Supplyant en toute humilité son Ex^ce^ prendre ces advertences de bonne part, s'asseurant sur les bons bourgeois de la fidélité qu'ilz doibvent et portent à sad. Ma^te^.

Et en cas que sad. Ex^ce^ ne veille pourveoir aux inconvényens apparens et au plus brief que faire se polra, lesd. bons bourgeois supplyent de rechief en toute humilité qu'il plaise à v^re^ Ex^te^ de permettre de eulxpooir rethirer avecq leurs biens hors de lad. ville, ce qu'ilz feront voluntier plustost que d'attendre une surprinse cachée innopinément et à leur descheu par les moyens susd.

(Opmerkingen in de rand van bovenstaande memorie geschreven) :

Quant au premier article, touchant la trafficque et négotiation, le Seigneur d'Haussy, gouverneur, et les députez d'Alost déclairent estre prestz d'obéir en tout ce que sera par son Ex^ce^ et les gouverneurs et députez des provinces réconciliées avecq sa Ma^te^ conclu et arresté pour toutte la généralité, assçavoir que sy l'on treuve expédient de faire cesser la traficque et négotiation en la ville d'Alost, conséquamment iceulx traficques cesseront par tous les provinces réconciliez.

Et quant aux lettres et long séjour des traficquans, led. S^r^ et magistrat y donneront tel remède, pour la conservation de la ville, que sa Ma^te^ et ses estatz recepvront tout contentement.

Quant aux enseignes des bourgeois, déclairent qu'il n'y a que une avecq couleur orange, et y sera donné tel ordre que son ex^ce^ et estatz en auront bon contentement et pareillement des escharpes, sy aulcunes y a, dont led. s^r^ d'Haussy et députez déclairent que jusques ores n'ont eu quelque advertence ny cognoissance.

Quant aux débatz survenuz d'entre les bourgeois et soldatz, veuillent bien informer v^re^ Ex^ce^ que les bourgeois ne donnent aulcune occasion aux soldatz de se altérer contre eulx, mais au contraire lesd. soldatz ne cessent journellement de injurier, batre et blesser les bourgeois et signamment le porteur d'enseigne du capitaine Daloyne, ayant batu ung bourgeois tenant et faisant sa garde et sentinelle aux portes, dont est ensuyvye une grande émotion en la ville, ne vueillant souffrir telles insolences et oultraiges, parquoy plaira à V^re^ Ex^ce^ d'en faire faire le chastoy exemplaire et le casser hors lad. compaignye, pour oster tous inconvénientz, et de mesme aussy ung corporal dud. capitaine Daloyne, ayant bien griefvement blessé et affoulé ung aultre bourgeois, sans occasion quelconque, l'appelant préalablement, par plusieurs foys, bougre bourgeois, lequel, après avoir esté appréhendé et mis en prison, par charge dud. S^r^ d'Haussy, a esté relaxé par le capitaine Daloyne sans le sçeu et adveu dud. s^r^.

(S.A.P., orig. onget.)

6. **De graaf van Mansfeld aan de burgemeesters en schepenen van Aalst en Geraardsbergen en van de vijf roeden van het land en graafschap Aalst — Valencijn, 28 februari 1589.** — *De stad en het land van Aalst moeten dringend tenminste een lening voor veertien dagen toestaan aan de garnizoenen die op hun gebied verblijven. Deze lening zal te gelden zijn op de nog niet geïnde belastingen van 1578.*

Messieurs, Ayant entendu les doléances des capitaines et souldaertz tenans garnison à Ninove, que pensions par v^re main estre paiés des tauxations que povés imposer et aultres moyens que vous avons laissé es mains, tant pour paiement de lad. garnison, celle d'Alost, Grammont que chasteau de Boulars, selon l'ordre qu'avons donné, à chacun sauldaert et capitaine à l'advenant, en forme de prest, considérant la nécessité présente et dangier que pouroit advenier par faulte dudit payement, vous avons bien volu requérir et de par sa Ma^te ordonner de faire prest ausd. capitaines et sauldaerts, à l'advenant que dessus, de quinze jours; et pour avoier mélieur moien au furnessement susdit, vous accordons povoir lever les restaetz du cinquisme denier de l'an XV^c LXXVIIIe et tous aultres deniers compétant à sa Ma^te, moiénant que de tout soit tenu bone nota. Et si soit besoing d'exécutions, pourés à ce avecques vous officiers emploier les garnisons estants en v^re povoir respectivement, sans en faire faulté, audit payement, car le service de Ma^te et v^re seureté le requièrent; aultrement si mael en advient, me deschargeray sur vous. A tant, Messieurs, Dieu soit garde de vous. De Valenchiennes, le XXVIIIe de febvier 1580.

(S.A.P., n° 1801, minuut.)

7. **De heer van Louvignies aan de graaf van Mansfeld — Aalst, 5 maart 1580.** — *Het is onmogelijk de belastingen op het platteland door de troepen te doen uitvoeren, des te meer daar de dorpen die ze nog verschuldigd zijn onder het toezicht staan van Gent en Dendermonde.*
De toestand te Ninove is uiterst erg. Pierre du Poy wordt bij de graaf afgevaardigd om hem dit beter uit te leggen.

Monseigneur, A l'instant me sont venu trouver les capitaines tenant garnison en ceste ville, me donnant à cognoistre qu'il auroint esté mandés vers les gouverneur et magistrat, ou leur auroint esté faicte lecture des lettres à eulx envoyées par v. ex^ce, du XXVIIIe de février, contenant entre aultre choses qu'il ce fissent assister d'iceulx capitaines pour l'exécution de ce dont ceulx du plat pays pouroint estre trouvés redevables. Sur quoy, après avis donnés de plusieurs circonstances mises en avant sur ce faict, at esté trouvé chose de difficile et dangereuse practicque, plus maintenant quant ceulx de Gand ont reçu, encor de jourdhuy, VIII aultre compaignie de gens de cheval et que lors que les soldats viendroint pour faire l'éxécution, ils y trouveroint fort peu ou nuls officiers qui ont ou pouroint avoir eu la maniance des deniers et, bien qu'ils fussent cent chinquante harquebousiers, sy est il douteulx s'ils en pouroint retourner sains et sauves en la ville, à raison que les prinsipaulx vilages qui pouroint estre redebvables sont approchans Gand est Termonde, considéré que ceste conté d'Alost touche aulx portes de Gand, voir empieste dedens le ville, de manière que de laiser sortir tant de soldats hors de la ville pour aler sy loing, memmes n'ayans gens de cheval, la chose n'est point sans en povoir atendre aultant ou plus de mal que de bien. Davantage, encor que les paysans fussent icy amenés prisonnièrs, se seroit choze longhue à tirer argent d'iceulx et peu pour pourveoir à la nécessité présente. Ce que tant messieurs les gouverneur et magistrat de la ville comme les capitaines y tenant garnison ont trouvé convenir de le représenter à v. ex^ce, affin que sy, à l'endroict de ladictte exécution, il n'en réussit fruict suivant l'expectation d'icelle, qu'ils en puissent estre deschargés.

En oultre, monseigneur, le s^r capitaine Briquet, envoyé par ses confrères, c'est trouvé en ceste ville, m'advertissant de ce que se passe en la ville de Ninove et quel espoir de promp remède il y at venant de deçà, sur quoy en voyant fort peu, ce résoud d'envoyr Pierre du Poy, gentilhomme de sa compaignie, porteur de ceste, vers v. ex^ce, pour informer icelle de tout ce que se passe et du grandissime besoing que ceulx d'icelle garnison de Ninove ont de recevoir quelque argent. Ledict capitaine Briquet croioit que mons^r de Corioul et aultres trouveront bon de le déspescher verres v. ex^ce, lors qu'il serat de retour à Ninove, mais depuis résolu que ledict Pierre du Poy s'y achemineroit.

Monseigneur, je prie dieu ... De Alost, ce V^e de mars à l'après diner, an. 1580.

(get.) L. de Sonmain.

(S.A.P., n° 1747[1], orig.)

8. **De heer van Louvignies aan de graaf van Mansfeld — Aalst, 5 maart 1580.** — *Het bevel van de graaf, gedagtekend van 28 februari, is onuitvoerbaar. De 10 à 12.000 gulden die maandelijks zouden nodig zijn om de negen compagnieën te betalen kunnen onmogelijk in het land van Aalst worden gevonden. Men zou onmiddellijk 1.000 « écus » moeten hebben om het verlies van Ninove te vermijden.*

Monsigneur, Etant cœnues les lettres de v^re ex^ce du XXVIIIe de février à ceulx du magistrat de ceste ville, par lesquelles ils ce trouvent pressés et leur est ordonné de donner contentement aulx soldats tenant garnison non seullement en Alost et Grandmond, lieus de leurs district, mais davantage en Ninove, cognoissant par là qu'aulcunne provision de deniers ne venoict de la part de V. Ex^ce, comme il avont espérés, il ne s'en sont trouvé peu perplex et estonnés, sur quoy il m'ont mandés en leur assamblée, aligans le peu de moyen, voir l'impossibilité qu'ils ont de povoir donner satisfacton aussdictes garnisons suivant l'intention de v. ex^ce, pour la totalle ruine de ceste province et que les paysans en armes se trouvent tellement altérés que personne n'est qui les osat exécuter ny de leurs taulx ny de leur chincquiemme denier de l'an LXXVIII, qu'ils disent avoir bien payé plus d'unne fois. Davantage, qu'ils ont prié les capitaines à les assister à l'exécution, bien que ce soict un moyen fort extraordinaire, à quoy ils ne viendroint sy ce n'estoit force, mais encor que cela n'y profitoit rien; quant les officiers se sont retirés de leurs résidences et que les plus povres ce deffendant beaucop en plusieurs lieus par armes, quant comme ils disent ils ne leur reste plus que leurs vies à deffendre, disant touttefois qu'ils sont prests à obligier tout ce qu'ils ont au monde pour furnir à cela qui leur serat demandé, sy on leur scaict trouver argent. Quoy entendu et cognoissant le peu d'apparence qu'il y at que IX compaignies auquelles conviendroit bien XI à XII mille florins par mois, sans les services et entertiennement, le puissent recevoir tout aicy, j'ay bien volu humblement remonstrer à V. Ex^ce, tant de la part desdicts du magistrat comme ausy pour aultant qu'il me puelt apparoir de leur impuissance, affin qu'il plaise à icelle y avoir le regart tel que la chose le mérite, memme une ville qui at faict tant de bons offices et que je ooy estre preste encor poursuivre à faire le memme, sur laquelle pour cela touttes aultres villes doivent avoir l'ouil. Parquoy, Monsigneur, je prie bien humblement v^re ex^ce que, pernant pitié de ce povre pays tant désolé, il luy plaise au moins d'envoyer (sy tant est qu'il n'y at moyen d'encor assister ceulx d'Alosts) et ceulx de Ninove mille escus ou environ, pour éviter le dangier que ceste ville ne se perde et que l'altération de ceulx du plat pays, par un désespoir, ne tourne à pire conséquence, maintenant encor que ceulx de Gand ont accordé de recevoir VIII compaignies de gens de piet et quelques gens de cheval et que desia aulcuns de cheval y sont entrés au jour d'hier.

Monsigneur, je prie dieu voloir tenir en sa saincte grace v. ex^ce, à laquelle bien humblement je prie d'estre recommandé. D'Alost, ce Ve de Mars an. 1580.

Le capitaine Carles de la Court n'est prisonnier, comme il m'avoit esté dict, ains seullement son lieutenant; au rest la ville de Grandmon at esté toutte soillée.

A la cloture de cestes, ay reçu lettres venant de Ninove, laquelle s'envoye à v^re ex^ce.

(S.A.P., n° 1747[1], orig.)

9. **De heer van Louvignies aan de goeverneurs en afgevaardigden der verzoende provinciën — Aalst, 5 maart 1580.** — *Beschrijving*

der ellende van het land van Aalst : geruïneerde of ontvolkte steden, verlamming van het handwerk en van de handel, onmogelijkheid er het nodige te vinden om in het onderhoud van de garnizoenen te voorzien. Verhongerd, lopen de soldaten over. De Verzoende Provinciën moeten onverwijld het garnizoen van Ninove hulp bieden.

Messieurs. Quant mess. les gouverneur et magistratz de ceste ville ont cognu que nulz deniers ne venoit de la part de delà pour donner contentement à la garnison de ceste ville, tout aussy peu à celle de Grammont et memme a celle de Ninove, où ilz estoit sy requis voir qu'il recevoint lettres de monseigneur le conte de Mansfelt, leur ordonnant de continuer les prestz aux IX compaignies desdictes garnisons, ilz s'en sont fort esmerveillés et trouvés en grande perplexité; surquoy nous ont mandés en leur assamblée et faict leurs doléances, allégans le peu de moien qu'ilz ont de povoir satisfaire au contenu des lettres dud. s^r^ conte, bien qu'ilz en eussent toute la volonté que peuvent avoir ceulz qui veullent exposer corps et biens pour leurs deffence et service de sa Ma^te^. Il n'y a celuy de vous aultrez, messieurs, qui ne sace oultre les contributions qu'ont faict ceulx de ce pais, les branscatz, composition et foulles insuportables qu'il ont souffertz, la povreté de ceste ville, quant la marchandise n'y vat poinct, que les artisans en grande partie y cessent et que tout le bien d'alenviron y est ruyné, exposé à la proie de ceulx de Gand, Termonde, Bruxelles, Ternas, Audenarde, Escorné et aultres chatiaus, et memme de ceulx de Nynove, que la ville de Grandmont, oultre ce qu'elle at enduré du passé, at este, depuis peu de jours, toute pillée, que Nynove ce trouve, peu s'en fault, toute despeuplée de ses bourgeois, que ceulx ausquelz restoit quelque moien sur le plat pais, n'en povans plus, s'en seroint retirés, que le rest, qui y est traveillé de continuelz guet, garde et alarmes que de jour à aultre leur survenoint d'amys et ennemis, ne peult que bien peu vaquer à sa labeur. Sur tout cela, le moien qu'il y a de trouver encoires XI à XII M. florins par mois qu'il conviendroit pour donner satisfaction ausd. nœuf compaignies, oultre les services, et qu'icy une partie des soldatz y sont nouris de leurs hostes. Je pense qu'il n'y a celuy sy peu versé es affaires de deçà et de bon jugement, qui ne sace combien cela est peu possible. Bien est vray que, quant ceulx de ceste ville, avec tout ce qu'ilz poront, trouveront moien de donner quelque petit contentement, et encor, pour un peu de tans, à leur garnison, voir ne sçay s'ilz le sauront faire, quant, pour trouver II^c^ escus pour avancer à ceulx de Nynove, tant se sont représentés de difficultés, que ceulx de Nynove, Grandmont et Boulers, non paiés, sortans de leurs garnisons, en prendront où il le pouront avoir, voir beaucoup plus qu'il n'en auront de nécessité; et comme icelle garnison de Nynove est de beaucoup diminuée, s'en retirant journèlement sy dix sy douze, tant qu'un capitaine m'at confessé d'avoir, en trois jours, perdu plus de trente hommes; et s'ilz veuillent aler la picorée, qu'il convient y aler trente ou quarante au cop pour le moins, et plus leur en fauldrat s'ilz vuellent aler plus loing, comme ilz seront forcés de ce faire sy aultre provision ne vient. Je laisse considérer à tout homme de bon jugement en quel danger se treuve icelle ville et quelle affection doibt rester à ceulx dedens et dehors, à maintenir ceulx qui ainsy les pillent. Quant est d'exécuter les taux, le Ve denier de l'an LXXVIII, que ceulx du plat pais disent avoir desjà paté plusieurs fois, il n'y at icy officier quy oseroit le faire et quy aussy le sauroit où trouver. On prie aux capitaines de volloir assister à icelle exécution, mais il faut aler près de Gand et Termonde et s'y sont les paysans tous en armes. Brief, messieurs, j'ay bien volu, mesmes à la requeste desd. gouverneur et magistratz de ceste ville, représenter à voz s^ries^ ce que dessus, pour sur ce meurement y aviser; et vous requiers, sy volés le bien et l'avancement de la cause commune. Je ne doubte que sy : et sy volés qu'encor aultres villes amplectent la réconciliation, de voloir tant faire que environ mille escus au moins soint envoiés à ceulx de Ninove et briefvement, sy tant est qu'il n'y at de quoy pour la garnison de ceste ville de Grandmont, en faulte de quoy je voy avenir ung désordre et altération grande, à quoy je vous prie y pourveoir suivant voz bonnes discrétions. Messieurs ...

(S.A.P., n° 1747[1], orig.)

10. **De goeverneur, de magistraat en de notabelen van Aalst aan de graaf van Mansfeld — Aalst, 6 maart 1580.** — *Klachten over de ellende die ze te lijden hebben. Verhaal van de twist ontstaan tussen de sergeant-majoor van de stad en kapitein Daloine en die bijna de lont in het kruit stak. Ze hebben van Daloine gevërgd, dat hij de stad zou verlaten, wat hij, dan ook deed, gevolgd van zijn compagnie. Ze hebben ook 38 burgers verplicht de stad te verlaten omdat ze ketters waren of beschouwd werden als oproerlingen. Ze kunnen niet verdragen met geweld te worden behandeld door soldaten die hun de kost verschuldigd zijn.*

Monseigneur, Comme ne désirons et n'avons chose au monde plus en recommandation et dévotion que de demeurer en la deue obéissance de sa Ma^te^ et union des provinces réconciliées, pour joir du fruict de la réconciliation et conséquamment vivre et mourir pour le service de Dieu, de sa Ma^te^ et de ses estatz, ayans à cest effect jecté tant de fois dehors les gens de guerre tant du prince d'Oranges que des effrénez Ganthois, le tout sur espoir que pourrions recouvrer moien de pouvoir vivre en paix et accord avecq telz garnisons des estatz que leur a pleu nous envoyer.

Mais ce qu'avions si ardamment désiré, après tant de calamitez et oppressions à nous et à tous nos bourgeois survenuz, nous est si esloingné, qu'en lieu de soulagement et mutuelle amitié, nous sont survenuz, d'aulcuns capitaines tenans garnison en ceste ville, débatz, questions et oultrages, comme V^re^ Ex^ce^ est plus amplement informée par les remonstrances représentées à icelle par noz députez et à messeigneurs les Gouverneurs et députez des provinces réconciliez, à l'occasion desquelz oultrages V^re^ Ex^ce^ avoit député le seigneur de Louvegni pour s'informer deuement, entre aultres poinctz, de la fidélité de noz bourgeois et de leur constance envers la foy catholicque et à leur Prince et seigneur naturel. Et comme espérons que ledict commissaire s'est pertinamment enquesté des débatz, oultrages et insolences advenuz et commis, tant par le capitaine Daloine que par plusieurs de sa compaignie, n'avons volu passer soubz silence pour représenter à V^re^ Ex^ce^ ce que nous est survenu ce jourdhuy VIe de ce présent mois de mars, entre les cincq et six heures aprez disner, sur le soir, que, montant en parade, l'esquadre dudict capitaine Daloine, s'y est trouvé le sergeant maior constitué par les Gouverneur, magistrat, conseil et centeniers de ceste ville, avec l'adveu meismes des capitaines y tenans garnison, faisant son office accoustumé pour avoir en regard si ledict esquadre estoit deuement armé et muni. Et comme au meisme lieu s'y est aussy trouvé ledict capitaine Daloine, prenant en aigreur les bons offices du sergeant maior, s'est si avant oublié d'avoir dict qu'il n'avoir à faire de regarder ses soldatz, luy commandant qu'il s'eusse à retirer du lieu, demandant s'il vouloit faire du fol d'avoir prins regard à ses soldatz, luy déclairant qu'il n'avoit à commander à sa compaignie, surquoy ledict sergeant respondoit qu'il le laissasse en paix, disant : Comment, Monsieur le capitaine, me voulez vous faire tort en faisant mon office ? le répétant par deux fois; mais tant s'en fault que ledict Daloine volut rabaisser sa colère, sans y avoir aucune occasion dudict sergeant ou d'aultre, que meismement, en plain marché et en plaine parade; il a repoussé par deux fois, à force de bras, bien rudement, disant : je vous donneray cent coups de dague, l'empoignant par deux fois, de manière que lesditz soldatz dudict esquadre commenchèrent à s'arrester et mectre le feu sur leurs qualibres, chargeans pluisieurs d'eux, en allant, leurs harcquebouses des balles, sans vouloir respecter ledict sergeant maior ny meismement prendre d'icelluy le mot du guet, comme les aultres capitaines font, l'ayant refusé hyer au soir à son entrée en ceste ville, non obstant que ad cest effect le seigneur de Louvigny avoit faict tout son extrême debvoir de l'induire et persuader et que meismement il avoit eu ad ce commandement de monsieur Dauchy n^re^ gouverneur, dont sont incontinent esmeuz telz débatz et questions d'entre les soldats et bourgeois, qu'ilz se sont mis en armes, et les soldatz leurs chimeaulx aux harcquebouses, pour massacrer l'ung l'aultre, le tout à l'occasion de l'oultrecuidance et insolence dudict Da-

loine. Et n'ont sceu les choses passer et pouvoir appaiser les bourgeois que par intercession des gouverneur, magistrat, dudict sieur de Louvigny, nobles, notables et centeniers de ceste ville, que pour lors les troubles commenchèrent à s'assoupir. Toutefois, ledict Dalonne, voyant que l'apparent danger n'estoit encore du tout estaine, a esté trouvé bon de luy mectre en avant de se retirer de la ville, craindant que fortune n'advinsse à sa personne, ce que n'a trouvé que bon et expédient, sans pouvoir aultrement contenter les bourgeois. Et considérant que le peuple désiroit la sortie de la compaignie et de sa personne et que conjoinctement ledict Daloine aussy désiroit que sa compaignie luy suyveroit, comme semblablement les soldatz le requirent, ne veullant abandonner leur capitaine, s'est retiré avecq sa compaignie, pour éviter tous apparens dangers pour la nuict qui survint, dont Vre Exce sera plus amplement informée de par ledict sieur de Louvigny. Et n'avons volu obmectre d'en advertir Vre Exce, l'asseurant que nous et tous les bourgeois sumes prestz et prompts de vivre et mourir aux pieds de Vre Exce pour le service de Dieu, de sa Mate et de ses estatz, à quelle fin avons ce jourdhuy, par commune résolution, faict sortir la ville d'Alost le nombre de trente huict bourgeois héréticques et ceulx qui estoient renommez pour séditieux et ne duisans en la ville que esmouvoir toute sédition. Mais pour reprinse des oultrages et insolences susdictes, d'estre tousjours traictez oultrecuidamment, voires tyrannisez de ceulx qui sont entretenuz du sueur des paouvres bourgeois, ne trouvons en équité fondé, ains demandent les bourgeois recepvoir toute réciproque douveur et bénignité de leur garnison. Nous oublions les insolences et oultrecuidances passées, commises tant par ledict capitaine que par pluisieurs de sa compaignie, lesquelles ont donné aux bourgeois ung tel aigreur, qu'en n'ont sçeu digérer la foule pour le jourdhuy advenue, en un temps si calamiteux et dangereux, estans environnez de tous costez en toute misère, que meismement nous estions de bon lieu advertiz que ceulx de Gand, Bruxelles, Audenarde et Tenremonde estoient sortiz pour ce nuict nous surprendre, mais espérons d'y avoir tel œul, soing et garde, nuict et jour, que l'ennemi ne s'osera tacher à la ville, pour la tuition de laquelle noz bourgeois continuent faire leur guet et garde toute la nuict sans repos.

Au reste, s'il y a chose où que plaira à Vre Exce de nous commander, pour le service de Dieu et de sa Mate, sumes prestz en tout obéyr à icelle. A tant,

Monseigneur, prions Dieu le créateur conserver et maintenir Vre Exce en prospérité, bonne vie et longue, avecq l'entier accomplissement de ses nobles et vertueulx désirs. D'Alost, ce VIe de mars 1580.

De Vre Excellence,

humbles et obéissans serviteurs les gouverneur, magistrat, nobles, notables et centeniers de la ville d'Alost.

(get.) J. Coucke.

(S.A.P., no 1801, orig.)

11. **Verslag der commissarissen, de heren van Louvignies en Desperies over hun onderzoek in het land van Aalst — Zonder datum (maart 1580).** — *Ze brengen verslag uit over de omstandigheden waarin de magistraat van Geraardsbergen door het garnizoen aldaar werd gevangen genomen en hoe het hun gelukt is de orde in de stad te herstellen.*

Te Aalst heeft de kwaadwilligheid van de kapiteins het uitvoeren van hun taak gestuit. Ze hebben de stad en de wallen onderzocht en zijn van mening dat ze best kan verdedigd worden door twee compagnieën van 200 man en een vijftigtal lichte ruiters.

De burgers zijn welwillend en zorgen bestendig voor een wacht van 120 man of meer. De houding der soldaten laat veel te wensen over.

De boeren werden beroofd door de troepen van de graaf van Egmont en niets laat vermoeden dat ze met de Gentenaars zouden heulen.

Voorstellen om het garnizoen opnieuw in te richten en de stad beter te verzekeren.

Comme le Sr de Louvegnies, député par Monseigneur le conte de Mansfelt et messeigneurs les gouverneur et députez des provinces réconcilyées pour le fait d'Alost, adsisté de Jacques Despéries, n'ont peu du tout achever leur charge, à raison que les capitaines y tenant garnison n'ont exhibé les articles qu'ilz vouloient proposer contre les gouverneur, magistrat et bourgeois d'icelle ville, aussy qu'iceulx d'Alost désiroient leur rethour, pour accélérer et haster le rapport et pourveoir à la ville, iceulx se sont premièrement trouvé en Courtray vers led. s^r^ Conte de Mansfelt, le s^r^ marquis de Richebourq, gouverneur d'Arthois et aultres, où ayant fait rapport verbal et en brief de leur besongné et de l'estat où se retruvoit icelle ville d'Alost et Nienove, furent renvoyez avecq lettres dud. Seigneur Conte, vers lesd. Seigneurs gouverneurs et députez des provinces, pour illecq faire plus ample rapport, sy que fait avoient le XVIIe de mars 1580. Mais comme lesd. informations estoient longhes, fut advisé d'en faire ung brief recœul, avecq leur advis sur les poinctz principaulx de l'instruction, ce qu'a esté fait en la manière suyvante.

En premier lieu, passant par Grandmont, se sont informez de l'emprisonnement du magistrat qu'avoient fait les soldatz, à quele occasion, par quel ordre et comme le tout se retrouvoit, leur estant apparu suffissanment que lesd. soldatz se sont advanchez, le IXe de febvrier dernier, d'avoir saisy et constitué prisonnier Jacques Yzembart, second eschevin, Robert vander Becq, receveur des contributions, Liévin Parnelle, receveur de la ville, et Me Pierre de Rantere, greffyer, lequel meismes auroient prins en l'église, y ohant le service divin, mettant les troix en cave ou cul de fosse, ce que fisrent huyt ou dix soldatz, sans ordre et tumultuairement, non du sceu de leur capitaine, lequel avoit rendu paine à les mettre au délivre, du moins hors lad. cave, à quoy lesd. soldatz ne vouloient de primeface obéyr, maintenans qu'ilz vouloient estre payez d'aucuns ariéraiges de prest qu'ilz disoient leus estre deu. Néantmoins, advertis que furent les plus coulpables de l'arivée dud. s^r^ de Louvegnies estre pour ce fait, s'estoient rendus figitifz, se jectans par les rampars hors de la ville, et ne se trouve, par l'information tenue, que leur capitaine, Charles de la Court, auroit esté consentant à cest attentat, ains plustost qu'il avoit taché de redresser le tout, s'excusant aussy n'avoir peu procéder à la pugnition des principaulx auteurs du délict, pour le grand nombre qui eussent peu mettre empeschement, quant le débat venoit pour la faulte de payement. Quant aux prestz desd. soldatz, selon l'ordonnance sur ce dressée par mond. Sr Conte de Mansfelt, l'apointement s'en est fait par lesd. de Grantmont avecq le capitaine, pour commenchier le jour dud. emprisonnement, ayant iceulx de Grantmont esté relaxez trois à quattre jours après; mais comme icelle ville est fort grande, ont advisé la trencher et tenir seulement ce qui est oultre la rivière, y faisant des pontz levis et estant forchez, ont leur retraicte au fort du moulin.

Venant au fait d'Alost, où lesd. député et adjoing arivarent le XXIIe du mois de febvrier, fut au lundemain délivré les lettres de messeigneurs, tant au S^r^ gauverneur et magistrat assamblez en la maison de ville, comme aux capitaines et officiers y tenans garnison, lesquelz gouverneur et magistrat avoient depuis donné oultre aulcuns articles signés de leur greffyer, surquoy désiroient que l'on s'informat. Mais quant auxd. capitaines, n'en avoient fait quelque debvoir, s'excuzant sur l'absence du capitaine Aloingne, comme n'ont encoire à son rethour, jà soit qu'ilz en ont divers fois esté admonestez.

Pour mieulx recognoistre et considérer lad. ville, ledit Sr de Louvegnies et adjoing fisrent une ronde et visite d'icelle, tant dedens que dehors, trouvant icelle de moyenne grandeur, assez foible de murailles et rampars mais bien furnye et environnée d'eauwe, selon que se pœlt concepvoir par le pourtraict, laquelle ville, selon l'affirmation de grand nombre de tesmoings, aussy

par l'inspection du lieu et rapportz verbaulx, tant de ceulx de la ville que d'estrangiers et soldatz, se polroit conserver et maintenir contre touttes incursions et surprinses avecq deux compaignies de bons soldatz et de deux cens testes completz chacune, avecq quelques L^te ou LX chevaulx légers, attendu le bon nombre des bourgeois, le debvoir qu'ilz font à la garde d'icelle ville et la bonne dévotion qu'ilz ont de la maintenir pour le service de Dieu et de sa ma^te. Toutteffois, advenant que l'ennemy fuist m^re de la campaigne et eult moyen de mettre siège devant lad. ville, conviendroit grandement augmenter led. nombre, veu tant de boulewercq et le circuit d'icelle ville.

Regardant la conduicte et conversation du gouverneur et des bourgeois en leurs debvoirs et offices, pour le fait de leur dévotion au service de Dieu et du Roy, que de leur ghuet et garde, meisme du logement et service deu aux soldatz, est assez apparu que lesd. de la ville sont tant affectez au service de Dieu et de sa ma^te, qu'il ne seroit possible de plus, faisant iceulx bourgeois ghuet et garde, par chacun jour, d'une compaignie de sixvingtz hommes et plus, le renforchant selon les occurrences; et nonobstant cella, sont logez de soldatz, jusques aux capitaines et centeniers propres, ausquelz donnent le service deu et la pluspart nouris de leurs hostes.

Mais au regard de la conversation et respect que portent les capitaines, officiers et gens de guerre auxd. gouverneur, magistrat et bourgeois, tant de fait que de parolles, et de leurs debvoirs et comportemens l'un envers l'autre, il appert assez que les capitaines Hornes et Aloingne ne portent peu ou riens de respect à iceulx, ne leur voeillant obéyr en divers endroictz, maintenans avoir aultre coulonnel et m^res que le Sr de Haussy, ne faisant cas du sergent major commis par leur adveu, différant recepvoir le mot de ghuet de luy, maltraictans par leurs soldatz les bourgeois de fait et de parolles, ne faisant pugnition condigne d'iceulx soldatz délincquans et ayans différé s'acommoder au fait des prestz suyvant l'ordonnance de mond. S^r conte de Mansfelt, combien toutteffois qu'iceulx soldatz font leur debvoir à la garde. Et quant aux capitaines Sonneville et Thollins et leurs gens, sont plus modestes, s'acommodant auxd. S^r gouverneur, magistrat et bourgeois.

Au fait de ceulx de la bourgeoisie mal sentans de la foy et suspectz de sédition, combien que par l'information ne s'en trouve que trois ou quattre quy polroient faire mauvaix offices, néantmoins les gouverneur, magistrat, nobles, notables, centeniers et officiers principaulx de lad. ville, par grande délibération, en ont fait sortir jusques au nombre de trentesix, des plus suspectz et séditieux, sans aultres auparavant bannis et aulcuns voluntairement rethirez. Mais quant aux soldatz aussy suspectz de la religion et séditieux, le tout est demoré suspens par la retraicte du capitaine Alloingne et ses gens, à quoy touteffois conviendroit pourveoir, comme aussy bien le désirent ceulx de lad. ville.

Touchant de s'informer particulièrement des actions et déportemens tant des bourgeois envers les soldatz que des soldatz envers eulx, aussy des excès commis sur les villaiges du pays d'Alost, au premier point est apparu que beaucolp de soldatz ont mal traictié pluisieurs bourgeois de fait et de parolles, comme aussy, ne sçachans iceulx bourgeois avoir patience, leur ont rendu parolles réciprocques. Mais à cause du partement dud. Alloingne avant l'achèvement, n'en a esté fait rapport à l'un ny l'autre pour en faire la correction; et au second poinct, seroit impossible exprimer les fraix et despences excessifz qu'ont enduré lesd. villaiges, principallement des gens de guerre du S^r conte d'Egmont.

N'ayant trouvé par information que aulcuns villaigeois ayent comploté avecq les Ghantois ou ennemis ny commis aucuns excez contre les soldatz, aultrement qu'ilz se tiennent en armes contre ceulx quy journellement les viennent pillier. Est vray que lesd. paisans ont heu tort de dévaliser aulcuns Franchois le XIIIe de febvrier, veu qu'ilz estoient logez à Nieuquerque par ordre, mais poelt estre advenu parce que lesd. Franchois avoient, le jour précédent, misérablement tué et bleschez pluisieurs paisans dud. pays d'Alost, lesquelz désirent d'estre portez paisibles et povoir faire leur labeure. Mais estans rendus auxd. Franchois leurs chevaulx et quelques hardes, l'information sur ce faite n'a esté achevée, à raison aussy du rethour desd. commis, causer tant briefve par la sortie dud. capitaine Alloingne et ses gens.

Quant au sisissement fait à Nienove d'aulcuns bourgeois et marchandises

d'Alost, le tout a esté mis au délivré et restitué avant l'arrivée dud. Sr de Louvegnies, saulf quelques grains, que les soldatz dud. Nienove maintiennent compéter à ceulx de Grandmont, qu'ilz disent leur debvoir grande somme de leurs prestz, selon qu'ilz en ont escript aud. commiset qu'ilz estoient prestz de le rendre sy ainsy seroit trouvé bon par led. Sr de Louvegnies, lequel à ce avoit encore ung peu différet, pour la seeurté de la ville, ayant par pluisieurs lettres escriptes tant à monseigneur le Conte de Mansfelt et estatz, led. de Louvegnies vivement remonstré ce que convenoit pour plus garde asseurance de lad. ville.

Finablement, puis qu'ainsy est que les gouverneur, magistratz, nobles et notables de la ville d'Alost requièrent qu'il leur soit donné, pour la garde de la ville, deux compaignies de gens de pied, chacune de II^c testes et cincquante chevaulx légiers, que par le XIIIe article de la réconcilliation est dit qu'aucune ville ne debvera estre chargée de garnison ne fut qu'elle le désirat, que Monsr de Haussy auroit introduit les compaignies de Hornes et Tollins en la ville soubz promesse qu'il les feroit rethirer à la première requeste des bourgeois et qu'il samble qu'iceulx ne désirent tant estre deschargez du nombre des soldatz que des fraix inutilz et que meilleure ordre et correspondence d'entre les soldatz et bourgeois soit establie qu'elle n'a esté du passé, samble, à correction de meilleur advis, qu'on leur polroit accorder leur requeste, à condition toutteffois qu'icelles deux compaignies, pour povoir estre de deux cens testes et y povoir avoir des bons hommes, que on pouroit augmenter le pied de XVII^c XXV florins à quelque somme davantaige, dont pour l'une des compaignies en pouroit demorer capitaine, soubz mons^r de Haussy, comme du passé, le capitaine Sonneville, cassant tous ceulx de la religion nouvelle ou aultres qui seroient telz que pour faire desservice à la ville, remplissant sa compaignie de gens eslongez de lad. ville et quy n'auroient ny beaucolp de langhe ny amitié aux ennemies villes voisines. Et l'autre compaignie leur seroit envoyée soubz tel capitaine comme à Monseigneur le Conte de Mansfelt seroit trouvé convenir, croyant fermement qu'icelluy en envoyera ung de respect, homme de guerre, quy bien saiche commander aux siens, obéyr à ses supérieurs et maintenir la paix et bonne correspondance d'entre les bourgeois et soldatz, pour à quoy mieulx parvenir, conviendra que l'ordonnance de monseigneur le Conte de Mansfelt soit mise en exécution, portant que deux de la part des bourgeois et deux de la part des soldatz arbitteroient des difrérens communs venans de part et d'aultre.

Et quant aux chevaulx légiers du s^r de Berleghem (estant député pour entrer en lad. ville avecq L^te chevaulx) on polrat délivrer quelque somme de deniers affin qu'il les y fache acheminer, convenant premièrement avecq ceulx de la ville de leur service et accommodement.

Le tout toutteffois à condition que les gouverneur, magistratz, nobles, notables et centeniers de la ville prometteront de prendre plus grande garde lors que par sa ma^te (ou de quy la représenteroit) leur seroit ordonné et que l'ennemy, m^re de la campaigne, pouroit assiéger lad. ville, estant requis que promptement soit pourveu de deniers à ceulx tenans garnison à Nienove et advisé que ceulx d'Alost et Grandmont soient aussy payez des deniers de sa ma^te, veu l'impossibilité de ceulx desd. villes et pays d'alenviron d'y povoir satisfaire.

(get.) L. de Sonmain Desperies

(S.A.P., n° 1747[1], orig.)

12. **De goeverneur, de magistraat en de notabelen van Aalst aan de graaf van Mansfeld — Aalst, 2 april 1580.** — *De vijand vergadert troepen om Aalst aan te vallen. Ze vragen hulptroepen voetvolk en ruiterij. Ze weten dat verscheiden hunner brieven werden onderschept en drukken er hun onrust over uit.*

Monseigneur, Comme depuis n^re advertence des surprinses de la ville de Ninove et emprisonnement de Monseigneur le Conte d'Egmond, sommes de bonne main et bien asseurément adverty que l'ennemy ne cesse jour et nuict d'amasser toutes ses forces pour nous assalir, ruiner et saccager, à l'occasion

de nre réconciliation sincère et bonne affection que portons à sa Mate, ayant conclu et résolu de se faire maistre de ceste ville devant le jour de Pasques ou mardy prochainement venant, ayant à ceste effect envoyé vers la ville de Denremonde grand nombre d'artillerie, tant de canons que d'aultres pièches, avecq force d'amonition, estant le sr de La Nouwe, le dernier jour de mars, sorty de la ville de Ninove vers Gand, pour quérir plus grandes forces de gens de guerre, oultre ceulx quy doibvent arriver du quartir de Bruxelles et Anvers. Et considérant que nous sommes environnez de toutz costés et délibérez de vivre et morir sur les rempartz, au service de Dieu et de sa Mate, prions bien instament qu'il plaise à Vre Exce d'y pourveoir en toutte célérité, affin que nre ville se puisse maintenir au service de Dieu et de sadicte Mate, envoyant promptement et sans aulcun dilay tel secours, tant de pied que de cheval que icelle trouvera convenir pour la conservation et asseurance d'icelle. Et d'aultant que avons semblables lettres escript à vre Exce le dernier jour de mars, lesquelles entendons estre destroussées par ceulx de Gand, comme aussy sommes adverty que aulcuns de noz lettres précédentes sont interceptéz par les gens de Monsr de La Nouwe, ce que fera haster leur desseing et entreprinse, prions de rechief que vre Exce veuille en toutte diligence haster ledict secours, de tant plus que, par lettres qu'avons ce jourdhuy intercepté d'aucuns de Gand, entendons que l'ennemy est résolu, Lundy ou mardy au plus tard, faire sur nous quelcque exploict. Et sur espoir que vre Exce nous ne délaissera point au besoing, ne fauldrons ce pendant de faire toutz bons debvoirs, tant de jour que de nuict, estantz délibérez, avecq bon couraige, de monstrer teste à l'ennemy quant il se présentera, jusques à la dernière goutte de nre sang. A tant...

... L'Alost, ce deuxiesme jour d'apvril 1580.

(get.) J. Coucke.

(S.A.P., no 1801, orig.)

13. **De graaf van Mansfeld aan de magistraat van Aalst — Geraardsbergen, 11 april 1580.** — *Hij is naar Geraardsbergen gekomen om beter over hun veiligheid te waken. Van hun kant mogen ze hun waakzaamheid niet laten verzwakken.*

(S.A.P., no 1801, minuut.)

14. **Die kapiteins van het garnizoen van Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 2 mei 1580.** — *Zij hopen de vijand naar behoren te ontvangen wanneer hij zich zal aanmelden. De soldaten verkeren in een uiterste ellende en ze er in laten zou onvermijdelijk de stad naar de ramp leiden.*
In bijgaand stuk : opsomming van de troepen der Staten Generaal die men vermoedt naar Aalst te moeten oprukken :

Les forces des Ennemis quy se doibvent joindre le sixiesme de ce mois de may, selon le raport d'un lieutenant prisonnier quy est en Alost :

Le Colonel Balfort	25 compagnies
Rione	25 comp.
Mortagne	15 comp.
Norits	8 comp.
Souhay	5 comp.
François	15 comp.
La garde	10 comp.

Reste les régimiens des Colonels Trélon, Stouart, Temple, comte Jan et du Comte de Hollacq.

La cavallerie, en nombre de 6000 chevaux, dont est chef le Comte Jan et son lieutenant le Comte Hollacq. Sauve les trèze cornettes qu'il y a présentement à Gavre, touttes lesquelles forces se doibvent joindre, le susdict jour, devant Alors, pour y planter quattre batteries, selon ledict raport.

(S.A.P., no 1747², orig.)

15. **De magistraat van Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 3 mei 1580.** — *Sedert haar verzoening, heeft de stad niet de minste verlichting gekend. Integendeel wordt de toestand hoe langer hoe slechter. De soldaten plunderen het platteland. Indien de Prins geen maatregelen treft om een einde te stellen aan al de uitspattingen waaraan de stad lijdt, mag het ergste gevreesd worden.*

(get.) J. Coucke.

(S.A.P., nº 1801, orig.)

16. **De magistraat van Aalst aan de goeverneurs en afgevaardigden der verzoende provinciën — Aalst, 15 mei 1580.** — *Sedert de val van Ninove met zes compagnieën belast, is de stad uitgeput. De burgers worden afgeranseld en beledigd door soldaten die ze zelf moeten voeden. Spijts herhaalde beloften komt het geld maar niet. Het verlies van de stad zou erge gevolgen hebben en ze vragen dringend hen te helpen.*

Messeigneurs, Les misères et calamitez nous pressent d'escripre cestes à voz s^ries^ et les tenir mémoratives des plainctes et lamentations par nous faictes et les désordres qui, par faulte de payement, surviennent à charge des villes où les gens de guerre sont en garnison, ce que ayans expérimenté en nous meismes, n'avons oncques obmis d'avoir cherché les moyens pour maintenir ceste ville et la continuer au service de Dieu et de sa m^te^. Mais d'aultant que, pour le présent, ladicte ville se treuve environnée et assiégée de tous costez, le pays d'Alost espuizé, n'ayans aulcune yssue pour Haynnault, par la prinse de Nienove, sont conséquamment à nous ostez les moyens par où la garnison pourroit recepvoir quelque prest, de tant plus que, depuis ladicte prinse, nous sumes chargez avecq six compaignies d'infanterie, lesquelles, encoires que nous sumes icy sans aulcun gaing, trafficque et marchandise, en extrème paouvreté, angoisse et calamitez, nous pressent, et noz bourgeois, qu'ilz les constraindent de leur bailler les despens, ayans les soldatz le pied de leurs capitaines pour ce faire, ce que nous est une très grande playe, estans tumbez en cherté de vivres et apparens décheoir en extrème misère et calamitez, par faulte de payement aux garnisons icy estans et, que pis est, se voyènt les bourgeois battus et oultragez par lesdictz gens de guerre, pour leur entretènement, chose qui ne peult demeurer estable, que, à la fin, nous, avecq noz bourgeois, serons constrainctz d'abandonner la ville, n'estant aulcunement raisonnable qu'estans réconciliez avecq sa m^te^, et uniz avecq voz s^ries^, soyons abandonnez. Nous vous tenons, Messieurs, mémoratifz par combien des fois on nous a asseurément promis ledict payement et que, jusques ores, n'avons veu qu'ung seul mois de gaige au capitaine Daloine, vous asseurant que si nous eussions les moyens pour appaiser n^re^ garnison, jamais n'eussions prins n^re^ refuge envers voz s^ries^ pour les molester; mais d'aultant que la nécessité nous constrainct et le miroir exemplaire nous enseigne combien de malheurs surviennent aux villes par faulte de payement à leurs garnisons, n'avons volu obmectre de mectre en avant la tuition, conservation et maintènement de ceste ville, pour nous, noz femmes et enffans, à voz s^ries^. Nouslaissons l'importance de ceste ville, combien qu'elle serviroit à l'ennemi pour ruiner et accabler la conté de Haynnault, ce que prions Dieu qu'il ne veulle advenir, combien que n^re^ saincte religion catholicque se viendroit à deminuer, les bons subjectz de sa m^te^ enchassez de leur anchiens demeures et patrimoines, les gens ecclésiasticques illecq réfugez en grand nombre et aultres gens de bien de tous costez, massacrez et accablez. Considérez, meissieurs, quel boulevard que c'est contre l'ennemi et au contraire quel advantaige que ce seroit pour l'ennemi, lequel pourroit affranchir tout le pays d'Alost à son advantaige et prouffict, quelle sœure alliance ce seroit pour les villes occupées par l'ennemi pour ruiner voz s^ries^. Nous obmectrons icy la réconciliation avecq sa m^te^ et l'union avecq voz s^ries^, mais aussy mectrons en mémoire à voz s^ries^ la promesse et mutuel serment qu'avons faict de secourir

l'ung l'aultre, suyvant le traicté sur ce advenu, à la conservation et maintènement des villes à sa m^te^ réconciliées, et que l'une ville ne doibt estre pis traictée que l'aultre. Partant, ayans tousjours jecté n^re^ ancre d'espérance sur voz s^ries^, les supplierons nous vouloir en cest article assister de tous voz membres et puyssance, pour nous maintenir comme, infimes v^res^, avons faict, avecq l'aide de Dieu, pour ne veoir voz villes remplies des vagabonds qui, pour le service de Dieu et de sa m^te^, ne se vouldront mectre endessoubz le merchy d'ung si cruel ennemi, espérant que, par voz intercessions envers son Ex^ce^, sentirons les effectz et fruictz que désirons, pour v^re^ propre bien et salut. A tant,

Messeigneurs, prions Dieu n^re^ créateur vouloir maintenir voz s^ries^ en prospérité, à l'augmentation de la gloire de Dieu. D'Alost, ce XVe de may 1580.

(get.) De Hamere.

(S.A.P., n° 1801, orig.)

17. **De magistraat van Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 23 mei 1580.** — *De beledigingen die de burgers door het garnizoen opgelegd worden steeds talrijker. De verlichting kan alleen worden verwacht van de betaling der soldaten. Het land van Aalst is vol Franse troepen die de streek verwoesten. Zij vragen twee compagnies weg te trekken en een compognie Albanese lansiers te zenden.*

(get.) De Hamere.

(S.A.P., n° 1801, orig.)

18. **De vrouw van Haussy aan de Prins van Parma — Aalst, 30 mei 1580.** — *Ze verloochent het gedrag van haar man en heeft hem verlaten. Ze plaatst zich met haar kinderen onder de hoede van de Prins en vraagt dat haar erfelijke goederen in Henegouwen zouden gespaard blijven.*

(get.) Marie de Liedekerke

(Deze brief schijnt niet eigenhandig geschreven. Een andere verzending van dezelfde brief, gedagtekend van 4 juni, werd de Prins van Parma gezonden met zeer lichte verbeteringen in de vorm en een minder buitensporige spelling, n° 1747^a^.)

(S.A.P., n° 1747^a^, orig.)

19. **De magistraat van Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 5 juni 1580.** — *Indien de Prins hun geen verlichting brengt met het garnizoen te betalen, zullen ze verplicht zijn zich voorzichtigheidshalve in de stad op te sluiten in een diepe ellende, omdat het niet meer mogelijk is over hun hele schepengebied noch eetwaren noch brandhout te vinden. De tuchteloosheid der soldaten overtreft alles en de grootste schuldigen zijn de kapiteins de Hornes en Lueghenhaghen, van het regiment van kolonel de Heze. Ze vragen dat men twee compagnieën voetvolk zou verwijderen en in hun plaats een compagnie Albanese lansiers zou sturen.*

(get. De Hamere.

(S.A.P., n° 1801, orig.)

20. **De schepenen, edellieden, notabelen, honderdmannen en officieren der soldaten van de stad Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 8 juni 1580.** — *Zij verwachten een goeverneur en geld. De*

heer van Haussy heeft een hinderlaag om de stad opgesteld, op het ogenblik zelf toen zijn vrouw op het punt stond naar Henegouwen te vertrekken. Daar ze verraad vermoedden, hebben de soldaten en burgers voornoemde dame gevangen genomen alsook de kapiteins van het garnizoen, de burgemeester en andere verdachten.

(get.) J. Coucke. (3)

(S.A.P., nº 1801, orig.)

21. **De schepenen, edellieden, notabelen, honderdmannen en officieren der soldaten van de stad Aalst aan de Prins van Parma — Aalst, 13 juni 1580.** — *Zonder ophouden worden ze door de vijand bedreigd. Ze hebben zich meester gemaakt van de versterking te Hekelgem. De stad wordt dag een nacht door soldaten en burgers bewaakt. Ze herinneren aan hun verzoekschrift van 8 juni ll. Wordt het niet ingewilligd dan is een ramp te vrezen.*

Monseigneur, Comme par noz précédentes avons adverty à Vre Exce de ce qui est passé en ceste ville, touchant le saisigement de Madame d'Haussy et d'aultres, selon la copie icy joincte, et que depuis n'avons recheu aulcune responce sur icelle de vre Exce, et veu que l'ennemy ne cesse de nous approcher et environner de tous costés, amassant ses forces pour nous acambler et ruiner, estantz dès maintenant passé l'eau par trente enseignez, comme de ce avons certaine nouvelle, ayant aussi, devant hier, surprins la maison de Hekelgem, forte place destant une petite lieu de ceste ville, sur le passaige de Bruxelles, pour ainssy mieulx tenir correspondance avecq le chasteau de Liedekercke et nous enpescher les vivres et ravir noz bestiaulx jusquez aux portes, et considérans que les bourgeois et soldartz travaillent jour et nuict pour garder et conserver ladicte ville au service de Dieu et de sa Mte, couchant toutz les soldartz et la plus grande partie des bourgeois auxrampars, pour mieulx estre sur leur garde, ce que ne peult estre de longue durée, tant par ce que nosdicts bourgeois, par faulte de trafficque, n'ont aulcun moien d'entretenir lesdits soldarts, que aussy lesdits soldartz ne peuvent vivre sans argent, prions très humblement qu'il plaise à Vre Exce de nous secourir promptement et pourveoir de ce que tant avons désiré et requis, affin que par faulte d'ung chief et importable charge de noz bourgeois, nul désastre et inconvénient ne advienne, ayant aussy regard à la grande fidélité de noz povres bourgeois, qu'ilz, pour demourer en leur ancienne foy catholicque romaine et deu obéissance de sa Mte, sont extinnez jusques au derniet et néantmoings pret à vivre et mourir pour le service de Dieu et de sa Mte. A tant ... D'Alost, en haste, le XIIIme jour de juing 1580.

(get.) Gheylinck.

(S.A.P., nº 1801, orig.)

22. **De heer van Ryhove aan de officieren en soldaten van het garnizoen van Aalst — Dendermonde, 14 juni 1580.** — *Hij stelt hun een voordelige overgave voor en belooft hun bij te staan, evenals de burgers, als ze maar willen ophouden zich om de tuin te laten leiden door die welke het alleen op hun ondergang gemunt hebben.*

Messieurs, Comme les Estatz généraulx schachent l'estat de voz affaires et ne désirans riens plus que le commun et vre bien propre, vous ai bien volu advertir et asseurer que si l'envie vous prend d'entendre à quelque bon traicté avecq lesdis Estatz, envoyerez incontinent quelques ung par dechà. Et leur serviront cestes d'asseurance et passeport sur le serment que je doibs à Dieu, vous promettant d'assister si bien que aurez telle partie, tant au regard de vre payement que aultrement que polrez choisir et demander, car je sçay que d'ailleurs ne polrés tirer milleur ny plus prompt secours pour vous conserver

(3) Een nieuwe verzending van dezelfde brief is ondertekend : Ghellinck.

et touts les bourgeois, ce que je vous conseille, sans vous laisser abuser et commander d'ung tas d'espritz malings qui ne tendent qu'à v^re ruyne et desdis bourgois, priant derechiefz vouloir penser à v^re cos et accepter les offres sans long dilay. Et avecq ce, Dieu le Créateur vous vueille inspirer sa grace, me recommandant à la v^re. De Dendermonde, ce XIIIIe jour de juing 1580. Dessoubz estoit escript : V^re bon amy à vous complaire, Franchois de la Kethulle.

Collationné à l'originèle et trouvé accorder de mot à aultre par moy.
(get.) Gheylinck.

(opschrift) A Messieurs, Messieurs les officiers et soldatz tenants garnison en la ville d'Alost.

(S.A.P., n° 1747^3, echt afschrift.)

23. **De schepenen, edellieden, notabelen, honderdmannen en officieren der soldaten van de stad Aalst aan de Prins van Parma** — *Aalst, 14 juni 1580. — Zij zenden hem de brief door, die ze dezelfde dag van de heer van Ryhove hebben ontvangen en betuigen hun trouw.*

(get.) Gheylinck.

(S.A.P., n° 1747^3, orig.)

24. **Verslag van raadsheer Charles de Boisot en van de heer de Cuinchy, commissarissen te Aalst aangesteld, aan de Prins van Parma — Zonder datum, dokument gevoegd bij de brief der commissarissen aan de Prins, gedagtekend van 25 juni 1580.** — *Ze geven verslag over hun onderzoek betreffende de beroerten te Aalst gebeurd op 6 van dezelfde maand.*

Déclaration des causes quy ont apparamment causé le saisissement des prisonniers en la ville d'Alost.

Que les bourgeois et manans ont tousjours suspecté monsieur d'Haussy, tant pour avoir contre leur gret laissé entrer la garnison du prince d'Orenges et mis en la ville les presches, depuis par lesdis bourgeois enchassez.

Comme aussy pour s'estre réconcilié avec sa ma^te plus par constraincte que de bonne volunté.

Que lesdis bourgeois et mannans, ensemble les soldatz, advertiz du rethour du s^r de Haussy de Mons, en habillement de villagois, en son chasteau de Lycquerke, furent fort estonnez, tant plus qu'il mandoit en haste vers luy sa femme avec le bourgm^re, lesquelz y alloient à pied, baissez, à la desrobée.

Ledit bourgm^re retourna le meisme jour sur le soir, n'ayant sceu tant faire que de ramener le s^r d'Haussy en la ville, qu'estoit cause principale qu'ilz estiont allé à Lycquercke.

De manière que sondit refus de rethour augmenta la soupçon contre luy.

Tèlement que les inhabitans redoublèrent d'eulx meismes la garde, prenans l'œuil sur le bourgm^re, extimans qu'il debvoit plus sçavoir qu'il ne disoit, meismement qu'il ne fist debvoir de préadvertir du tout la Court ou donner cherge à la garnison d'estre sur leur garde contre le s^r d'Haussy.

Le lendemain seroit rethournée madame d'Haussy, fort mal contente de ce que le s^r d'Haussy (comme elle dit) ne vouloir rethourner en la ville.

De manière que, le IIIe jour, Germain van Damme, lieutenant, Gilles de Vremde et Nicolas Ghiselbrecht seroient party vers Lycquercke, envoyez du magistrat, pour ramener ledit s^r en son gouvernement s'il fust possible.

Lequel de Vremde rethourna le meisme jour, sans riens obtenir, ne disant aultre chose de sa communication, fors que le s^r d'Haussy estoit rethourné de Mons altéré et mal content.

Et le lendemain, à porte ouvrir, rethournèrent lesdis van Damme et Ghiselbrecht, disans qu'il convenoit que madame d'Haussy retournast vers son mary, pour le meisme jour ramener iceluy en la ville et que le s^r d'Haussy ce leur avoit promis.

De sorte que madame d'Haussy partie environ les X à XI heures, que

incontinent après ledit partement vindrent nouvelles que le sr d'Haussy avoit rendu son chasteau es mains de l'ennemy, par ung vilagois quy l'avoit adverty au sr d'Huudelghem, lequel en fit advertence tant aux gardes que à ceulx de la ville de porter bon soing à leur conservation.

Surquoy lesdis Vremde, Nicolas et van Damme ont voulu maintenir n'estre ainsy, meisme voulu imposer silence à ceulx quy le maintenoient, jusques à ce que nouvelles vindrent sur nouvelles de la rendition, et furent lesdis Nicolas et van Damme détenuz prisonniers chacun en sa maison, tant pour ce que le meisme jour ilz estoient rethournez de Lycquerke que aussy pour avoir esté tousjours ses principaulx conseilliers et familiers.

Le meisme jour de la rendition est rethournée lad. dame, fort desplorée, maudisant les actions de son mary et est rentrée en sa maison sans luy donner aucuns garde, dequoy se sont mescontentez lesd. bourgeois et soldatz, tant plus que l'on faisoit à madame plus de visites depuis la trahison de son mary que l'on n'avoit fait auparavant, assçavoir dudit bourgmre, des capitaines prisonniers et d'aultres, quy fust cause que le peuple et soldatz prindrent soupçon.

En fin ladite dame s'est portée, le septième de juing, de tèle démonstration que sy elle euist voulu sortir la nuict ensuyvante, et estoit le bruict tel par la ville, faisant dès le matin toutes apprestes de département, renvoyant les meubles par elle empruntez, payant ses debtes et deslogeant tèlement sa maison que riens n'y demeuroit pour reposer la nuict subséquente, meismement donna ung festin tant aux capitaines que bourgmre au disner et souper.

Les bourgeois et soldatz, de ce advertiz, avioni grand mescontentement, se complaignans du bourgmre qu'il n'estoit en son povoir de permectre le partement de ladite dame sans adveu de la court ou du moings sans l'accord du magistrat et conseil de la ville et que c'estoit chose porilleuse d'ouvrir les portes de nuict et laisser sortir les chariotz lors que l'on polroit mectre embusches jusques aux portes dedens les bledz quy estiont grandz et eslevez.

Au meisme jour vindrent advertences que l'ennemy avoit amprinse sur la ville, ceulx de Nienhove estre sortyz, le sr d'Haussy avec ceulx de Bruxelles allenthour de Lycquerke et ceulx de Denremonde avoient envoyé hors une partie de leur garnison.

Audit bourgmre estoit rapporté que l'on gaigoit à grandes sommes d'argent en Anvers que Alost seroit en leurs mains avant peu de jours.

On disoit en la ville que ung villagois d'Hautem (4) avoit dit à quelqu'ung de la ville que devant peu de temps les prestres d'Alost n'auriont plus de crédit et que la ville se debvoit rendre, dont ceulx de la ligue mectirent pour signal ung linge blancq sur leurs chapeaux.

Venant sur le soir et à l'heure que l'on monte à la garde, la commune et soldatz, craindans que l'on ouvreroit la porte, montèrent en double garde et estoient tant ecclésiasticques, bourgeois que soldatz toute la nuict aux portes, meismes, pour plus grande asseurance, avioni abassé les grilz.

La meisme nuict, les capitaines Croy et Lueghenhaeghe, faisant la ronde, renvoyérent à leurs maisons la garde des prestres et bourgeois, se démonstrans mal contens du redoublement de la garde. Et de fait, ledit Croy oultrageant ung corps de garde où il y avoit ung centenier de la ville, et Lueghenhaeghe tempestoit aussy, menachans aucuns officiers et sergeans de bendes pour ce qu'ilz avioni, avec les bourgeois, abassé les grils des portes.

Et le lendemain, à l'aube du jour, les ennemis sont venus donner à l'arme et se monstrer devant la ville.

Pour lequel alarme estans les soldatz en armes, irritez et altérez de tout ce qu'est dit, poulsez d'une unanimité, environ les huit du matin, ont saisy madame d'Aussy et son train, le bourgmre, les capitaines et aultres familliers dudit sr d'Haussy.

Et pour leur plus grande assçeurance, ont du meisme chemin saisy aucuns quy avioni le bruict d'estre de la nouvelle religion.

Et comme en tèle furie il est mal possible d'observer quelque ordre, l'on a aussy saisy pluisieurs bons, par haynes particulières qu'ilz povoient avoir, selon le cry d'ung chacun.

(S.A.P., nº 1747[3], irig. met geplakt zegel.)

---

(4) Denderhoutem.

Theodoricus Martini Alostanus

Het past dat in een tijdschriftnummer, speciaal aan Aalst gewijd, hulde worde gebracht aan een der grootste zonen der stad (1). Dirk Martens is niet alléén de eerste, of een der eerste drukkers van de Nederlanden; hij is ook een groot academisch uitgever-drukker geweest, zonder wie het moderne universitair leven te Leuven een kwart eeuw lang niet denkbaar geweest ware. Hij is, tenslotte, een der grote geesten der Renaissance, bekend bij alle humanisten, en inzonder bevriend met Dorpius, Rescius, Goclenius en de onsterfelijke Desiderius Erasmus van Rotterdam, de prins der humanisten. Het ligt nochtans niet in mijn bedoeling hier het leven van Dirk Martens te herschrijven, noch zijn gehele productie critisch te beschrijven (2). Opzet van deze bijdrage is een overzicht geven van het leven en de bedrijvigheid van de grote Aalstenaar *te Aalst*. Ruim dertig jaren van zijn leven blijven onbesproken.

Dat de trouwe lezers van «Het Land van Aalst» echter niet een bijdrage verwachten, uitsluitelijk steunend op een nieuw onderzoek van de bronnen, en stellig niet op een onderzoek van nieuwe bronnen! Indien ik aan de hand van reeds uitgegeven materiaal, het milieu schetsen kan, waarin Dirk Martens opgroeide, en Martens tonen kan, lijk de «man in the street» te Aalst hem kennen kon, meen ik mijn opzet ruimschoots te hebben doorgevoerd. (3)

1. DE FAMILIE MARTENS TE AALST. (4)

Het is een feit dat geen betoog meer vergt, dat het milieu waarin een mens zijn jeugd doorbrengt buitengewoon gewichtig is, ja, soms determinerend werkt op het toekomstig aktieterrein van het kind. Dirk Martens leefde lijk een aristocraat — een aristocraat van de geest. Hij was een vooraanstaand intellectueel en de curiositeit van de jonge Dirk was van zó een aard geweest, dat de meest nieuwe uitvinding — de drukkunst — hem niet alleen opviel. Onmiddellijk

(1) Des te meer: dit jaar is het een eeuw geleden, dat, samen met het nieuw station, het D. Martens standbeeld werd ingehuldigd.

(2) Voor algemene gegevens over D.M.' leven, worde verwezen naar: A. V. Van Iseghem. *Biographie de Thierry Martens d'Alost, premier imprimeur de la Belgique* (Mechelen, 1852, met supplementen); hoofdzaken over D.M.' drukkerstechniek, en een bibliografie vindt de lezer in: H. Liebaers' *catalogus van de D.M. Tentoonstelling, Juli/September 1950, in de Koninklijke Bibliotheek, te Brussel.*

(3) Deze bijdrage is het aangevulde resultaat van een onderzoek, dat ik als student instelde, in 1936. Prof. Apers, wiens cursus in de bibliografie ik toen volgde (te Gent), had gewezen op het nut van een controle der voorhanden biografische gegevens. Gaarne neem ik deze gelegenheid te baat, om hulde te brengen aan de eruditie en de uitgebreide beroepskennis van de ere-hoofdbibliothecaris der Gentse Universiteit, en van de kunst waarmede hij, voor zijn vak, het entoesiasme van de student wekte.

(4) Uitgangspunt is een voortreffelijke *Bijdrage tot de levensbeschrijving van Dirk Martens*, van de hand van L. Crick **(Annalen van den Oudheidkundigen Kring van de stad en het Land van Aalst,** IX (1913), 1).

moet de schrandere jonge man er het belang van hebben ingezien, en onmiddellijk ook eigende hij zich de «geest» van de nieuwigheid zodanig toe, dat hij vlug een Meester werd. Wellicht vinden we, in het familiaal milieu van Dirk, de geesteswending, die daartoe leiden kon. (5)

De familie «Martins» wordt niet vermeld vóór 1401 (6) en onze kennis reikt niet hoger dan Martens' overgrootouders, maar dat voert ons toch in de XIVde eeuw. De Hendrik Martins (overgrootvader van de prototypograaf) was een welgestelde heer. Wat hij juist deed is niet bekend, maar wél dat hij tot de voorname Aalsterse burgerij behoorde. Hij bezat een huis «van vooren de maerct tot achter in de cappellestrate» (7), en was wellicht een handelaar. Stellig behoorde het geslacht Martens tot de nieuwe poorterij, die in de loop van de XIVde eeuw in Vlaanderen het oude stadspatriciaat vervangen had. Het aanzien van Hendrik steeg nog, toen één van zijn twee zoons priester werd: heer Jan Martins (8), die trouwens bij zijn vader inwoonde, in het grote huis op de Markt. Duidelijkheidshalve wordt het geslacht Martens nu genealogisch behandeld — waarbij evenwel moet gewezen op de onmogelijkheid de juiste volgorde van de kinderen vast te leggen.

I. **Heinric Martins,** geboorte- en sterftejaar (9) onbekend, was gehuwd met Maria Andries, overleden vóór 1423. Ze woonden op de Grote Markt, en hadden drie kinderen:

1) *Jan Martins* (IIa), priester, die na de dood van Maria Andries, samen met Heinric gaat wonen (10). In 1412 is hij houder van een jaarrente ten laste van de stad (11), en in 1426, vestigt hij een jaarrente van 6 sch, gr. voor Gabriël, Viktor, en Martinus Agnezen. (12)
2) *Elisabeth Martens* (IIb), gehuwd met Jan van Smetlede, uit Mechtem, en die samen met haar man in 1414 vermeld wordt. (13)
3) *Dirk,* die volgt IIc.

IIc **Dirk Martens,** grootvader van de drukker. Hij wordt vermeld in 1401 (14) en in 1407 (15); de naam van zijn echtgenote kennen we niet, maar wel het aantal van hun kinderen: vier. Overigens moet die echtgenote eigenares geweest zijn van een huis op de Markt «de Valk», waar haar man en haar éne dochter samen de eigendom van overerfden (16). De kinderen waren:

(5) Verwezen wordt naar de genealogische tabel.
(6) Dirk Martens, IIc: J. Roegiers. *Het Hospitaal van O.L.V. te Aalst. II. Oorkonden* (Aalst, 1903), blz. 25, nr. 72.
(7) 1423. Stadsarchief te Aalst. *Schepenboek,* nr. 535, fol. 25.
(8) Zie noot 7.
(9) Eerste vermelding 1404: *Schepenboek* 528, fol. 48v.
(10) Zie noot 7.
(11) Aangevoerd door L. Crick. *A.w.*, blz. 12.
(12) *Schepenboek* 537, fol. 18v.
(13) *Schepenboek* 533, fol. 27.
(14) Zie noot 6.
(15) *Schepenboek* 529, fol. 38.
(16) F. de Potter & J. Broeckaert. *Geschiedenis der stad Aalst.* IV (Gent, 1876), blz. 283.

1) *Margareta* (IIIa), reeds weduwe in 1449. Haar man was Hendrik de Poost (17), van een zeer voornaam Aalsters geslacht, dat meerdere burgemeesters en schepenen telt. Het geslacht (18) De Proost blijkt eigenaar van een steen, « de Grauwe steen », waar Margareta in woonde.
2) *Cornelis*, volgt IIIb.
3) *Jan Martens* (IIIc), slechts in 1486 vermeld. (19)
4) *Joost*, volgt IIId.

IIIb **Cornelis Martens,** wiens vrouw we niet kennen. Hij was een vermogend man, die in 1486 huizen verkoopt aan zijn twee broeders, Jan en Joost. Hij had één dochter en twee zoons : (20)

1) *Johanna* (IVa), vermeld in 1486 (21) en in 1534 (22). Johanna huwde Jan Buyle (23) (overleden in 1527) (24), en woonde met hem is diens huis. Althans sinds 1502 — in de Lange Zoutstraat. Dat huis heette « de Witte Leeuw ». (25).
2) *Daniel*, volgt IVb.
3) *Reynier* (IVc), die in 1483 (26) reeds priester was in het Wilhelmietenklooster te Aalst. Zijn broeder en zuster schenken hem toen namelijk een lijfrente, een vrij aanzienlijke lijfrente van 20 lb. gr. In 1491 was Reynier prior van de Aalsterse Wilhelmieten; (27) wellicht bleef hij het tot aan zijn dood, die even vóór 1515 te plaatsen is. In 1515 was er inderdaad pas een nieuwe prior. (28)

IVb **Daniel Martens.** De enige vermelding is van 1534 (29), maar ruimschoots voldoende om hem in het geslacht Martens op zijn plaats in te schakelen. Hij stierf in 1535/1536 (30). Daniel had twee zonen, die beide kinderloos stierven :

1) *Hieronymus Martens* (Va), die laatst wordt vermeld in 1530 (31), wanneer hij meeging in de processie van Sacramentsdag. Hieronymus was inderdaad reeds priester, en kanunnik van St. Martens te Aalst in 1522 (32). Deze koorheer moest er goed voorstaan, daar hij in 1527 (33), dus vóór hij van zijn vader erven kon, reeds eigenaar was van een huis te Aalst in de Denderstraat. Of de ves-

---

(17) Afstamming van dit paar: L. Crick, *A.w.*, blz. 2-3.
(18) Over Aalsterse geslachten, o.m. de Proost, voeren F. de Potter & J. Broeckaert een en ander aan, in deel II van het aangehaalde werk.
(19) *Schepenboek* 586, in ultimo.
(20) *Schepenboek* 243, in ultimo.
(21) Zie noot 20.
(22) *Schepenboek* 628, fol. 25v.
(23) 1533 als zijn weduwe vermeld : *Schepenboek* 627, fol. 41.
(24) *Schepenboek* 621, fol. 104.
(25) *Schepenboek* 602, fol. 43v.
(26) *Schepenboek* 584, fol. 76.
(27) *Schepenboek* 591, fol. 18v.
(28) Jan Huusman : *Schepenboek* 608, fol. 44.
(29) Zie noot 22.
(30) 1536 geeft zijn zoon Jan (Vb) procuratie van uit Leuven : wellicht voor liquidatie van erfenis. *Procuratie*, nr. 845.
(31) *Stadsrekening*, reg. nr. 28, sub a°.
(32) *Schepenboek* 622, fol. 46.
(33) *Schepenboek* 621, fol. 34.

tiging van een jaarrente op Odilia Smets, in 1527 (34) samengaat met een gebeurtenis uit zijn privé-leven, of met de gunstige stand van zijn incasso, valt niet uit te maken. In elk geval stierf hij vrij jong, en wellicht kort na 16 juni 1530. (35)

2) *Jan Martens* (Vb). Priester evenals Hieronymus, waarvan een akte in 1522 getuigt (36), dat hij de broeder was van Hieronymus. Deze Jan was al zo rijk als zijn broeder, daar hij op 20/IX/1486 (37) een huis, gelegen in de Klapstraat aan de H. Geesttafel kon schenken. Priester Jan Martens was meer een intellectueel dan een parochieherder, en zo weten we, dat hij in 1536, bij de liquidatie van de erfenis van zijn vader Daniël, in de Universiteitsstad Leuven verbleef. (38)

IIId **Joost Martens,** vader van de drukker, was wellicht gehuwd met Johanna de Proost, een verwante van zijn zwager. (39) Joost blijkt zeer oud geworden te zijn (minstens 80 jaar) daar we in 1508 vermelding vinden van « Joost Martins' stede » in de lange Zoutstraat (40), waar hij in elk geval reeds woonde in 1483 (41). Daar hij in 1485 (42) lijfrenten koopt voor twee kinderen, mag verondersteld, dat de oudste toen reeds was overleden. De 3 kinderen van Joost Martens waren :

1) *Johanna* (IVd), gehuwd met Kristiaan de Ghier, uit een befaamd Aalsters geslacht. In de gangbare veronderstelling, dat zij de oudste is, mag Johanna's geboortejaar niet later dan 1445 geplaatst worden, daar Dirk in 1446/7 geboren is. Ze stierf lijk reeds gezegd, vóór 1485. (43)
2) *Margareta* (IVe). Of ze ouder dan wel jonger was dan Dirk, is niet aan te tonen. Ze werd begijn te Aalst, en was het reeds in 1477. (44) Samen met haar broeder koopt ze in 1487 (45) een lijfrente af, en dat brengt haar jaarlijks inkomen (van renten) op 24 lb. par. per jaar. Haar prestige was groot bij haar medezusters, aangezien ze tot hofmeesteres (Rectrix) van het begijnhof werd aangesteld en wel vóór 11/XII/1490 (46). Als zodanig stierf ze de

(34) *Schepenboek* 621, fol. 21v.
(35) Wanneer hij voor het laatst in de Processie vermeld wordt : zie noot 31.
(36) Zie noot 32.
(37) *Schepenboek* 586, fol. 243.
(38) Zie noot 30.
(39) Dit verklaren F. de Potter & J. Broeckaert in het *A.w.*, blz. 283; ze verwijzen naar een oorkonde 1485. Deze oorkonde vond ik niet terug. Er bestaat echter geen de minste reden om dat in twijfel te trekken.
(40) *Schepenboek* 602, fol. 43v.
(41) *Schepenboek* 584, fol. 64v.
(42) *Schepenboek* 585, fol. 83.
(43) Johanna wordt vermeld op het gezag van F. de Potter & J. Broeckaert, *t.a.p.* Evenmin als L. Crick, *A.w.*, blz. 5, n. 7, kon ik daar een bevestiging van terugvinden.
(44) *Schepenboek* 580, fol. 21v.
(45) *Schepenboek* 587, fol. 168.
(46) Vonnis door Hendrik van Bergen, bisschop van Kamerijk, Mechelen, 11/XII/1490, uitgegeven in : E. Soens. *Cartularium en renteboek van het Begijnhof Ste-Katharina op den Zavel te Aalst* (Aalst, 1912), blz. 54-59.

21/I/1510 (47). Herhaaldelijk — in 1494, 1500 en 1502 heeft Margareta lijfrenten gekocht ten voordele van Dirks dochter, haar nicht (48).

3) *Dirk,* volgt IVf.

IVf **Dirk Martens.** Over de personaliteit van Dirk wordt in een ander paragraaf gehandeld; hier volstaan de genealgische gegevens. Dirk werd geboren in 1446/1447, te Aalst (49), waar hij, op 28 Mei 1534 overleed. Langs zijn vrouw om was hij verwant met de Aalsterse kunstenaarsfamilie Coecke, daar Bartel Coecke, de klokkengieter, zijn zwager was (50). Dirk had drie kinderen : twee dochters en één zoon :

1) *Peter* (Vc), dien we alleen kennen uit de briefwisseling van Erasmus met Goclenius. Daaruit blijkt, dat Peter samen met zijn vader te Leuven werkte (51). Of hij gehuwd was, is niet bekend; in elk geval blijkt hij geen nakomelingen te hebben nagelaten. Daar het drukkers- en uitgeversbedrijf in 1529 aan (52) Servaes van Sassen overging, mag aangenomen, dat Peter reeds overleden was. Dat overlijden is trouwens vóór 1527 te plaatsen, daar Erasmus toen reeds gewaagde van de dood van alle verwanten van Dirk.
2) *Suzanna* (Vd). Deze is de dochter (53), voor wie Margareta (IVe) een bizonder voorliefde had. De bezorgdheid waarmede de Hofmeesteres der Begijnen voor haar inspringt, laat veronderstellen, dat ze ongehuwd bleef (54).
3) *Barbara* (Ve) (55), die vóór 1527 reeds was overleden en haar man (Servaes van Sassen, uit Diest, drukker te Leuven sinds 1531) met een dochtertje naliet. Dat dochtertje, naar haar moeder Barbara (VI) genaamd, was in 1541 nog minderjarig, wat haar geboorte niet vroeger dan 1523 laat stellen. Dit is trouwens een *hint* naar de vermoedelijke geboortedatum van Barbara Martens, die dan einde XVde eeuw zou zijn, en tevens — gans misschien — van haar huwelijksdatum, rond 1520/1521.

VI **Barbara van Sassen,** de laatste van zijn geslacht, die Dirk nog zien kon. Na 1522 te Aalst geboren, verliet ze Aalst in 1546, en ging naar Leuven, naar haar vader. Als minderjarige wees was ze opgenomen in een klooster te Aalst — welk is niet bekend. Haar

---

(47) *Stadsrekening,* sub a°.
(48) 1) *Schepenboek* 592, fol. 69v; 2) *idem,* 596, fol. 45; 3) *idem,* 598, fol. 122v.
(49) Het geboortejaar van D.M. werd op lumineuse wijze vastgesteld door C. Reedijk. *Dirk Martens van Aalst en Servaes van Sassen* (**Het Boek,** bd. XXX (1950), blz. 52-71), aan de hand van Erasmus' grafdicht.
(50) F. de Potter & J. Broeckaert. *A.w.,* blz. 293. Deze bewering steunt op aanneembare, maar niet te bewijzen overleveringen.
(51) P.S. Allen, H.M. Allen, H.W. Garrod. *Opus epistolarum Desiderii Erasmi, denuo recognitum et auctum.* Oxonii, 1906-1947, 11 vol., nr. 1296 (26/VI/1522)). Auteurs in noot 50 aangehaald, kennen hem ook, en laten hem in Aalst geboren zijn.
(52) Zie het zojuist vermelde betoog van C. Reedijk.
(53) Voor 't eerst vermeld in 1961 : *Schepenboek,* 592, fol. 62v.
(54) Ze stief in elk geval vóór 1527.
(55) Over Barbara (Ve) en haar afstamming, zie L. Crick, A.w., blz. 6/7, en C. Reedijk.

verder leven is hier van ondergeschikt belang. Blijkbaar huwde ze met een Noordbrabander, en zijn het afstammelingen van haar *(Barbara* en *Katarina Tijpoets)* die in 1663 bij de Wilhelmieten een stichting deden van 450 fl., om wekelijks te « doene in hunne kercke misse van Requiem, ende teynde van de misse te lesen eenen miserere ofte de profundis » voor Dirk Martens en diens nakomelingschap.

2. DIRK MARTENS VAN AALST.

Toen de kleine Dirk in 1446 of ten laatste in 1447 geboren werd, was dit een heugelijke gebeurtenis in de familie Martens, en een belangrijk gebeuren in het Aalsters stadspatriciaat. Men kan zich zo voorstellen — en zelfs zeer levendig — welke de gevoelens moesten zijn van de ouders. Joost (IIId) was stellig fier, ook een naamhouder te hebben, die, samen met de twee zoons van zijn broeder, het geslacht zou laten voortleven. Zo dacht hij ten minste. Het Aalsters stadspatriciaat heeft — want we weten zeker dan het zó gebeurde — wellicht allerlei toekomstplannen ontworpen, waarin de baby Dirk een rol spelen zou. Een verbintenis voorzien met de familie Martens was inderdaad niet alllen vererend, maar ook voordelig; de rijkdom was, althans gedeeltelijk, in ruime stadswoningen belegd, en de verwanten van Dirk waren allen zéér belangrijke personaliteiten.

De opgroeiende jongen werd, zo wordt verhaald, naar de Wilhelmieten gestuurd, om er school te lopen. Er is geen de minste reden om zulks in twijfel te trekken, daar elk Wilhelmietenklooster een school had : betalende leerlingen uit nette families waren er ongetwijfeld welkom. Hij ging er trouwens waarschijnlijk naartoe met zijn kozijns, Daniël en Reynier. Deze werd ten andere door het kloosterleven zodanig bekoord, dat hij zelf Wilhelmiet werd, en later prior van het klooster waar hij als broekvent latijn had aangeleerd, (56)

Hoelang Dirk bij de Wilhelmieten onderricht genoot, wordt wellicht nooit opgeklaard. In elk geval trok hij, na zijn studies te Aalst, de stad uit — de wereld in. Waar naartoe ?

Men ware geneigd te veronderstellen, dat Dirk aan een correspondent van zijn vader werd toevertrouwd om de — ons niet bekende — handel van Joost Martens van uit een nieuw gezichtspunt te leren beschouwen. Wellicht was dat ook zo, In ieder geval landde Dirk in Italië. Venetië (57) bekoorde hem blijkbaar zodanig, dat hij er bleef. En dat is een zegen voor ons. De begaafde jonge Vlaming kwam in contact met beoefenaars van de nieuwe kunst, de boekdrukkunst. Wat een man lijk Dirk aantrok is zeker niet alleen de nieuwigheid van het procédé. De toekomst zou uitwijzen dat de Aalstenaar een juist inzicht kreeg in de possibiliteiten van het nieuwe vak. We mogen inderdaad niet aannemen, dat Martens voordien geen drukwerk gezien had. Wat hier nu nieuw was, is het verstelbaar handgietapparaat voor metalen drukletters — de uitvinding van Gutenberg. Aan het aanleren van deze nieuwe techniek — men zei toen kunst —

(56/57) Dit behoort tot het algemeen bekende.

wijdde Dirk zijn verblijf in Italië. Wanneer hij er genoeg van meende te kennen, kwam hij naar Aalst terug. Dat is in 1472/3.

Ophefmakend was deze terugkeer van een zoon der gegoede burgerij. Het volstond niet dat hij terugkwam met een hele vracht eigenaardig en onbekend materiaal. Hij kwam terug met een vreemdeling, dien hij Jan van Westfalen noemde. Wie deze Jan van Westfalen toen eigenlijk was, zullen we misschien nooit weten. Wat ons van hun samenwerking bekend is, volstaat trouwens, om onze nieuwsgierigheid te prikkelen. Een debat over de prioriteit van Dirk of Jan wil ik hier niet heropenen. Het heeft trouwens geen zin. In 1473 laten Jan van Westfalen en Dirk Martens samen een boek verschijnen : een 28 folio's grote 4° band de *De duobus amantibus* van *Paus Pius II*, de geroemde Enea Silvio Piccolomini (58). Ze drukken er nog een stuk of drie en dan gaan de vennoten uiteen. Want het waren compagnons : de *Textus Summularum* van **Petrus Hispanus** wordt op 26/V/1474 gedrukt « per Johannem de Westfalia Paderbornensem cum socio suo Theodorico Marti » (59). Was deze uitgave de aanleiding tot onenigheid — of de eerst volgende (1/X/1474) ? Wat er ook van zij, tussen Juni en September 1474 verliet Jan van Westfalen de stad Aalst, en Martens drukte alleen **Baptista Mantuanus'** *De vita beata tractatulus*, op 1/X/1474. (60)

Nog één boek drukte D. Martens te Aalst, het *Tabulare fratrum ordinis B. Mariae de Carmelo;* het werk verscheen de 28/X/1474 (61). Wat daarna gebeurde blijft een open vraag. Iets deed zich voor, dat voor Dirk aanleiding was, eens te meer naar het buitenland te trekken. Het itinerarium is niet op te maken, en het enige wat we weten, is dat hij blijkbaar in Spanje werkzaam was. Althans wordt Theodorico Aleman als drukker in Murcia vermeld (62). Na ruim 10 jaren kwam Dirk terug, en onmiddellijk gaat hij weer aan het drukken.

Begin Oogst 1486 verschijnt inderdaad van **Hermolanus Barbarus** het boekje (6 bladen) *Oratorio ad Fredericum imperatorem et Maximilianum regem Romanorum... (63).*

Ondertussen had Dirk een en ander bijgeleerd, en zo voert hij in 1487, het typografisch paragraafteken in, in het *Alphabetum divini amoris de elevatione mentis in Deum* van **Jean Gerson** (64). Een goed dozijn boeken of boekjes drukt Dirk Martens dan nog te Aalst : zijn gehele produktie is dat echter stellig niet. Beroemd was de Alostanus toen reeds. Het bewijs moet niet in de bewaarde « boeken » gezocht, maar wél in een andere soort drukwerk. Wat

(58) M. L. Polain. *Catalogue des livres imprimés au XVe siècle des bibliothèques de Belgique* (Brussel, 1932), nr. 3158.
(59) M.F.A.G. Campbell. *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle* ('s-Gravenhage, 1874-1890), nr. 1396.
(60) Polain, nr. 489.
(61) Polain, nr. 3651.
(62) Thans niet meer betwijfeld: B. Kruitwagen. *Spaansch-Portugeesche en Engelsche Incunabelen. III.* (**Het Boek,** bd. VIII (1928), blz. 344-356), blz. 346.
(63) Polain, nr. 494.
(64) Polain, nr. 152.

Martens al drukte is niet bekend. Echter weten we dat hij o.m. aflaatbrieven drukte voor de Mercedariërs, aflaatbrieven die tot in het Noorden van de Nederlanden werden verkocht, — wat wel op een bepaalde vermaardheid wijst (65). De werkhuizen Martens te Aalst hadden ten andere een zulkdanige uitbreiding genomen. dat Dirk reeds een nieuwe lettersoort moest ontwerpen en gebruiken, de zgn. *type 2,* dien hij dan naar Antwerpen meenam.

Wellicht kunnen we de datum vaststellen, waarop Martens zijn ateliers uitbreidde — of zijn materiaal vernieuwde. Het moet na September 1487 geweest zijn. De 9de September dient hij een klacht in ter vordering van 9 lb. par., en de 25ste geeft hij zijn volledige eigendom, roerend en onroerend binnen de grenzen van het Land van Aalst — in pand bij zijn vader (66). Dit wijst op een geldnood — waaraan de nieuwe lettertype, in 1491 te Aalst in gebruik, stellig beantwoordt.

Wat er ook van weze : Martens voelde de noodzakelijkheid zijn bedrijvigheid meer centraal in zijn afzetgebied te vestigen. Zijn keus viel eerst op Antwerpen, daarna op Leuven, waar hij (met een korte onderbreking) tot 1529 bleef.

In hoever de Aalstenaars het belang van Dirks activiteiten te Leuven beseften is moeilijk te gissen. Alleszins moesten ze daar een hoge dunk van hebben, daar de « uitwendige tekenen van rijkdom » de gewone maatstaf van appreciatie vormen. En deze uitwendige tekenen waren tastbaar in Aalst. Dirk verloor geen contact met zijn geboortestad, kwam er wellicht geregeld over en investeerde er een deel ten minste van zijn bezit.

De volledige investering kennen we beslist niet. Maar wel : de lijst van de onroerende goederen te Aalst.

In de Lange Zoutstraat had hij het huis van zijn vader geërfd, en er wordt gewag gemaakt van een tweede huis in dezelfde straat. In 1512 reeds bezat Dirk nog een huis in de Kapellestraat, en juist buiten de Molenstraatpoort bezat hij nog een nogal omvangrijk goed. (67)

Dirk was een Aalsters poorter gebleven, en toen hij in 1529 tot het besluit kwam — hij was toen minstens 82 jaar oud — zijn bedrijf aan de weduwnaar van zijn dochter Barbara over te laten, nam hij zijn intrede in het Wilhelmietenklooster te Aalst.

Herinneringen uit zijn jeugd leidden hem daar naartoe, en het is waarschijnlijk dat zijn neef de prior hem daar een « pand » had voorbereid.

Veel ontzag betoonden de Wilhelmieten zonder enigen twijfel : Dirk was niet alléén een Aalsterse patriciër, maar daarenboven een wereldvermaarde humanist, voor wien de grote Erasmus zelf in 1527 een epitaphium dichtte :

---

(65) M.E. Kronenberg. *Een niet beschreven incunabel van Theodoricus Martinus te Aalst. 1491.* (**Het Boek,** XIII (1933), blz. 135-137, met reproductie). Het is een aflaatbrief, uitgevaardigd door de beroemde Robert Gaguin grootmeester der Mercedariërs, voor de vrijkoping der slaven.
(66) F. de Potter & J. Broeckaert. *A.w.*, blz. 291.
(67) L. Crick. *A.w.*, blz. 17.

Hic Theodoricus jaceo, prognatus Alosto;
Ars erat impressis scripta referre typis.
Fratribus, uxori, soboli, notisque superstes,
Octavam vegetus praeterii decadem.
Anchora sacra manet, gratae notissima pubi:
Christe, precor, nunc sis anchora sacra michi. (68).

Dat, en het feit, dat hij alleen overbleef van zijn geslacht — Barbelken van Sassen uitgezonderd, hielp ze de oude heer veel van zijn eisen vergeven. De oude «magister artis impressoriae» was inderdaad geen gemakkelijk man: het leven had hem gehard. Ingesloten en egoïstisch was hij geworden; het harde werken en het luide schimpen had hij aangeleerd: Goclenius schrijft daar aan Erasmus over alsof dat bekend en natuurlijk was... (69)

Dirk Martens stierf in het Wilhelmietenklooster op 28 mei 1534. De paters begroeven hem in hun kerk, dicht bij de ingang, en lieten een grafsteen oprichten, met volgend opschrift:

Hier leit begraven Dierick Martens/ deerste
Letterdruckere van Duitschlant/ Vrankerijke
ende desen Nederlanden. Hij sterf A° XV°
XXXIIII/den XXVIII dach in Maie.

Jan G. de Brouwere,
Bibliothecaris-bibliograaf
bij de Koninklijke Bibliotheek.

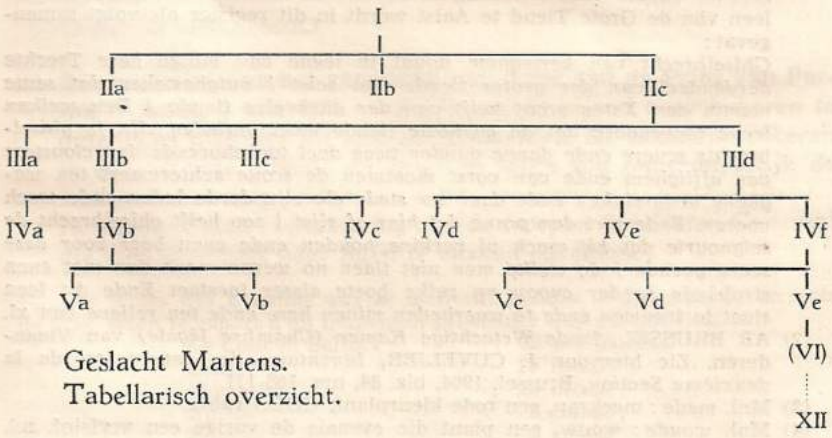

Geslacht Martens.
Tabellarisch overzicht.

(68) In een brief aan Erasmus (Allen, nr. 1899-1527) vertelt Goclenius hoe D.M. het grafdicht had onthaald: van vreugde genas hij. D.M. merkte echter aan, dat er nog, ergens in een klooster te Aalst, een kleindochter van hem leefde (Barbara Van Sassen), maar dat hij wel hoopte ook hààr te overleven!

(69) Allen, nr. 2352, Goclenius aan Erasmus, 14/VII/1530. Goclenius stelt een bediende voor: hij kan hard werken, en verdraagt mishandeling en beledigingen, uitgescholden worden is hem niets nieuws: hij heeft inderdaad bij D.M. gewerkt...

De Leenverheffing van de Grote Tiend te Aalst in de 15de Eeuw

Tot de *rariora*, die men bij het onderzoek van archivalia aantreft, behoort wel de beschrijving van de verdeling der tiendschoven onder de tiendheffers. Het betreft hier de Grote Tiend te Aalst.

In een register uit 1405 van het grafelijk leenhof *ten Stene* te Aalst (1) vindt men de korte samenvattingen van een aantal denombrementen van lenen, die van dit leenhof afhingen. De oorspronkelijke leenverheffingen vindt men dan terug in de charters van het fonds der Wetachtige Kamer (2), tot welk fonds bovengemeld register en nog andere leenregisters uit het Rekenhof oorspronkelijk wel zullen behoord hebben. In deze charters, die natuurlijk breedvoeriger zijn, vindt men dan heel wat meer details over bepaalde lenen. Dit is ook het geval met het grafelijk leen der Grote Tiend. Met de term Grote Tiend bedoelde men de graantiend, dit in tegenstelling tot de kleine tienden, de *decimae minutae* of *parvae*, zoals de ajuin, look-, porei-, mede- (3), woude- (4), kool- (5), koolzaadtienden, enz. (6).

De Grote Tiend — zo blijkt uit het denombrement uit 1456 (7) —

(1) ARA BRUSSEL, *Rekenhof*, nr. 1064 : *Livre des Fiefz tenus de la conté et seignourie d'Alost. Dits de registre van den leengoeden die men houdende es in leene ende in manschepe van minen gheduchten here van Vlaenderen in causen van zinen graefscepe ende lande van Aelst...*
Slechts enkele leenverheffingen worden *in extenso* weergegeven. Het leen van de Grote Tiend te Aalst wordt in dit register als volgt samengevat :
Ghiselbrecht van kerleghem houdt jn leene van minen here Trechte derdendeel van der groter tiende van aelst / vutghesteken dat sente martin den Xsten scoof heift van der gheheelre tiende / Den welken leene toebehoord dat de gheheele tiende moet ontladen zijn jn ghiselbrechts scuere ende danne dander twee deel toebehorende den cloosters van afflighem ende van vorst moetmen de scoue achterwaert ten waghene nederstuken ende daer ter stede elc zijn derde laden ende wech voeren. Ende met den grane dat hier of rijst / zoo heift ghiselbrecht de seignourie dat hij mach vj verkine houden ende enen beer voor dese scure gaende / de welke men niet tlaen no weren mach dan met enen strobande zonder cnoop vp zulke boete alsser toestaet Ende dit leen staet te trauwen ende te waerheden minen here ende ten relieve van xl.

(2) AR BRUSSEL, fonds *Wetachtige Kamer (Chambre légale)* van Vlaanderen. Zie hiervoor J. CUVELIER, *Inventaire des Inventaires de la deuxième Section*, Brussel, 1904, blz. 84, nrs. 168-171.

(3) Mnl. *mede :* meekrap, een rode kleurplant, (KIL.) *rubia*.

(4) Mnl. *woude :* wouw, een plant die evenals de vorige een verfstof, n.l. geel, opleverde.

(5) Bedoeld wordt hier wel Mnl. *cole*, groente.

(6) Vgl. een charter uit 1283 van Guy de Dampierre, RA BRUGGE, *abdij Oudenburg*, blauw nr. 6756 : *dismes des herbes kon claime en flameng mede, woude, poret, anjoën, looc, colen et colzaed.*
In dorso van het charter : *De parvis decimis in Oudenburch ende Zandvoorde.*

(7) *Wetachtige Kamer*, nr. 4652. Leenverheffer was Joris van Couwenberghe. In 1405 was het leen in handen van Ghiselbrecht van Kerleghem. Er zijn nog andere leenverheffingen van de Grote Tiend : uit 1514, nr. 1704, leen-

was in het bezit van de Graaf van Vlaanderen, de abdij van Affligem en de abdij van Vorst en voor een kleiner gedeelte van de hoofdkerk van Sint-Marten te Aalst. De leenverheffing bepaalt nauwkeurig hoe de verdeling geschiedt.

Nadat de tiendschoven bij de tiendlichtingen ter plaatse op het veld *gestoken* zijn door de *beriders*, worden zij door de *wagenaar* naar de grafelijke Arendschuur (8) gebracht.

De eerste drie schoven worden aan de voorzijde van de wagen afgestuikt. Ze zijn bestemd voor de graaf. De zes volgende schoven moeten aan de achterzijde van de wagen worden neergestuikt (9). De eerste drie schoven van deze zes behoren aan de abdij te Affligem, de drie volgende aan de abdij van Vorst. Deze schoven moeten door de tiendheffers van deze beide abdijen, die aldaar met hun wagen klaar staan, onmiddellijk worden opgeladen en weggevoerd. De tiende schoof behoort aan de Sint-Martenskerk te Aalst. De elfde schoof noemt men de *waghenscoef*. Deze wordt afzonderlijk gehouden. Op het einde worden deze wagenschoven nog eens in drie verdeeld en toegekend aan de Graaf, Affligem en Vorst, zonder dat de Sint-Martenskerk hiervan iets te zien krijgt. Ook deze wagenschoof moet aan de achterzijde worden afgestuikt. De leenhouder oefent ongetwijfeld controle uit op het afstuiken. De schoven mochten zeker niet van de tiendwagen direct op de andere wagens worden geladen. De leenverheffer heeft immers recht op het *gheres* (10), d.i. de bij het neerstuiken uit de aren *risende* graankorrels. Juist uit dit *gheres* bestaat de *seignourie* van de leenman. Het moet wel belangrijk zijn geweest, aangezien het denombrement bepaalt dat dit *gheres* moet dienen tot *voersele* van zes varkens en een beer, die de leenhouder toebehoren. Er wordt zelfs een en ander gezegd over de beer. Hij mocht niet geslagen en ook niet geweerd worden, tenzij met een stroband zonder knoop, want daar stond straf op bij de wet. Een kostelijk, zeldzaam detail voor de geschiedenis van het strafrecht (11). Vermoedelijk

---

houder : Jan van Caemslacht; uit 1545, nr. 4723 en uit 1546, nr. 4736. De leenverheffing uit 1456 geven we in de bijlage *in extenso* weer.

(8) Blijkens de leenverheffing was deze plaats 60 roeden groot.

(9) Dit wordt uitdrukkelijk bepaald door het leenboek uit 1405. Zie voetnoot 1 : *dander twee deel toebehorende den cloosters van affligheem ende van vorst moetmen de scoue achterwaert ten waghene nederstuken ende daer ter stede elc zijn derde laden ende wech voeren.*

(10) Woord, niet door VERDAM, *Mnl. Wdb.* vermeld. Wellicht wel in verband te brengen met *risen* in de betekenis van : afvallen, uitvallen b.v. bij bladeren en haar (haerrisinge — zie VERDAM). Zie in voetnoot 1 : *Ende met den grane dat hier of* **rijst** *zoo heift ghiselbrecht de seignourie.*
Het woord wordt thans nog in Brabant gebruikt. Zie de rubriek *Brabants eWoorden* in *Eigen Schoon en De Brabander*, Jg. XXXV (1952), 279. Te Pamel spreekt men inderdaad van *gerès* voor wat na het dorsen op de vloer blijft liggen. Van kinderen, die het moeder lastig maken zegt men : met al dat klein *geres* hier rond mijn oren. Zie ook onze eigen opmerkingen op blz. 330 van dezelfde jaargang.

(11) Hier te vergelijken met de behandeling van een varkentje in de leenverheffing van de heer van Wichelen (*Rekenhof*, nr. 1064, fol. 9 v°, a° 1405) : *een barghin verkin zes weiken oud dat wel ghemaect ende wel ghenesen*

moest deze beer ook dienen om door al de tiendplichtigen te worden gebruikt (12). In de leenverheffing van de heer van Merelbeke (13) wordt eveneens bepaald, dat hij op bepaalde tijdstippen in zijn heerlijkheid *hoeyers*, een *beer* en een *verre* of stier moet laten rondlopen ten gerieve van de laten.

De leenverheffing voorziet verder in de betaling *in natura* van de tiendstekers (14) of *beriders*. Telkens dat zij, waarschijnlijk de tiendwagen vergezellende, bij de tiendschuur aankomen, krijgen zij een schoof, die moet genomen worden uit de wagenschoven. De *wagheneeren* d.i. de voerlui krijgen na iedere rit een derde deel van een schoof voor hun paarden. Deze schoof neemt men uit de gemene schoven. Hij wordt telkens opgebonden en in de tiendschuur gebracht samen met de schoven, bestemd voor de *beriders*. Verder hebben elk van de drie partijen en ook de Sint-Martenskerk recht op een bepaald aantal *mandelen* (15) stro. In de leenverheffing uit 1545 spreekt men van *mandelen ofte tiendelinghe* (16).

BRASSCHAAT. *J. van Cleemput.*

---

ende dat verkin moet men doen Jn de vroemscure metten eerste scoue die men der Jnbringt **ende dat verkin... nieuwers of te werne het en ware met enen strobande ofte met enen vloghele.**

(12) Zie de zinsnede: *ende enen beer voor dese scure gaende* (voetnoot 1).

(13) ARA BRUSSEL, *Rekenhof*, nr. 1067, fol. XX v°: *Jtem behoote dese leene hoeyers Jn tijde van Jare ende al theerscip duere te laten lopene eenen verre ende eenen beer / omme dnustcip vander prochien.*
Het woord *hoeyer* komt niet in VERDAMS *Mnl. Hdwb.* voor. Het betekent *teeltdier*.

(14) De leenverheffing uit 1456 spreekt van *beriders die te tyende steken*. Deze uit 1545 spreekt van *beriders die de voors. thiende te peerde berijden ende ghaderen*.
Berider (niet door VERDAM in deze betekenis vermeld), is wel in verband te brengen met *beriden*, in de betekenis van *met ruiters rijdende afleggen* (zie VERDAM, I, kol. 939). Deze betekenis van *beriden* is meer dan eens geattesteerd in de talrijke charters uit de 13de eeuw van Raas van Gavere en Willem de Busere, heer van Bassevelde, die samen de door de graaf verkochte wastina's en moergronden moeten *beriden*, d.i. de juiste plaats al rijdende vastleggen, in het Mlat. *intusequitare*.

(15) VERDAM, *Mnl. Wdb.*, IV, 1091 en K. STALLAERT, *Glossarium van verouderde Rechtstermen...*, Leiden, 1890, II, 186, verklaren het woord als een zeker aantal schoven, hetzij van stro of van graan. Het aantal kon variëren van 12 tot 15 (volgens VERDAM); te Brussel kon de mandele zelfs 16 bundels bevatten (volgens STALLAERT). Uit de door STALLAERT aangehaalde teksten blijkt echter niet dat met *mandele* ook *graan* wordt bedoeld: *XII mandalos siliginis* en *XII mandren bladi* kan evengoed betekenen rogge**stro.** Uit de tekst van onze leenverheffing trouwens blijkt het woord *mandelen* te staan tegenover *schoven*. Een andere tekst uit 1257 (ARA BRUSSEL, *Kerkel. Arch. v. Brab., nr. 5572, fonds abdij Ter Kameren, charter nr. 218*, van de bisschop van Kamerijk) bewijst dit volkomen: *Jtem habebu(n)t et p(er)cipient a p(er)sona locj i(n) festo b(eat)i andree ap(osto)li tres modios frum(en)tj · et duodecim Modios siligi(ni)s. Sex Modios ordej · et sex Modios auene ·* **Jtem vigintj Mandalas strami(*ni*)s siligi(*ni*)s · viginti Mandalas ordej · et dece(*m*) auene.** De abdij van ter Kameren heeft dus recht op 3 modekins tarwe, 12 modekins rogge, 6 modekins gerst en 6 modekins haver. Daarenboven op 20 mandelen rogge**stro**, 20 mandelen gerst (lees: gerste**stro!**) en 10 mandelen haver (lees: haver**stro!**).

(16) Het woord *tiendelinghe* komt bij VERDAM niet voor.

BIJLAGE (1).

1456, juni 16.

Joris van Couwenberghe oorkondt dat hij als voogd van Margareta van Berreghem, zijn echtgenote, bekent van de graaf van Vlaanderen in leen te hebben het derde deel van de Grote Tiend te Aalst, met de rechten, die hiermee zijn verbonden, welk leen ressorteert onder het grafelijk leenhof ten Stene te Aalst.

ARA BRUSSEL, *Wetachtige Kamer*, oorkondenverzameling, nr. 4656. Oorspronkelijke oorkonde op perkament, met bezegeling op enkele staart, zegel afgevallen. Breedte : 327 mm, hoogte : 190 mm.
In dorso : aelst — Joris van Cauwe(n)berghe — iiij — (15e l.).

Jc Jorijs van couwenberghe als man van voogdyen ende kerkelic vooght van margrieten van berreghem mier wettegher ghezelnede kenne ende lije dat es trapoort ende de groote vanden leene dwelke zoe houwende es in eenen vullen leene van onsen gheduchten heere ende prince den graue van vlaendren ressorteerente zijnen houe ende steene thaelst Te wetene een derdendeel inde groote tijende van aelst met sulken Rechten als daer thoe behoort Dat es te wetene dat men al de grote tijende gadren ende bringhen moet in onse scuere ghecostumeert staende vp een plaetche groet omtrent lx roeden thebehorende den zeluen leene Ende daer af behoren desen zeluen leene int beghin de eerste drie scoue in onse voors. scure Jtem dander drie scoeue daer naer den cloester van affelghem Ende de derde iij coeue den cloestere van vorst Jtem den tyensten scoef behoort sente martyne van aelst Ende den xj sten scoef es gheheeten den waghenscoef / die leit men alleene te ghadere (2) ende die werden ghedeelt den eersten drie partien euen ghelijc / sonder sente martijne eenich recht daeran te hebbene Ende also voort deelende Ende elken zijne steke verwachtende tot dies de voors. grote tiende al vullent ende inghehaelt es Duuelke voorn. scoue den voors. tween cloesters thoebehoorende Ende den waghenscoef moet altijts hachter den waghen af ghegheuen zijn ende ter eerden ghestuect ende dan elken den haren wech voeren alsoet hemlieden ghelieft / behouden dien dat al tgheres vanden scouen commende alse wel vp de plaetse thoebehorende den cloester van vorst als vp donse voors. moet zijn ten profite ende voersele van vj verkenen / ende eenen beer ons thoebehorende welken men daer vp doen mach jnt beghin vanden ouste ofte alst den besittere van desen leene ghelieft sonder die van jemenne te diere plaetchen verdreuen ofte meshandelt te zijne Ende so wije dat dade Dat ware yp alsulke boete als men daer af [corrigleert (3) ende daer thoe staat (4) Voort pleeght men t egheuene den beriders die dese voors. tijende steken (5) ende gaderen elken eenen scoef als zij ter scuere commen (6) Dien neemt men vanden waghen scouen (7) Ende den wagheneeren de tijende bringhende (8) hebben telken waerf een derde deel van eenen scoeue omme harlieder peerde / ende die neemt men vten ghemeenen scoeuen (9) Ende dien mach men weder vp binden (10) ende in onse vors. scuere doen metten beriders scoeuen sonder den andren eenich recht an te hebbene Voort hebben

---

(1) Enkele varianten, die van enig belang zijn en die in de leenverheffing uit 1545 (*Wetachtige Kamer*, nr. 4723) voorkomen, worden in de voetnoten opgenomen.
(2) In nr. 4723 : leyt men alleene voor de schuerdore te gadere Ende gheghadert zijnde woort ghedeelt den eersten drijen partijen sonder Sente martiin.
(3) Corrupte plaats.
(4) In nr. 4723 : Ende zo dat dede / hij souder of ghecorrigeert zijn alse daertoe dienen soude.
(5) In nr. 4723 : die de voors. thiende te peerde berijden ende ghaderen.
(6) In nr. 4723 : hoe dicwilt dat binnen den daghe ware.
(7) In nr. 4723 : ende te haren vertrecke zo behoert de voors. scoef dier blijft mine.
(8) In nr. 4723 : die de thiende bringhen ende mennen.
(9) In nr. 4723 : van den waghen scoeffen.
(10) In nr. 4723 : datter ouer schiet.

de voors. drie partien / ende Sente martins elc harlieder mandelen (11) also zij dat houts (12) bijden kueren ghecostumeert zijn te hebbene Ende van allen den costen ghedaen omme tgaderen vander voors. groeter tijende so betaelt elc zijn auenant ghecostumeert Jtem ghaet huten voors. leene eeuwelic ende erfelic tsaers vier lb. thoebehorende den hoyren van joncvrouwe claren tvremden / oliuyers zalaerts wettelecke gheselnede was staende Dit vors. leen te trouwen ende te waerheden Ende voort ten relieue van tyen lb. p. ende xxs. van camerlinck gagien Ende tyende penninc van wandelcoepe Ende voort te alsulken dienste ende laste als sculdich es te stane ende toten daghe van nu ghestaen heeft Dewelke trapoort ende groete van desen leene inder manieren voors. Jc joris alsman van voogdien kerkelic vooght vors. ane bringhe met allen zijnen thoebehoorten an minen gheduchten heere vors. als an mijnen gherechten heere ter goeder trouwen. Jtem sulken condicien waert bij also Dat men dit voors. leen in thoecommenden tijden meerder of minder bewonde dan voors. es daer af mysniede onbegrepen Ende der ordinancien van mijnen huusgenoeten. Jn kennessen ende orconscap van der waerheyt hebbic joris bouen ghenoemt dese lettren bezeghelt met mijnen properen zeghele / Ghedaen a° xiiij C ende lvj den xvj sten dach van Junius.

Het ambacht der Blauwververs en Garentwijnders te Aalst in de XVIII[e] eeuw

Het Oostenrijks tijdvak is gekenmerkt door een steeds verder om zich heen grijpende uitbreiding van het centraal gezag. Meer en meer geraken de locale besturen — langs de provinciale staten om — onder de controle van de regering te Brussel. In tal van aangelegenheden, waarover de gemeentebesturen vroeger zelf beslisten, moet nu de toestemming eerst van hogerhand komen. De steden worden letterlijk overstroomd met allerlei dekreten en vragen om inlichtingen.

Voor het ambachtswezen toonde de regering in de tweede helft van de XVIII eeuw meer en meer belangstelling. De inrichting der ambachten was verouderd. De regering stond bepaald vijandig tegenover de corporaties en overwoog de mogelijkheid om ze af te schaffen. Om zich een juist denkbeeld te kunnen vormen van de toestand vroeg de regering bij dekreet van 30 september 1784 aan al de steden een omstandig verslag over de nog bestaande ambachten. Zij vroeg bescheid over octrooi, keuren en ordonnanties van de magistraat. Voor elk ambacht diende vermeld te worden welke voorrechten het bezat, welke formaliteiten er te vervullen waren om als lid ingeschreven te worden, hoe het met het bestuur van het ambacht was gelegen, wie het aanstelde en hoe en wanneer het rekening opmaakte, welke de lasten waren en of het ambacht « influentie » had « in publicque affairens » ...

Een tijdje later had de magistraat van Aalst « d'Eere » van « te

(11) In nr. 4723 : mandelen ofte tiendelinghe.
(12) In nr. 4723 : van auxt tijden.

zenden eene lijste bij ons geformeert van alle de ambachten ende neringen, die zig bevinden binnen deze stad Aelst » (1).

Dit interessant document geeft ons voor het jaar 1784 — enkele jaren voor de ineenstorting van het Oud-Regiem — een volledig beeld van de toen nog bestaande ambachten van de stad met een omstandig relaas als antwoord op de door de regering gestelde vragen.

Uit de lijst « geformeert » door de magistraat blijkt dat er in 1784 een en veertig ambachten waren gegroepeerd in zeventien corporaties of ambachtsgilden, als volgt :

1. De backers
2. Blauw-ververs en garentwijnders
3. Brauwers
4. Buydeldragers (= last of zakdragers)
5. Hoveniers gezeyd bourquoissche
6. Huydevetters en schoenmaekers
7. Kleermaekers
8. Kooplieden, gezeyd sinte Rochus neringe.
9. Metsers, steenkappers, kalseyders en schailliedeckers
10. Oude schoenmakers gezeyd de Gulde-Spoôre
11. Schippers
12. Schreynwerkers, kuypers, stoeldraeyers, beêldsnijders, rademaekers, wanmaekers, houte schoenmakers en grofkuypers
13. Silversmeden, slotmaekers, grofsmeden, tingieters, ketelslaegers, sadelmaekers, glasenmaekers, blikslaegers, wapenmaekers, goreelmaekers, schilders, riemmaekers, witwerkers en messemaekers.
14. Timmerlieden
15. Vrije vleesch-houwers
16. Onvrije vleesch-houwers
17. Winkeliers gezeyd sinte Nicolaes neringe.

Tal van verschillende ambachtslui waren dus verenigd in hetzelfde ambacht. Zo bv. waren de schilders samen in hetzelfde ambacht met de smeden en de gareelmakers... De beeldsnijders (beeldhouwers) in hetzelfde ambacht als de blokmakers. Enkele ambachten worden benoemd naar hun patroon of schutsheilige : Sint Rochus, Sint Niklaas.

Dit waren aldus de nog bestaande ambachten. In de loop der tijden gingen, in vroegere eeuwen, enkele ambachten onder met de teleurgang van de middeleeuwse industrie. De wollewevers, volders, tapijtwevers en zelfs de lijnwaadwevers worden niet meer vermeld. De ambachten der wollewevers en der volders gingen te niet in de loop van de XV eeuw. De tapijtwevers ondergingen hetzelfde lot in de XVII eeuw.

Het wekt wel enige verwondering dat er in 1784 geen ambacht

(1) A.RA., Oostenrijkse Privé Raad, nr. 405 B., Aalst.

der lijnwaadwevers meer was. De Potter en Broeckaert (2) weten ons mede te delen dat de oudst gekende keure van de lijnwaadwevers dateert van 1499 en de laatste verordening over dit ambacht zou van 1651 dateren. Tot daar de Potter en Broeckaert. Gewis waren er nog wel enkele lijnwaadwevers in de stad, maar hun aantal was verm. niet hoog genoeg om een ambachtsgilde in het leven te houden. Nochtans was het linnenweven in de XVII en in de XVIII eeuw een van de voornaamste takken van de vlasindustrie in de Denderstreek. Het verdwijnen van de linnenwevers als corporatie in de stad ligt in het feit dat het linnenweven vooral beoefend werd te lande. De landelijke wevers brachten hun vlas, garen en linnen naar de stad om het aldaar op de markt te verkopen en ook om het te laten bleken en verven. Twijnders en ververs zullen eer zeldzaam geweest zijn te lande en daardoor bleef het garentwijnen en het verven van garen en linnen bloeiend in de steden.

Het overgroot belang van de vlasnijverheid blijkt duidelijk uit de inkomsten van de stadsaccijnzen. Er waren voor de vlasnijverheid twee afzonderlijke accijnzen : de vlasaccijns en de accijns op het meten van de linnenlakens.

De vlasaccijns was zeer oud. In 1414 — in het Burgondisch tijdvak, ten tijde van Jan zonder Vrees — had Aalst reeds octrooi verkregen om een taks — of belasting zo men wil — te heffen van 3 penningen op elke steen (3) vlas en 8 penningen op elke steen garen, die op de markt werden verkocht (4).

De accijns op de linnenlakens was heel wat jonger. De linnenlakenmarkt werd opgericht door de burgemeester en de schepenen in de loop van de XVII eeuw. Deze accijns was eigenlijk een kleine taks die men moest betalen voor het meten van het linnen op de markt te Aalst verkocht. Te dien einde werden door de magistraat twee gezworen meters aangesteld. De linnenlakens werden in de hal gemeten. De aan de meters te betalen taks bedroeg een stuiver voor stukken onder de 30 ellen lang : voor elke « treeck » of « treck » (5 ellen) : een oordje, boven de 30 ellen was de taks dubbel. De opbrengst van deze accijns had dus niets te zien met de prijs maar wel met de hoeveelheid linnen ter markt verkocht. Aanvankelijk, en het laatst in het jaar 1672-73 (5), kregen deze meters de helft van de opbrengst van deze accijns voor hun loon. Bijgevolg was de volle opbrengst van deze accijns bv. in 1664-65 eigenlijk 135 g. 12 st. In het jaar 1673 besloten de burgemeester en de schepenen deze accijns jaarlijks te verpachten. Dit geeft in grote mate de reden waarom in 1674 en 1675 de opbrengst van de accijns steeg. De stijging in de volgende jaren heeft natuurlijk een andere oorzaak.

---

(2) Geschiedenis der Stad Aalst, 2 D., blz. 274-78.
(3) Ongeveer zes pond.
(4) z. bv. Stadsr. van Aalst — A.RA., Rekenkamer, nr. 31672, rek. van 1723-24.
(5) De stadsr. vangt aan met 1 mei 1672 en eindigt met 30 april 1673. De accijns liep een jaar en begon dus 1 mei en eindigde aan de vooravond van 1 mei van het volgende jaar.

Hier volgt een overzichtstabel van de vlas- en linnenlakenaccijns van 1664-65 tot 1784 (6) :

	Vlas	Linnen		Vlas	Linnen
1664-65	630 g.	67 g. 16 st. (7)	1694-95	520 g.	493 g. 10 st.
1669-70	519 g. 3 st.	52 / 8	1711-12	721 g. 19 st.	555 g.
1671-72	442 / 12	51 / 15	1714-15	726	529
1672-73	333 / 9	62 /	1723-24	630 / 15	539 / 19
1673-74	383 / 4	65 (8)	1733-34	951	813
1674-75	289 / 19	93 (9)	1743-44	975 / 16	930 / 19
1679-80	290 / 10	108	1753-54	1421	1213
1680-81	427 / 4	168	1763-64	1058 / 18	1500 / 11
1681-82	312	154 / 4	1773-74	1443 / 15	2101 / 19
			1783-84	1477 / 15	2499

De vlas- en garenaccijns vertoont in de XVIII eeuw een stijgende lijn : van beneden de 500 g. in de XVII eeuw tot ruim 1500 g. in 1784. De stijging van de accijns op het linnenlaken is echter nog heel wat aanzienlijker : cfr. 1680-81 : 168 g. en in 1784 ruim 2500 g. In 1763-64 overtreft deze accijns reeds de opbrengst van de vlas- en garenaccijns en geeft ons een treffend voorbeeld van de aanzienlijke productie van linnenlakens in de streek van Aalst. De beide accijnzen bedroegen in het jaar 1783-84 : 3976 g. 15 st. of bijna 4.000 g. In belangrijkheid komt deze opbrengst na de bieraccijnzen en vóór al de andere : wijn, brandewijn, vlees, hop, enz. Ruim vijfmaal meer dan de accijns op de « uitvarende hoppe » ...

Wij wensen hier in deze bijdrage, als documentatie bij de bovenvermelde gegevens, de lezers mede te delen wat de magistraat ons in 1784 leert over het ambacht van de Blauwververs en garentwijnders.

Het ambacht der Blauwververs en Garentwijnders was in 1784 pas 80 jaar oud. Het werd opgericht als « vrij ambacht ende neringe » op 12 februari 1704, door een politieke ordonnantie van de « heer ende wet » (10).

Het is een bekend feit dat de ambachten steeds en overal er naar streefden protectionistische maatregelen af te dwingen om het ambacht te beschermen tegen de concurrentie. Het argument dat zij hierbij met klem naar voren brachten was dat zij als ingezetenen van de stad belasting betaalden aan deze stad en dat bijgevolg de ma-

(6) A.RA., Rekenkamer, stadsr. van Aalst.

(7) Vermits de meters de helft krijgen van de opbrengst dan was de volle opbrengst 135 g. 12 st.

(8) Voor het eerst verpacht. De pacht in dit jaar liep slechts van 1 november 1673 tot einde april 1673.

(9) Eerste verpachting voor een vol jaar.

(10) Door de hoogbaljuw als vertegenwoordiger van de heer en door de wet : burgemeester en schepenen.

gisstraat hen moest beschermen tegen vreemden die niet ter plaatse belasting betaalden. Alhoewel de magistraat zich steeds min of meer gedwongen voelde protectionistische maatregelen ten voordele van de ambachten te treffen, zocht zij steeds naar middelen om haar invloed zo ver mogelijk te laten gelden en de ambachten onder haar gezag te brengen en te houden. De wethouders verklaren in hun antwoord op de vragenlijst van de regering dat het ambacht der Blauwververs en Garentwijnders geen de minste « influentie » heeft in « publicque affairens ». Daarbij wordt het bestuur van het ambacht aangesteld door de magistraat. Het bestuur van dit ambacht bestond uit een deken, twee gezworenen, verder uit een boekhouder en een « knaap » (boodschapper). Het ambacht was verplicht rekening op te maken van inkomsten en uitgaven. Deze rekeningen moesten gedaan en voorgelegd worden om het jaar of om de twee jaar en dit steeds bij ordonnantie van de magistraat. Aldus had het stadsbestuur volledige controle over het ambacht.

Om garen te twijnen of garen en linnen te verven moest men lid zijn van dit ambacht. Wie geen lid was en het aandurfde dit beroep in de stad uit te oefenen stelde zich bloot aan inbeslagneming van garen en linnen en werktuigen en daarenboven nog een boete van 9 g. Practisch was het onmogelijk dit ambacht uit te oefenen buiten de corporatie.

Om lid te worden van het ambacht moest men zich eerst laten inschrijven als leerling. Dit inschrijvingsgeld bedroeg slechts 20 stuivers. De opbrengst van de inschrijvingen moest gebruikt worden tot het onderhoud van de altaar van het ambacht. De leerling moest twee jaar lang het ambacht leren bij een vrije meester (11). Wie de vereiste stukken kon voorleggen waaruit bleek dat hij elders — buiten Aalst — reeds twee jaar het ambacht had geleerd bij een meester, was niet verplicht in de leer te gaan bij een Aalsterse meester. Wilde de leerjongen meester worden dan was hij er eerst toe gehouden « eene preuve te doen » d.w.z. een proef te doorstaan. Deze proef bestond in het verven van lijnwaad in het blauw en de garens in het rood, geel en groen.

De ambachten volgden door de eeuwen heen steeds dezelfde politiek. Zij wilden niet alleen binnen de steden het monopolie stevig in handen houden door streng verbod aan niet leden het ambacht uit te oefenen, maar trachtten de uitoefening van het ambacht zoveel mogelijk uitsluitend te beperken tot de kring van hun leden en hun familie. Er zijn gevallen van ambachten die na enkele generaties in de handen van enkele families geraakten. Een soort oligarchie dus. Zij bereikten dit doel door beperking van het aantal meesters en leerlingen, door het lidgeld zo laag mogelijk te stellen voor hun kinderen en te verhogen voor de kinderen van niet-leden. Zo dat dit voor velen een hinderpaal kon zijn, dat ze in het ambacht niet binnen geraakten en bijgevolg het aangeleerd ambacht niet konden uitoefenen. Zo was

(11) Meester lid van het ambacht, als lid was hij « vrij » om het ambacht uit te oefenen.

het ook nog enigszins met het ambacht der blauwververs en garentwijnders.

Een zoon of een schoonzoon van een meester blauwverver of garentwijnder kon, na zijn leertijd, meester worden mits betaling van 2 pond groot (= 12 gulden). De geboren Aalstenaars « niet wezende zonen van vrije meesters » betaalden het dubbel : 24 gulden, en dan nog 8 gulden, te verdelen tussen de vier gezworenen en de « knaap » van het ambacht. Samen 32 g. Een vreemdeling betaalde 8 pond groot, dat was reeds 48 gulden. De lezer denkt hierbij, ja, dat lijkt wel nog niet zo overdreven veel. Misschien...

De ordonnantie der blauwververs en garentwijnders na de bevoordeling van zoons en schoonzoons van meesters van het ambacht, onderscheidt dan nog geboren Aalstenaars van « vreemdelingen ». Deze vreemdelingen zijn bv. al de inwoners uit de omliggende dorpen : Lede, Nieuwerkerken, Denderhoutem, enz. Om het even nu of deze « vreemdeling » buitenpoorter was van Aalst of niet, daar hij geen « geboren » Aalstenaar was, moest hij de 48 gulden betalen. Hierbij kwam nog dat volgens het dekreet van de regering van 24 october 1750 hij een borgsom moest storten van 150 g. aan de Tafel der Armen, als hij zich in de stad vestigde. Voeg hierbij nog de onkosten van installatie, werktuigen, enz. Voor een « vreemde » werkman was het moeilijk zich in de stad te komen vestigen.

De meesters voelden zich veilig binnen de stad, gewapend met de middelen om de concurrentie ter plaatse uit te sluiten, zij hoefden slechts een jaarlijkse contributie van 8 stuivers te betalen voor de onkosten van de goddelijke diensten en het altaar.

Dit protectionisme, deze bevoorrechting en geslotenheid, kenmerken van de middeleeuwse ambachten, waren moeilijk in overeenstemming te brengen met de snelle aangroei van de bevolking in de tweede helft van de XVIII eeuw en de totaal gewijzigde economische toestand. Reeds vroeger, nl. in 1770 was de regering zinnens geweest het bestaande ambachtswezen op te rollen. Deze tendenz flakkerde opnieuw op in 1784, toen door het edikt van 9 februari (12) het de meesters vrij stond zoveel leerlingen en werklieden aan te nemen als zij nodig oordeelden. Reeds vóór de enquête van 30 september 1784 lag een plan tot hervorming gereed. Enkele jaren later, door het edikt van 17 maart 1787, bracht de regering de ambachten finantieel onder de voogdij van de regering. De regering moest echter zwichten voor het algemeen en dreigend verzet der ambachten. Ook op dit gebied kwamen de hervormingspogingen van Jozef II faliekant uit.

Edoch de dagen van de ambachten waren geteld. In 1795 werden zij door de Franse bezetter eenvoudig weg afgeschaft — en voor goed...

NINOVE, 5 februari 1956. *H. Vangassen.*

(12) Ordonn. Pays-Bas Autrichiens, 3 S. XII, blz. 330.

AALST - Een eeuw evolutie

Toestand in het begin der 19e eeuw.

De voormalige hoofdstad van het Land van Aalst strekt zich uit aan weerszijden van de rivier de Dender, en is met haar 1.877 Ha. oppervlakte de grootste gemeente van het bestuurlijk arrondissement waarvan zij thans de hoofdplaats is.

In het begin der 19e eeuw is haar grondgebied heel duidelijk ingedeeld in drie delen, namelijk de stadskern, Schaarbeke en Mijlbeke.

De stadskern, van minder dan 100 Ha. oppervlakte, bijna helemaal op de linkeroever (ten W.) van de rivier. Hij is het gedeelte dat vroeger versterkt was door vesten en grachten, waarvan de laatste pas tussen 1840 en 1850 verdwenen (1).

Schaarbeke, een wijk extra muros, eveneens links van de Dender, waartegen zij de stadskern om zo te zeggen aandrukt. Op haar beurt onderverdeeld in gehuchten of plaatsen zoals Siesegem, Onegem, het Schoubroek, het Kerrebroek, het Osbroek, de Paddenhoek, is zij bijna helemaal gelegen in een laagte en bestaat nog grotendeels uit moerassen die stilaan zullen worden drooggelegd.

Mijlbeke, een wijk aan de overkant van de Dender (ten O.) en eveneens bestaande uit verschillende gehuchten en plaatsen zoals de Hertshage, het Wijngaardveld, het Bosveld, de Paperodendries, de Steenberg, de Bergemeersen en Overhamme. De grond is er doorgaans wat hoger gelegen dan op de linkeroever (2) en van betere kwaliteit, en met uitzondering van enkele plaatsen zoals de Bergemeersen vormt de ganse wijk praktisch tén landbouwgebied.

Beide wijken, Schaarbeke en Mijlbeke, beslaan samen zowat 1800 Ha. en verschillen in niets van de omliggende landelijke gemeenten waarin zij onmerkbaar overgaan. Ze zijn onderling verbonden door enkele bruggen, waarvan de voornaamste zijn de, naar een vroegere Ste Annakapel genaamde, Ste Annabrug, tussen de stadskern en Mijlbeke, en de Zeebergse brug, ten zuiden daarvan, buiten de stadskern.

* * *

Wie zich zou bevinden op de plaats, aangegeven als detailplan Nr 7 van de Atlas der Aalsterse Buurtwegen (1845) zou verwonderd staan hier, vlak bij de vroegere omwalling, een zo absoluut verlaten vlakte aan te treffen. De Dender is reeds rechtgetrokken sinds 1768

(1) « Den 1 Maart 1847 besloot de gemeenteraad de overwelving van het zo-» genaamd Peerdewater, waarmede alles gevuld was en de oude stads-» vestigen verdwenen » (De Potter en Broeckaert, Gesch. van Aalst, Deel I, blz. 103).

(2) « Ter linkerzijde van den Dender, nabij de Brusselsche steenweg, is de » verhevenheid van den grond 8 meter boven de lage zee te Oostende » (ibidem).

maar men erkent nog duidelijk de gedempte Denderbocht (waar later het spoorwegstation zal worden gebouwd), de moerassige meersen zijn omsloten door de St Sebastiaans- en Capucienenvesten (Esplanade en Vaartstraat), Pavander (Esplanade), Dendermondse steenweg en Siezegembeek.

En toch kende deze plaats eeuwen lang een grote drukte, wegens de talrijke bedevaarders die gedurende 800 jaar naar de «Cella Sancti Ursmari», de kapel van de H. Ursmaar in de Sint-Ursmaarsmeers, op «begankenis» trokken.

De H. Ursmaar, abt-bisschop van Lobbes († 713) predikte in deze streek. De goederen, die hem geschonken werden, lieten hem toe twee stichtingen te doen : een te Affligem, op de plaats «Brede Eik» (3) waar later de abdij zal oprijzen, de andere bij Aalst, in een weide nabij de muren. De kronieken van Lobbes en Affligem laten geen twijfel bestaan nopens de waarachtigheid van deze feiten. Het is trouwens de lijst van de gronden, villa's en renten der abdij van Lobbes die de naam van de stad voor het eerst vermeldt : «Alost in Pago Bragbattensi» (866-869). Hugo, prior van Lobbes (1170-1174) schrijft over het grondgebied bij Aalst dat aan Iwein voor een geringe prijs verkocht werd... Te Affligem vertelt Arnoldus Meersman, een Aalstenaar (1578) de geschiedenis van de Aalsterse stichting, er bijvoegende : «Ik herinner mij dit in het archief van het klooster gelezen te hebben». En Beda Regaus noemt deze plaats «bezitting van St Ursmarus».

Gelegen buiten de middeleeuwse omwalling moest deze bidplaats wel een bewogen geschiedenis kennen, waarvan het relaas hier echter niet kan gegeven worden. Alleen een sterk ingewortelde verering voor de stichter kon deze onbeschermde bedevaartplaats acht eeuwen in leven houden.

De KAPELLESTRAAT is thans het enige levende toponiem dat ons herinnert aan deze «Cella» waaraan straat en poort hun naam te danken hebben.

Voor-urbanisatie van de stationswijk.

De Franse Revolutie had de kloostergoederen tot nationaal bezit verklaard. Dit gebeurde o.a. met het capucijnenklooster (Graanmarkt), het karmelietenklooster (Veemarkt) alsook met «une prairie provenant des ci-devant Guillielmites, grande de 2 Ha. 93 a. ou 952 verges et demie, ancienne mesure d'Alost» de oude Sint-Ursmaarsmeers.

« Dit goed (4) — aldus een verslag van de maire Van Boterdael » — werd in het jaar zes verworven door een uit inwoners bestaan- » de maatschappij, met het enig doel aldus te beletten dat die gron- » den zouden in handen van vreemden komen en de stad voor altijd » de mogelijkheid tot uitbreiding en verfraaiing ontnemen. Op » 29 Floreal jaar XII (19 mei 1804) werd het onder hen verdeeld op

(3) Zie Land van Aalst, jg. IV/1952, blz. 3.
(4) De meeste aanhalingen uit de stadsverslagen luiden oorspronkelijk in het Frans. Vertaling van ons.

» uitdrukkelijke voorwaarde en onder beding dat het de stad zou » toegelaten zijn de genoemde weide, het capucijnenerf en de kerk » der karmelieten binnen de drie jaar te verwerven... tegen de prijs » van 22.860 Fr. welke aan De Gheest was betaald geworden voor de » weide, van 11.904 Fr. voor het capucijnenklooster en 8.000 Fr. » voor de kerk van de karmelieten... » Op de gemeenteraadszitting van 21 augustus 1806 werd er besloten tot de aankoop van deze goederen.

Een smalle strook langs de Dender «partie restante de la grande prairie», groot 26 a. 17, werd in 1809 aangekocht voor 2046 Fr. Zo kwam de gehele Ursmaarsmeers in het bezit van de stad.

Het vroegere «pestkerkhof», een driehoekig stuk grond van 86 a. 10 «servant de plaine aux immondices», waar nu de Albert Liénartstraat doorheen loopt, werd in 1820 aangekocht voor 400 gulden. Op 8 februari 1834 kwam de stad eveneens in het bezit van het St-Jorishof «een behuysde hofstede in het gehucht Schaerbeke, eene herberg genoemd 't Schuttershof met woonhuys en stalling, logiën en gaaiperche, groot omtrent 1 Ha. 90, Oost het mestpleyn, Z. de stadsvesten, W. de steenweg op Dendermonde, en N. de beke» voor 17.990,83 frank.

Zo verwierf de stad een bouwterrein van ongeveer 6 Ha. dat ze door verdere aankopen nog zou uitbreiden.

Moeilijke tijden.

De omwenteling van 1830 verwekte een ernstige economische crisis. «Noch de onzekere internationale toestand, noch de voorlopige sluiting van de Schelde, noch vooral de inkrimping van de binnenlandse markt en het verlies van de koloniën, waren van aard om het zakencijfer frisse kracht te schenken» (aldus Prof. Dr H. van Werveke in de «Geschiedenis van Vlaanderen»).

Het Aalsterse bedrijfsleven zou hier niet ontsnappen. In 1833 waren er in de stad 3.028 behoeftigen, aan wie 17.151 Fr. steungeld werd verleend. Wel poogden de eerste stadsverslagen de waarheid te verdoezelen : «De financiële toestand van de stad is nog steeds bevredigend», en ook : «de gang van de handel is bevredigend». Er zijn echter heel wat tekens die in een andere richting wijzen. Een eerste voorzichtige toespeling hierop vinden wij in het stadsverslag over 1838 : «De gang van de handel is het ganse jaar door bevredigend geweest, nu lijkt hij stil te staan, ofschoon de fabrieken voortgaan met werken». Eerlijker is het stadsverslag over 1839 : «Het slabakken van de handel waarover wij reeds verscheidene jaren te klagen hebben...»

De volle waarheid vernemen wij voor het eerst in het tienjaarlijks overzicht van 1840 : « Over 't algemeen lijden de koophandel » en de nijverheid in alle landen door de staetkundige woelingen en » het tienjaerig tijdvak, dat wij doorgeloopen hebben, is er vrucht- » baar in geweest, wij zijn echter gelukkig voor te brengen dat » onze stad eene der plaetselijkheden is waerin... het kwaed zich

» het minste deed gevoelen... » In 1840 bedroeg het aantal behoeftigen 4.000 en gaf de stad 50.000 Fr. uit aan steungeld.

» Op 8 februari 1841 besluit de gemeenteraad tot het afvoeren » van de Sterrevesten, teneinde werk te verschaffen aan de talrijke » noodlijdenden en om het terrein in bouwgrond te verkeren. De » stad nam de 18de derzelfde maand een beslissing waarbij men de » gronden kon bekomen mits betaling van een jaarrente van 6 frank » per are, en de verbintenis aan te gaan er woningen te bouwen. » Die afstand, hoe voordelig ook, ging echter in het begin met moei- » lijkheden gepaard doordat de grachten der voormalige versterkin- » gen nog bloot lagen en voor de openbare gezondheid hinderlijk » waren. Hierin werd in 1844 voorzien door de overwelving van be- » doelde grachten over een lengte van 344 meter, waarvan de bekos- » tiging ten belope van 11.000 frank gedragen werd door de stad, op » voorwaarde voor de kopers die kosten terug te betalen in evenre- » digheid tot de door ieder gekochte grond. » (5)

Het stadsbestuur dacht dat een Kamer van Koophandel, zoals er te dien tijde in verscheidene steden werden opgericht, ook te Aalst misschien zou redding brengen. Het vroeg er een aan, en bij koninklijk besluit van 29 december 1841 werd de gevraagde Kamer opgericht met als leden : Charles Cumont, Alfons Verbrugghen, Eliart-Cools, Vansanten-Vandewiel, Jacques Boone, J.B. Possemiers en Frans de Schaepdrijver uit Aalst, Benoit Spitaels en Ben. de Ruyter uit Geraardsbergen, Pierre Cosyns en Desmet-Cooman uit Ninove, en J.B. de Poortere uit Zottegem.

In 1843 luidt het : « De stadsinkomsten getuigen niet meer van » dezelfde welvaart. Enkele posten, namelijk het bier, de jenever, » het slachten, bereiken bijlange niet meer het bedrag dat zij vroe- » ger opbrachten. » Ondanks de ingevoerde bezuinigingen is de stad verplicht een lening aan te gaan en nieuwe belastingen te heffen, terwijl men het heeft over «de geleidelijke verarming van de lagere standen».

In 1844 : «...de vermindering van enkele posten der openbare inkomsten...».

In 1845 : «Wij hebben moeten aanzienlijke werken uitvoeren die al onze geldmiddelen hebben opgeslorpt». Het is het jaar van de aardappelplaag. «Het pauperisme, dat regelmatig terrein wint...» verplicht de stad een lening van 15.000 Fr. aan te gaan.

In 1846 zijn het reeds drie leningen respectievelijk groot 60.000 Fr., 100.000 Fr. en 15.000 Fr. De stad boekt een begrotingstekort van 11.917 Fr. en is niet bij machte een aanvang te maken met de aflossing van de eerste lening. De graanoogst is mislukt, de stad kan slechts een extratoelage van 3.000 Fr. ter beschikking van de noodlijdenden stellen. Een vrijwillige inschrijving van de gegoede burgers tot ondersteuning van de armen brengt 18.600 Fr. op. De meer dan zesduizend behoeftigen ontvangen dat jaar 86.323 Frank. « In » onze verslagen aen het Gouvernement hebben wij de stremming

(5) De P. en Br., op. cit., D. I, blz. 103.

» te melden gehad van onze nijverheid, de handel bevindt zich in » hetzelfde geval en de klagten die wij dagelijks hooren, getuigen » genoegzaam dat die toestand nog staet te verergeren. De bijzon- » dere bouwingen zijn verre van den graed van aenbelang te berei- » ken, welke door het getal ledige armen gevergd wordt ».

Op dat ogenblik (31 december 1846) wordt de eerste algemene volkstelling in het koninkrijk gedaan. Te Aalst worden er 17.226 inwoners geteld, die als volgt zijn ingedeeld :

Sectie	Mannen	Vrouwen	Samen	Gezinnen	Bewoonde huizen
A (6)	864	995	1859	449	343
B (7)	878	913	1791	405	354
C (8)	811	869	1680	394	323
D (9)	1773	628	2401	244	172
E (10)	842	967	1809	397	327
Mijlbeke	1711	1569	3280	615	552
Schaarbeke	2247	2159	4406	887	806
De stad	9126	8100	17225	3391	2877

In 1829 bedroeg de Aalsterse bevolking 14.791 zielen, zodat ze op 17 jaar tijds met 2.435 inwoners is vermeerderd. Het is echter opvallend dat, terwijl het aantal mannen en vrouwen in schier alle stadswijken ongeveer hetzelfde is, zulks niet het geval blijkt voor sectie D, waar zich de ruiterijkazerne bevindt en waar tevens het aantal gezinnen abnormaal klein is.

Op de 9.126 mannelijke inwoners zijn er 331 weduwnaars, 2.407 gehuwden en 6.388 ongehuwden. Op de 8.100 vrouwelijke inwoners zijn er 568 weduwen, 2.394 gehuwden en 5.138 ongehuwden, zodat het onevenwicht tussen beide geslachten zich enkel in de laatste categorie voordoet. Het is dus wel heel waarschijnlijk dat er een duizendtal soldaten worden medegerekend (bij latere, niet-officiële tellingen wordt dit bijtellen uitdrukkelijk vermeld in de stadsverslagen), en dat, bijgevolg, de vermeerdering op zeventien jaar tijds slechts zowat 1.500 eenheden bedraagt, zegge 10 % van de eerst getelde bevolking. De vermeerdering is uitsluitend te danken aan de

(6) **Sectie A :** Kerkstraat, Pontstraat, Sluierstraatje, Klapstraat, Houtmarkt, Vrouwenstraat, Hoogstraat, Zonnestraat, Brabandtstraat, Begijnhof, Jenellekenstraat, Volderstraat, Stoofstraat, Peterceliestraat, Vischmarkt, Burght, Oude Graanmarkt, Rozemarijnstraat.

(7) **Sectie B :** Lange Zoutstraat, Sluierstraatje (deel), Nazarethstraat, Klapstraat, Hoogstraat (deel), Windmolenstraatje, Korte Zoutstraat, Zonnestraat, Geraardsbergsestraat, Keizerlijke plaats, Fortuinstege, St Joris straatje.

(8) **Sectie C :** Markt, Nieuwstraat, Hopmarkt, Botermarkt, Keizerlijke plaats deel), Korte Nieuwstraat, Vrijheidstraat, Korte Ridderstraat, Lange Ridderstraat, Keizerstraat.

(9) **Sectie D :** Leopoldstraat, Vrijheidstraat, Esplanade, Kazerne, Peperstraat, Graanmarkt, Kapellestraat, Straatje zonder einde, Markt (deel).

(10) **Sectie E :** Molenstraat, Rozemarijnstraat (deel), Achterstraat, Donkerstege, Dijk, Werf, Dam, Molendries, Radijzengang, Wortelgang, Hoogevesten, Verkensmarkt, Moutmolen, Moutstraat, Vaart, Ste Annastraatje, Vaartstraat, Bisschopstraat, Neerhof, Bierstraat, Dender.
Straatnamen zoals bestaande in 1913.

eigen bevolking, want de beschikbare cijfers wijzen op een inwijking van slechts 3.220 zielen, tijdens de periode van 1829 t/m. 1846 waartegen de uitwijking 3.804 eenheden bedraagt, zijnde een migratieverlies van 584 eenheden.

Op de 6.388 ongehuwde mannen genieten er 789 lager en 181 middelbaar (11) of hoger onderwijs, terwijl er 487 meisjes lager en 50 middelbaar of hoger onderwijs ontvangen.

888 gezinnen beschikken over slechts één woonkamer, 1039 over twee en 1464 over drie of meer. Het aantal door de openbare weldadigheid gesteunde gezinnen bedraagt 351, ofschoon de stadsverslagen gewagen over 6.075 behoeftigen.

Van de 2.877 bewoonde huizen hebben er 1564 slechts een grondverdieping, 1119 één bovenverdieping en slechts 194 twee of meer bovenverdiepingen. Bovendien zijn er 133 onbewoonde huizen (meestal onbewoonbaar). In het geheel zijn er 736 gebouwen tegen brand verzekerd.

Op economisch gebied zien wij de actieve bevolking tewerkgesteld in volgende nijverheden :

Ondernemingen	Zelfstandigen of werkgevers	Werknemers
Voedingswarenbereiding		
Brood- en banketbakkers	41	39
Cichoreibranders	2	2
Graanmolenaars	8	12
Olieslagers	8	55
Zoutzieders	5	7
Suikerraffineerders	2	1
Drankbereiding		
Brouwers en stokers	9	35
Tabakbewerkers		
Samen	12	34
Scheikundige nijverheid		
Kaarsgieters	2	2
Lucifermakers	2	7
Zeepzieders	2	2
Houtbedrijf		
Houtbewerkers	53	43
Koetsmakers	2	4
Looistofmolenaars	1	1
Mandenmakers	4	3
Scheepsbouwers	2	9
Papier- en kartonnijverheid		
Boekbinders, kartonbewerkers	3	8

(11) Als instellingen voor middelbaar onderwijs voor jongens had men het sinds 1620 bestaande Jezuïetencollege en de bij K.B. van 29.7.1843 opgerichte « Ecole primaire supérieure du Gouvernement », het latere Atheneum.

Grafische bedrijven		
Drukkers, steendrukkers	3	9
Textielbedrijf		
Kantenfabrikanten	10	231
Lint- en bandmakers	3	7
Linnenblekers	6	24
Lijnwaadwevers (thuis)	9	9
Lijnwaadweverij (fabriek)	1	28
Stoffenfabrikanten	2	71
Stoffenverwers	10	27
Vlasgarenspinners	8	363
Weefseldrukkers	3	238
Wolwevers	1	6
Zeeldraaiers	4	5
Zijstoffenfabrikanten	1	45
Kledingsnijverheid		
Knopen- en kammenmakers	2	3
Kleermakers, hoedenmakers	43	53
Huiden- en ledernijverheid		
Leerlooiers, huidenbewerkers	12	45
Schoenmakers	51	107
Nietmetalen delfstoffen		
Kalkbranders	3	5
Pottenbakkers	1	4
Steenbakkers	6	23
Metaalnijverheid		
IJzerbewerkers	41	64
Kunst- en precisiebedrijven		
Uurwerkmakers, juweliers	5	1
Bouw- en aanverwante bedrijven		
Bouwondernemers	12	49
Loodgieters, pompmakers	3	2
Schilders, behangers, glazenmakers	10	11
	408	1694

De meeste ondernemingen zijn nog in het stadium van de familiezaak, zelfs van de kleine zaak. Als grote ondernemingen mogen beschouwd worden de in 1839 opgerichte garentwijnderij van Cumont-De Clercq, die van J.B. Jelie, de katoenweverij van de gebroeders Van der Smissen welke bestaat sinds 1840, de eveneens van dat jaar dagtekenende zijdefabriek die thans in handen is van Levionnois-Dekens en de lijnwaadweverij welke Meert-Moens in 1842 heeft aangekocht van De Kemeter, die met zijn in 1840 op het kasteel Overhamme opgerichte onderneming geen geluk had gehad.

Op de 1694 werknemers zijn er 1034 volwassenen mannen, benevens 229 knapen van 13 tot 16 jaar oud, 118 van 9 tot 12 jaar en 14 van minder dan 9 jaar oud; en 61 volwassen vrouwen, benevens 102 meisjes van 13 tot 16 jaar oud, 88 van 9 tot 12 jaar oud en 48 van minder dan 9 jaar oud. Bijna al de meisjes beneden de leeftijd van 16 jaar

zijn kantwerkster, terwijl de knapen beneden de 12 jaar in weefseldrukkerijen en vlasspinnerijen zijn tewerkgesteld.

Indien wij aannemen dat de 406 zelfstandigen en de 1434 volwassen mannelijke werknemers gezinshoofden zijn, blijven er meer dan de twee derden van de gezinnen die dus van handel of landbouw leven.

Alles samen is de toestand verre van rooskleurig, ja zelfs bepaald slecht te heten : kinderarbeid en ontoereikende huisvesting zijn slechts uitdrukkingen er van.

Met de stadsfinantiën is het niet beter gesteld. Twee jaar nadien is de begroting nog steeds niet in evenwicht, en is de opbrengst van het stedelijk octrooi, welke in 1845 nog 70.212 Fr. bedroeg, teruggelopen tot 18.237 frank. De gemeenteraad treft drastische maatregelen, wat bij voorbeeld blijkt uit het merkwaardig feit dat de zitpenningen van de raadsleden worden afgeschaft, en de jaarwedde van burgemeester en schepenen aanzienlijk wordt verminderd.

De openbare besturen pogen de ellendige toestand te verhelpen door het aanmoedigen van de nijverheid. In juli 1848 (12) wordt een modelwerkhuis opgericht door de regering voor het verwen van zijde. « Een werkhuis (13) voor de fabricatie van bewerkte en gebloemde » lijnwaden, tafellinnen, batisten, wollen en katoenen damast werd » geopend in 1849. Het staatsbestuur sloot overeenkomst met den heer » Dommer, fabrikant ter stede, die zich verbond andere fabrikanten » alle gemak te geven tot het nemen van proeven en hen in het vak in » te lichten. Hij moest in zijn werkhuis tot 20 leergasten ineens aan- » vaarden, getouwen en ander gereedschap voor ieder soort van ge- » weefsel te hunner beschikking stellen en het monteren van getou- » wen en de werkwijze à la Jacquard aanleren. Nadien kwam het » werkhuis aan de gebroeders Noël en telde toen 50 getouwen. Dank » zij dit gesticht bekwam de weverij van gebloemd en tafellinnen in » het land van Aalst een grote verbetering... Een tweede leerwerkhuis » tot vervaardiging van zijden stoffen werd te Aalst gesticht ten jare » 1851. »

In datzelfde jaar 1851 is eindelijk de stadsbegroting voor het eerst sinds lange jaren in evenwicht en met de hoop op het bekomen van de zo lang betrachte spoorverbinding kan men deze ongeluksperiode eindelijk afsluiten.

Ter aanmoediging van de plaatselijke handel en nijverheid opent de Nationale Bank in 1854 te Aalst een Discontokantoor, waarvan Camille Liénart, Edouard Van der Smissen en Guillaume De Gheest beheerders worden.

Urbanisatie op de stadsvesten.

De in 1667 door Turenne bevolen afbraak van de stedelijke omwalling zou een vroegtijdige stadsuitbreiding extra muros laten vermoeden. En toch is dit niet het geval geweest. Bij het begin van Bel-

(12) G. Jacquemyns : Historre de la Crise économique des Flandres, Brussel 1929, p. 433.
(13) De P. en Br., op. cit., D. II, blz. 360.

gië's onafhankelijkheid bood Aalst nog alle kenmerken van een middeleeuws stadje en was er met de woningbouw op de oude vestingen nog geen aanvang genomen. De bevolkingsregisters van 1846 vermelden op de vroegere omwalling de Vaartstraat, de Vrijheidstraat (geplaveid in 1836-38), de Keizerlijke plaats, de Zonnestraat (1839) en de Hoge Vesten. Het in 1910 afgebroken krotwoningencomplex op de Kat, het huidige Vredeplein, de nog bestaande Hoge Vesten waar de eerste huisjes opgetrokken werden in 1840, het zijn getuigen van een ernstig gebrek aan sociaal inzicht, naast een volkomen negeren van hygiëne en schoonheid. Een uiterst lofwaardige, hoewel niet ten volle geslaagde poging tot urbanisatie, is de aanleg van de Keizerlijke plaats op de reeds in 1752 gedempte Carmelietenvesten. Het grondplan met hoeken en centraal hoofdgebouw, de talrijke empireversieringen, de straatnaam zelf « Place Royale » van 1855 tot 1857, alles toont duidelijk aan dat het toenmalig stadsbestuur beïnvloed werd door de aanleg van het Koninklijk Plein te Brussel. Het is het enig gedeelte van de omwalling dat geürbaniseerd werd, en het stadsverslag van 1855 zegt terecht : « La Place Royale, qui forme pour ainsi dire le seul lieu de promenade appartenant à la ville... »

Geef ons een spoorweg.

Naast nationale en internationale onrust, voedselschaarste en ziekten, vermelden de stadsverslagen herhaaldelijk als een van de voornaamste oorzaken der economische inzinking : de afzondering waarin de nijverheid zich bevindt, alleen te verhelpen door verbetering en uitbreiding van het land- en waterwegenet, maar vooral door de aanleg van een spoorweg.

In de tweede helft der 18e eeuw reed er elken dag door Aalst, naar Gent en Brussel, een diligentie en een reiskoets. Nadien werd deze verbinding aanzienlijk uitgebreid : vóór de aanleg der spoorbaan reden er door Aalst niet minder dan 32 rijtuigen en wagens, dienst doende tussen Gent en Brussel (14).

Reeds in 1837 kwam de spoorverbinding Mechelen-Gent over Dendermonde tot stand. Een harde klap voor de Aalsterse nijverheid, maar ook voor het prestige van de stad : de gehate concurrent, het kleine Dendermonde bezat niet enkel de toegang tot de Schelde, het beschikte nu ook over een spoorwegstation. Eens te meer mochten de Dendermondenaars zingen over « Die van Aalst die zijn zo kwaad... » Nog hetzelfde jaar komt de wrevel tot uiting in het stadsverslag, voorzichtig omschreven maar duidelijk genoeg om de opgelopen vernedering te laten aanvoelen. Een verzoek om rechttrekking van de steenweg op Dendermonde aan de huidige Esplanade wordt gestaafd met het argument : « Het is toegelaten te hopen dat, met in- » achtneming van de noodzaak van die verbetering, waarbij het bou- » wen van het spoorwegstation te Oudegem is gekomen... »

1840 : « ...heeft zij (de stad Aalst) zich alle hoop zien ontruk- » ken van de mededinging bij voortduring te kunnen uithouden, door

(14) Broeckaert & De Potter, op. cit., Deel II, blz. 376.

» de daarstelling van den yzeren weg in eene afgelegene rigting die » haer de voordeelen heeft doen verliezen welke hare topografieke » ligging aanbiedt. »

1841 : « de afzondering waarin wij gebracht zijn door de verwij- » dering van de spoorweg is een der voornaamste oorzaken welke de » ontwikkeling hebben tegengehouden. De stad ziet onverpoosd zorg- » vuldig naar alle middelen uit welke zouden kunnen er toe bijdragen » om de rampspoedige gevolgen er van voor onze bevolking te mil- » deren. » « Verder wordt het landsbestuur verzocht « het aanleg- » gen te verordenen van de baan die moet leiden naar de gemeente » Opwijk in aansluiting met de reeds door de Provincie Brabant ge- » plaveide straat welke vanuit Vilvoorde aldaar uitkomt... »

1842 : « De stad blijft dus nog verder in haar ongunstige afge- » zonderde positie ». Intussen is het verzoek van 1837 nog steeds niet ingewilligd : « De geleidelijke vermeerdering van het verkeer op het » gedeelte Nr 2 van deze stad naar Dendermonde, sinds het bouwen » van het spoorwegstation in de gemeente Oudegem, laat hoe langer » hoe sterker de noodzaak aanvoelen om... de kromming welke die » baan vertoont... bij de ingang van de stad... recht te trekken. »

1843 : De rechttrekking aan de Esplanade is uitgevoerd, de gron- den worden onteigend om er een oefenplein aan te leggen, het aanleggen van de steenweg naar Opwijk is goedgekeurd maar... de stadsontvangsten verminderen. « Onder de oorzaken van die vermindering vindt men eerst en vooral de afzondering van de stad wegens » het omleiden van de spoorweg in een andere richting... »

1845. Zowel onder de rubriek «Handel» als onder «Finantiën» richt het stadsverslag een dringende oproep tot de Minister : « De » nijverheid van onze stad blijft zoals voorheen al hare actiemiddelen » behouden, maar de kring waarin zij ze kan aanwenden is te eng om » de uitbreiding toe te laten welke men zou wensen er aan te geven. » Er zal een dag komen, en laten wij hopen dat hij niet al te ver meer » afgelegen is, waarop de Regering eindelijk de rechtmatigheid van » onze rechten op het bekomen van de door ons gevraagde spoorweg » zal erkennen en ons dit redmiddel zal verschaffen dat alleen bij » machte is onze stad toe te laten haar vroegere belangrijkheid als » nijverheidscentrum terug te krijgen. De met de nijverheid innig » verbonden handel voelt onvermijdelijk de weerslag van de hinder » waaraan de eerstgenoemde is blootgesteld en is onderhevig aan » dezelfde oorzaken van voor- en tegenspoed. Die toestand is niet » nieuw, U weet het, Mijnheer de Minister, hij bestaat sinds onze » thans onmachtig geworden afzetmogelijkheden overheerst worden » door de overmacht van de vervoerfaciliteiten welke de spoorweg » biedt; om zulks te verhelpen bleef er ons niets anders over dan, » zoveel als onze krachten het toelieten, onze gewone verkeersmid- » delen te vermeerderen en hun geringere kwaliteit door hun groter » aantal goed te maken. Met dat doel werd de zopas gereed gekomen » baan van Aalst naar Opwijk aangelegd. » De stadskas in uitgeput. « Eensdeels hebben wij moeten aanzienlijke werken uitvoeren die » onze geldmiddelen hebben uitgeput, maar die eveneens dringend

» vereist waren om onze verschillende nijverheden te helpen zich in » het leven te houden en het hoofd te bieden aan de geduchte mede- » dinging welke hen wordt aangedaan door de afzondering van de » stad, terwijl anderzijds de opbrengst van het octrooi... sinds ge- » ruime tijd de voorziene bedragen en de vroegere opbrengst niet » meer bereikt... »

1846 : « ...'t is met de daerstelling der ijzeren wegen dat de droe- » vige gesteltenis zich heeft beginnen af te teekenen. Die baenen heb- » ben van ons de weldaeden verwijderd, welke die snelle gemeen- » schapswegen verschaffen aen de andere steden die ze verbinden... »

De volgende jaren zijn er meer onmiddellijke zorgen, wegens de algemene rampspoedige toestand. In 1849 eist een cholera-epidemie 354 levens, en de bevolking vermindert : 17.098 inwoners in 1847, nog 17.042 einde 1848, en amper 16.990 einde 1850, altijd met inbegrip van de soldaten, volgens de uitdrukkelijke vermelding in de stadsverslagen.

In **1852** is eindelijk de kogel door de kerk, althans voor de verbinding met Dendermonde :«De te vermelden feesten zijn die welke door de stad gegeven werden naar aanleding van het begin der werken van onze spoorwegen...« En verder : «Er mag worden voorzien, Mijne Heren, dat het aanleggen van een viervoudige spoorweg een weldoende aansporing zal vormen voor onze talrijke nijverheden.»

1853 : « Wij hebben het openstellen van de spoorwegsectie van » Aalst naar Dendermonde mogen begroeten. Die zo lang betrachte » verkeersweg, welke wij aan de krachtdadige en verstandige inspan- » ningen van onze voormalige vertegenwoordigers, de hh. Bruneau, » Cumont en Van Cleemputte, te danken hebben... » Bij koninklijk besluit van 3 october 1852 was toelating verleend geworden tot het verkopen van grond aan de «Compagnie du chemin de fer Dendre et Waes et de Bruxelles vers Gand par Alost».

1854 en **1855 :** De gemeenteraad gaat over tot de goedkeuring van het «plan der straten, pleinen en omgeving van het station van de spoorweg Dendre et Waes et de Bruxelles vers Gand».

Eindelijk, op 6 juli 1856, wordt de rechtstreekse lijn Brussel-Aalst-Gent ingehuldigd, alsook de lijn Aat-Aalst-Dendermonde-Lokeren (15). Te oordelen naar de sommen die uitgegeven werden, was deze viering groots opgevat : de stad ging twee leningen aan : een eerste van 15.000 Fr. (K.B. van 25 mei 1856) en een tweede van 10.000 Fr. (K.B. van 21 october 1856). Deze 25.000 frank vertegenwoordigden ongeveer een tiende van de totale stadsbegroting voor 1857 (nl. 257.355,28 Fr.). Deze royale viering toont duidelijk aan dat de armoedetijd achter de rug is, en stemt ten volle overeen met de optimistische nood in het stadsverslag : « De toestand is in het jaar 1857 uitermate gunstig ge- » weest. Onze fabrieken zijn zonder onderbreking uiterst bedrijvig » geweest en de werkman heeft een loonsverhoging bekomen. »

---

(15) Zie Land van Aalst, jg. II/1950, blz. 157.

De volkstelling van 1856.

Deze tweede algemene telling is veel minder ruim opgevat dan de eerste en kan ons slechts weinig inlichtingen verschaffen.

Vergeleken bij de toestand tien jaar tevoren is er in 1856 nog maar weinig verandering. Men telt er inderdaad :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden	6.547	5.338	11.885
Gehuwden	2.633	2.630	5.263
Weduwnaars/weduwen	335	538	873
De stad	9.515	8.506	18.021

Van deze 18.021 inwoners zijn er 16.855 gehuisvest in de stad, 55 in het arrondissement Aalst buiten de stad, en 1.091 mannen benevens 15 vrouwen elders in België of zelfs in het buitenland. Daar het verschil tussen het aantal mannen en het aantal vrouwen (1.009) dit der buiten de stad woonachtigen (1.106) fel benadert, vinden wij hier nogmaals de bevestiging van het feit dat de soldaten worden medegeteld en dat de eigenlijke bevolking een duizendtal zielen minder bedraagt, dus zowat 17.000 of een klein duizend meer dan in 1846. De beschikbare migratiecijfers wijzen op een inwijking van 3.381 personen en een uitwijking van 3.117, wat een nettomigratiewist van 264 inwoners laat tijdens de periode van 1847 t/m 1856.

Het aantal te Aalst geborenen bedraagt 12.738 tegen 12.233 in 1846. Elders in Oost-Vlaanderen zijn er 3.334 geboren (2.949 in 1846) en elders in België 1.823 (tegen 1.874 in 1846). De inwijking is dus betrekkelijk gering en de waargenomen migraties zijn vermoedelijk grotendeels het gevolg van huwelijken.

Deze bevolking is ingedeeld in 3.519 gezinnen, die samen beschikken over 2.901 woonhuizen, zodat er 618 gezinnen geen afzonderlijke woning hebben, tegen 514 einde 1846. Anderzijds is het aantal onbewoonde huizen verminderd tot 60.

* * *

Sinds 1850 wordt de stoomkracht aangewend in de spinnerijen en weverijen, eerst bij Eliart-Cools, dan bij de anderen. In 1852 hebben de gebroeders Noël reeds 50 getouwen voor het weven van linnen, terwijl de gebroeders Van der Smissen in 1853 aan hun katoenweverij ook een katoenspinnerij toevoegen (16). Ook andere nijverheden, zoals in 1855 de smederij De Grez, worden begonnen.

De eigenlijke industrialisatie begint echter pas na het aanleggen van de spoorweg. Over de eerste jaren delen Broeckaert en De Potter (op. cit., D. II, blz. 360) het volgende mede :

« Het was onzer eeuwe voorbehouden, de gemeente op het gebied » van nijverheid en handel eene vroeger nooit gekende ontwikkeling

(16) Jaarboek voor Handel en Nijverheid, Aalst 1951.

» te zien nemen, inzonderheid sedert het tijdstip dat zij aan 't groot » spoorwegnet des lands werd verbonden, en hare producten even » spoedig als gemakkelijk den weg naar de belangrijkste marken, » ook van 't buitenland, vinden. Een fabriek ter vervaardiging van » wollen stoffen, gezeid van Robaais, kwam hier in 1865 tot stand; » omtrent dienzelfden tijd opende men nog drie grote werkhuizen voor » de fabricatie van pilous en halfwollen stoffen, welke echter maar » één jaar in werkzaamheid bleven. Beter gelukte de suikerfabricatie » (glucose) te Aalst in 1864 begonnen (door de hh. De Blende en Blon- » diau), vermeerderd met een tweede fabriek (van Schaltin-Le Clercq) » in 1866 en met een derde (van de gebroeders Callebaut) in 1873.

» Wat den meesten bijval vond, was de katoenspinnerij en de ver- » vaardiging van breikatoen, een specialiteit van Aalst, welke moge- » lijk in geheel ons land zonder mededingster gebleven is. Tegen- » woordig telt men hier twee fabrieken van brei- en naaikatoen, ter- » wijl ten jare 1873 een nieuw groot werkhuis werd geopend (door » Borremans-Van Melckebeke) ter bevordering van laatstgemeld ar- » tikel, op dit ogenblik de belangrijkste nijverheidstak van het arron- » dissement Aalst.

» Naast de katoenindustrie bloeit hier nog die der vlasbewerking. » Men weeft maar weinig meer met de hand, doch de stoomweverij » groeit van jaar tot jaar aan. Deze nijverheid is hier in al haar vak- » ken vertegenwoordigd (17) : garenspinnerij, hand- en stoomweverij, » vervaardiging van tafel- en zaklinnen, enz. Aalst heeft drie grote » fabrieken van gedamast linnen, en bovendien een goed aantal hand- » wevers, die te huis werken voor rekening der fabrikanten. De ver- » vaardiging van tijk is gestaakt geworden.

» Melden wij hier nog de linnenblekerijen van Aalst, sedert lang » zeer geacht; de tabakfabrieken, waar vooral pruimtabak wordt ge- » maakt; de jeneverstokerijen en de brouwerijen, waarvan één ge- » durende zekeren tijd zich toelegde op de vervaardiging van Beiersch » bier. Deze laatste is verplaatst geworden naar de provincie Namen.

» De grootste handel is hier nog altijd in hop, welke cultuur ten » jare 1865 een aanzienlijke uitbreiding verkreeg; tot dan toe enkel » beproefd in de streek ten zuidoosten van Aalst, tussen deze stad, » Ninove en Brussel, werd zij op gemeld tijdstip met goed gevolg aan » de andere zijde der stad begonnen en voortgezet. De hier ingerichte » Maatschappij tot bevordering van den handel in hoppe heeft veel » bijgedragen om het plukken en drogen der plant te verbeteren. »

Het stadsbestuur begint thans voorgoed met een degelijke urbanisatiepolitiek. De eerste wijk die extra muros wordt aangelegd, naar een weloverwogen plan, is

De stationswijk.

De stad is dus sedert 1834 in het bezit van ongeveer 6 Ha. grond in het nieuw kwartier. Deze politiek van grondverwerving zal ze nu

(17) In 1864 open Eliart-Cools een vlasspinnerij; in 1867 richt J.B. Jelie een grote fabriek op langs de pas gekanaliseerde Dender, terwijl Druwé-Hendrickx datzelfde jaar eveneens een garentwijnderij opent.

voortzetten. Zo koopt zij o.a. 19 a. 20 voor 2.808 Fr. van de familie Cumont-De Clercq «voor het aanleggen van een openbaar plein en van de straat die uitloopt op het stationsplein». Op 6 april 1860 wordt een lening van 340.000 Fr. goedgekeurd voor de aankoop van grond om straten en pleinen aan te leggen in de omgeving van het station. In 1861 nieuwe lening van 58.000 Fr. voor terreinaankoop, een een van 25.700 Fr. «voor plaveiwerken in de nieuwe wijk».

In 1857 wordt er begonnen met de verkoop van bouwgrond, zowel door het stadsbestuur als door de commissie van openbaren onderstand, en deze massaverkoop zal voorduren tot 1865. Aan de hand van de stadsverslagen kan men de oppervlakte en de prijs van deze percelen nagaan. Ziehier enkele in 1857 gevraagde prijzen, die een gedachte geven van de waarde van de bouwgrond : a) 1 a. 66 voor 705,50 Fr. of 35,27 Fr. rente; b) 4 a. 79 voor 2035,25 Fr. of 101,78 Fr. rente; c) 2 a. voor 800 Fr. of 40 Fr. rente, enz. De commissie van openbaren onderstand verkoopt «nabij het spoorwegstation 2 a. 93 mits een jaarrente van 377,20 Fr. zijnde 4 % van een kapitaal van 9.430 frank».

De urbanisatieplannen van het nieuw stationskwartier worden in 1852 ingediend. Sommige architecten voorzien geen middenstraat (Stationstraat). Alleen echter leggen de nadruk op het te bouwen station en de kazerne met oefenplein. Nu eens bevinden deze twee laatste zich tussen Fabriekplein en Dendermondse steenweg, een andere maal aan een verbrede Esplanadestraat, een derde plan situeert de Esplanade op de huidige plaats, maar langer en met afgeronde hoeken. Er is ook wel eens spraak van «Stationsplein of nieuwe graanmarkt» ook over «de nieuwe kazerne of het slachthuis»... Doch de Esplanade kwam er zonder nieuwe kazerne. Na het definitief vertrek van het ruiterijgarnizoen werd de oude kazerne gesloopt om plaats te maken voor de Albert Liénartstraat.

In 1856 werden 30.420 Fr. besteed «aan aardewerken op het Stationsplein en het plaveien van de hoofstraat...». Daarop volgde verharding van de wegen in de omgeving van de spoorweg. In 1866 : Veldstraat, Fabriekplein (nu Bauwensplaats) en een deel van de Esplanade; in 1867 : Stationsplein, Stationstraat en Koophandelstraat (nu Kommandant Claserstraat); in 1868 : Denderstraat; in 1870 : Koophandel- en Cumontstraten; in 1871 : Stationsplein, Koophandel- en Vooruitgangstraten.

Met het doel een betere verbinding met het station tot stand te brengen, werd er in 1866 besloten tot het aanleggen van de Schoolstraat op de «Puytenvoetweg», de Gazometersteeg (nu : Nestor De Tièrestraat) en de Koolstraat, op delen van het «Eenegemwegsken». Zo werd contact verkregen langs de Vrijheidstraat met de Nieuwstraat, langs de Schoolstraat met de Gentsestraat en langs de Koolstraat met de Gentse steenweg. Aan de overzijde van de Gentsestraat kwam de Arbeidstraat tot stand (1884), het Withuisstraatje werd verbreed en het Nieuwbeekstraatje geplaveid (1887).

De stationswijk kreeg geen kazerne, wel een kerk. De eerste steen van de St Jozefskerk werd gelegd in 1868, en bij K.B. van 1873 werd de kerk aanvaard als succursaal, met een bevolking van 5.290 inwo-

ners op 494 Ha. 86; terwijl de St Martinusparochie 15.940 inwoners op 1385,70 Ha. behield. Koor en dwarsbeuk van de nieuwe kerk werden voorlopig overdekt en op 20 december 1874 werd zij geopend. De wijding geschiedde in 1891, terwijl toren en voorgevel slechts in 1901-1908 werden afgewerkt.

Zowel aan de periferie als in het nieuw complex zelf ontstonden heel wat onderwijsinstellingen. Wij vermelden hier chronologisch :

1841 : op het Vredeplein (Kat) een gemeentelijke jongensschool bestuurd door de Broeders der Christelijke Scholen; gelaïciseerd in 1860-62;

1843 : op de Graanmarkt : een lagere Hoofdschool, verheven tot Middelbare school in 1851;

1865 : wordt de gemeentelijke meisjesschool overgebracht naar de Schoolstraat;

1879 : in de Vrijheidstraat een vrije lagere meisjesschool, vijf jaar nadien overgebracht naar de St Jozefstraat;

1881 : een bisschoppelijke Middelbare Jongensschool aan de Esplanade;

1898 : een vrije lagere jongensschool aan de Meuleschettestraat.

Tweede helft der 19e eeuw.

Tien jaar na het aanleggen van de spoorverbinding constateren wij, onder demografisch opzicht, de aanwezigheid van 18.580 gehuisveste inwoners, zijnde :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	3.160	2.099	6.159
Andere ongehuwden	2.824	2.829	5.653
Gehuwden	2.869	2.936	5.805
Weduwnaars/weduwen	366	597	963
De stad	9.219	9.361	18.580

Deze bevolking omvat niet de gekazerneerde soldaten. Van de gehuisveste bevolking zijn er 3.982 mannen en 3.841 vrouwen die kunnen lezen en schrijven, terwijl een meerderheid nog ongeletterd is. Ofschoon wij niet beschikken over de overeenstemmende cijfers van de vroegere tellingen, is er vermoedelijk toch reeds een merkelijke verbetering, gezien het heel laag percentage der in 1846 schoolgaande kinderen (circa 12 % der mannelijke gehuisveste en 6 % der vrouwelijke bevolking).

Die bevolking vormt 3.834 gezinnen, welke 3.577 huizen bewonen, terwijl er verder 239 onbewoonde huizen zijn. Waar het aantal gezinnen dit van de bewoonde huizen in 1846 nog met 514 en in 1856 met 618 overtrof, is dit verschil in 1866 verminderd tot 257, hetgeen — in een tijd toen er van appartementgebouwen te Aalst praktisch geen spraak was — op een verbeterde huisvesting wijst.

Sinds het aanleggen van de spoorweg is de migratie fel vermeerderd en van 1857 t/m 1866 worden er 6.270 inwijkelingen opgetekend, waartegenover 6.016 uitwijkingen komen, zodat de migratiewinst

slechts 254 eenheden bedraagt. De feitelijke bevolkingsaangroei is dan ook grotendeels te danken aan de levenskracht der Aalstenaars zelf, wat verder blijkt uit het feit dat 14.016 inwoners te Aalst zelf geboren zijn, zegge dus 1.278 meer dan bij de telling van 1856. Deze 1278, gevoegd bij de migratiewinst, vormen inderdaad de feitelijke vermeerdering van de bevolking tussen de twee tellingen, na aftrekking van de kazernebevolking in 1856. Er valt alles bijeengenomen dus een merkelijke verbetering waar te nemen, ofschoon in 1866 een cholera-epidemie niet minder dan 748 slachtoffers eist.

Uit een in datzelfde jaar gehouden landbouwtelling blijkt dat de kadastrale belastbare oppervlakte (grond in privaat bezit) 1800 Ha. en de onbelastbare (openbaar bezit) 78 Ha. beslaat. Er worden 1289 Ha. (met een gemiddelde waarde van 7.750 Fr. en een gemiddelde pachtprijs van 250 Fr.) tot landbouwdoeleinden aangewend, namelijk 393 Ha. door de eigenaars zelf en 896 door pachters.

* * *

De in 1863 aangevatte kanalisatie van de Dender is voltooid in 1867 en de rivier toegankelijk gemaakt voor boten van 335 Ton met 1,90 m. diepgang. Door het graven van het kanaal van Blaton naar Aat komt een rechtstreekse verbinding met het Henegouwse kolenbekken tot stand (1868) en de Aalsterse handel en nijverheid kunnen een ongekende vlucht nemen (18). Zo pessimistisch als men twintig jaar tevoren was, zo optimistisch is men thans. En wanneer op 30 maart 1873 het Belgisch koningspaar een kort bezoek brengt aan de stad, kan de burgemeester met oprechtheid zeggen tot Leopold II: «Onder uw regering heeft onze stad een aanzienlijke ontwikkeling gekregen. Wij zijn gelukkig van er bij te kunnen voegen dat koophandel en nijverheid zich in den bloeiendsten toestand bevinden» (19). De stadsschuld bedraagt ongeveer een half millioen, doch de aflossing, die zowat 40.000 Fr. per jaar vereist, geschiedt blijkbaar zonder moeite (20).

In juli 1873 vraagt volksvertegenwoordiger Verbrugghen in de Kamer dat het station van Aalst zou worden vergroot «om aan de eischen van onzen koophandel en nijverheid, en namelijk onzen hoppehandel, de voornaamste bron van rijkdom onzer stad en onzes arrondissements, te voldoen». (21)

De hop zou echter niet lang meer «de voornaamste bron van rijkdom» blijven, want reeds in datzelfde jaar werd zij aangetast door een ongekende «zwartziekte» die de groei belemmerde en zowel kwaliteit als kwantiteit in gevaar bracht, terwijl Beieren en Bohemen de kans kregen, en te baat namen, om de markten te veroveren.

* * *

Bij koninklijk besluit van 3 februari 1865 had de S.A. des Chemins de fer des Bassins houillers du Hainaut een concessie verkregen

(18) Naast de reeds genoemde nieuwe ondernemingen vermelden wij hier nog de oprichting, in 1870, van de leerlooierij van P.J. Schotte, grote winkels zoals Mouton in 1875, de riemenfabriek Van Molle in 1878, enz.
(19) Denderbode, April 1873.
(20) Denderbode, April 1873.
(21) Denderbode, Juli 1873.

voor het aanleggen van een rechtstreekse spoorweg van Antwerpen over Doornik naar de Franse grens, van waar een andere concessie moest toelaten de lijn tot Dowaai door te trekken. De lijn moest lopen over Boom, Malderen en Aalst, waar men alle mogelijke invloeden inspande om ze te laten verwezenlijken, echter tevergeefs, bij gebrek aan geldmiddelen. Tenslotte werd, bij overeenkomst van 1 juni 1877 (wet van 26.6.1877) tussen de Staat en de S.A. de Construction, beslist dat laatstgenoemde voor rekening van de Staat zou secties van Boom tot Baasrode en van Londerzeel over Opwijk naar Aalst aanleggen, in vervanging van de aanvankelijk geplande spoorweg. Reeds in 1880 blijkt de lijn in bedrijf te zijn en wordt eveneens een lijn Aalst-Burst aangelegd.

* * *

De landbouwtelling van 1880 bevestigt de verdere urbanisatie, vermits de onbelastbare oppervlakte sinds 1866 met 22 Ha. vermeerderd is. De belastbare oppervlakte bedraagt nog 1.777 Ha. waarvan echter 1.383 Ha. worden bebouwd, zegge 95 Ha. meer dan 14 jaar tevoren. Een vergelijking tussen de resultaten van beide tellingen geeft volgende tabel :

Gewassen	**1866 Ha**	**1880 Ha**	**Verschil Ha**
Tarwe	114,14	130,64	+ 16,49
Haver	34,38	37,81	+ 3,42
Masteluin	161,05	148,30	— 12,76
Rogge	139,13	112,—	— 27,13
Gerst	45,05	28,14	— 16,89
Aardappelen	191,04	248,02	+ 56,98
Weiden	109,—	195,—	+ 86,—
Moestuinen	64,—	109,19	+ 55,19
Vlas	103,36	86,58	+ 16,—
Hop	97,60	88,80	
Tabak		2,91	
Klaver	155,	103,—	
Andere teelten	75,25	92,61	
	1.289,—	1.383,—	

De veestapel vertoont volgende evolutie :

Paarden	222	193	— 29
Runderen	1267	1065	— 202
Zwijnen	442	404	— 38
Bijkorven	48	33	— 15
Schapen	148	395	+ 247
Geiten	227	251	+ 24

Terwijl de paarden, runderen en zwijnen, die kenmerkend zijn voor het eigenlijk landbouwbedrijf, in aantal verminderen en de met veevoedsel (klaver, rogge, gerst) bebouwde oppervlakte verkleint, zien wij een vermeerdering van het aantal geiten en schapen en tevens een aanzienlijke uitbreiding van de moestuinen, hetgeen

wijst op het ontstaan of de uitbreiding van een volksklasse die in de nijverheid het voornaamste bestanddeel van haar inkomen vindt, doch dit inkomen aanvult met een eigen klein landbouwbedrijf, dat een eigen tuin vereist en het houden van een geit of schaap mogelijk maakt. Laten wij opmerken dat in 1846 de oppervlakte der tuinen slechts 7 Ha. 57 besloeg en dat slechts 283 huizen een tuin hadden.

De vlasbouw treedt voorgoed zijn vervalperiode in, terwijl de hop zich poogt te herstellen. Deze inspanning zal echter grotendeels verijdeld worden door de praktijken van de hopvervalsers die de buitenlands afnemers al te wantrouwig maken. Een petitie, op 15 Juli 1886 ondertekend door 998 leden van de St. Rochusmaatschappij, een vereniging waarbij de meeste hophandelaars, kwekers en neringdoeners zijn aangesloten, teneinde een strenge beteugeling van die bedrieglijke praktijken te bekomen, is praktisch zonder gevolg en kan alleszins het verval niet meer stuiten.

De teelt van de aardappel, het voornaamste voedselbestanddeel, neemt aanzienlijk in uitbreiding toe, doch het leeuwenaandeel van de bijgekomen oppervlakte wordt geleverd door de weiden, dank zij het droogleggen van moerassen.

* * *

De volkstelling op 31 december 1880 geeft volgende resultaten :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	3.892	3.487	7.379
Andere ongehuwden	2.919	3.032	5.951
Gehuwden	3.173	3.152	6.325
Weduwnaars/weduwen	350	668	1.018
Gescheidenen	4	2	6
De stad	10.338	10.341	20.679

De aanzienlijkste vermeerdering wordt opgeleverd door de groep der kinderen (1.220) hetgeen wijst op een demografisch-gezonde bevolking. De steeds drukker wordende migratie (7.223 inwijkelingen) laat een verlies van 327 eenheden, zodat de vermeerdering t.a.v. 1866 (2099 inwoners) uitsluitend te danken is aan de eigen groeikracht. Zulks wordt bevestigd door de bevinding dat het aantal te Aalst geborenen 15.807 bedraagt, zijnde 1.791 meer dan in 1866, terwijl het aantal eledrs in België of in het buitenland geborenen slechts met 308 vermeerdert.

Die bevolking vormt 4.195 gezinnen, welke 4.039 huizen bewonen, terwijl er verder 176 onbewoonde huizen staan. Ofschoon het reeds sinds het jaar 1700 (22) verboden is « eenighe huysen, stallen of schueren binnen dese stede te decken of te laeten met stroy » zijn er in 1880 nog huizen en hoeven met stro bedekt, en voortdu-

(22) De P. en Br. op. cit., D. II, blz. 129.

rend breekt ergens brand uit, ofschoon er sinds 1873 opnieuw een torenwachter is aangesteld om tijdig alarm te geven. (23)

Het verschil tussen het aantal gezinnen en het aantal bewoonde huizen is geslonken tot 156 wat ongetwijfeld wijst op een voortschrijdende economische toestand, waarvan wij reeds een eerste teken vonden in de vermeerdering van de oppervlakte der moestuinen en van het aantal geiten en schapen. Een verder bewijs vinden wij in de voortdurende vermeerdering der beleggingen bij de Staatsspaarkas Fr. 119.181,— in 1855; Fr. 243.160 in 1860; Fr. 533.668 in 1870 en Fr. 911.193 in 1880.

De toestand op het einde der XIXe eeuw.

Op 31 december 1890 worden er 25.544 gehuisveste inwoners geteld, zijnde een vermeerdering met 4.865 op tien jaar tijds, de aanzienlijkste vermeerdering welke tot dan tussen twee tellingen was waargenomen. Sinds 1866 waren er 6.903 inwijkingen en 5.983 uitwijkingen opgetekend, zijnde een nottowinst met 920 eenheden, zodat de totale aanwinst nogmaals voor het grootste gedeelte te danken is aan de eigen groeikracht. De indeling van de bevolking geeft het volgende :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	4.894	4.477	9.371
Andere ongehuwden	3.368	3.722	7.090
Gehuwden	3.861	3.879	7.740
Weduwnaars/weduwen	479	863	1.342
Gescheidenen		1	1
De stad	12.602	12.942	25.544

Zoals te verwachten is, vindt men de grootste vermeerdering in de groep der te Aalst geborenen : 19.178 tegen 15.807 in 1880, terwijl 6.126 inwoners elders in België en 239 in het buitenland geboren zijn.

Die bevolking vormt 5.071 gezinnen, waarvoor er 5.212 woonhuizen ter beschikking staan, terwijl men verder nog 135 andere gebouwen (fabrieken, enz.) in de stad vindt.

Het totaal belastbaar inkomen van de gebouwen bedraagt 711.188 Fr. en dit van de grond 265.316 Fr. De belastbare oppervlakte is andermaal verminderd met enkele hectaren en bedraagt nog 1768,61 Ha.

Er is reeds een meerderheid, nl. 7.223 mannen en 6.766 vrouwen, die kan lezen en schrijven, terwijl 5.379 mannen en 6.176 vrouwen analfabeet zijn.

* * *

In 1890 wordt een nieuwe brug geopend aan de Zwarte Hoek en

(23) Denderbode, 1873.

de Dirk Martensstraat; de aansluiting van deze laatste straat met de School- en de Koolstraat eist in 1893-94 de verlegging van de Meuleschettebeek en de verplaatsing van de kapel, waarna men overgaat tot het rechttrekken van de Meuleschettestraat.

Op het einde van de 19e eeuw zijn stationswijk en aansluitende wijk praktisch klaar : Gazometer-, School- en Dirk Martensstraat krijgen trottoirs in 1901. Het jaar daarop kan worden begonnen met het openen van straten op het grondgebied tussen Meuleschettestraat, Dirk Martensstraat en Ledebaan. Het zijn deze straten die genoemd worden naar plaatselijke beroemheden. Naast de Dirk Martensstraat en het tot Pieter Coeckestraat herdoopt eindstuk van de Ledebaan, opent men : Kluyskens- en Wellekensstraat (1910), De Schrijverstraat (1912), De Visser-, Caudron- en Jozef Meganckstraat; later krijgt men in de buurt nog een Vilainstraat en een Valerius de Saedeleerstraat.

* * *

De volkstelling van 1900 wijst op de voortwerking van dezelfde tendensen. De gehuisveste bevolking vermeerdert met 3.659 eenheden en bereikt 29.203 inwoners, waarvan :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	5.591	5.520	11.111
Andere ongehuwden	3.527	4.011	7.538
Gehuwden	4.588	4.537	9.125
Weduwnaars/weduwen	473	945	1.428
Gescheidenen	6	6	11
De stad	14.185	15.018	29.203

Andermaal valt de aanzienlijkste vermeerdering waar te nemen in de groep der kinderen, niet alleen in aantal (1.740) maar eveneens in percentage : hij vormt thans 38 % van het geheel, tegen 36,6 % in 1890; 35,7 % in 1880 en slechts 33,1 % in 1866. Onder demografisch opzicht ongetwijfeld dus een gunstige aanduiding.

Het aantal te Aalst geborenen bedraagt 23.528, terwijl 5.396 inwoners elders in België en 279 in het buitenland geboren zijn. Ook de migratie vermeerdert bestendig, doch met 8.124 inwijkingen tegen 8.369 uitwijkingen laat zij ditmaal een nettoverlies van 245 eenheden.

De getelde bevolking is ingedeeld in 5.991 gezinnen, terwijl er 6.146 woonhuizen en 129 andere gebouwen geteld worden. Het belastbaar inkomen van de grond is lichtjes vermeerderd (263.431 Fr.) doch dit van de gebouwen is aanzienlijk gestegen en bedraagt thans 860.139 Fr. De belastbare oppervlakte is andermaal ten gevolge van urbanisatie verminderd en bedraagt thans nog 1.759 Ha.

Het onderwijs maakt vorderingen, daar 8.370 mannen en 8.364 vrouwen verklaren te kunnen lezen en schrijven. De vermeerdering van het aantal ongeletterden is praktisch uitsluitend aan de aanwezigheid van veel jonge kinderen toe te schrijven.

De ophoging van de spoorweg.

Ondertussen heeft het spoorverkeer een grote uitbreiding genomen en het goederenstation, in den beginne tussen het reizigersstation en de Denderstraat gevestigd, wordt overgeplaatst naar de Bergemeersen : men heeft nu Aalst-Noord en Aalst-Oost.

De drukte van het spoorverkeer vormt een ernstige belemmering voor het verkeer op de baan en te water : de steenwegen Brussel-Gent en Aalst-Dendermonde ondervinden heel wat hinder van de draaibarelen, ook de lokale verbindingen met het volkrijk Mijlbeke (over de Ste Annabrug) en met de nieuwe Hertshagewijk (over de brug van de Zwarte Hoek) hebben hoe langer hoe meer te lijden door de vaak gesloten spoorwegovergangen.

De ergste hinderpaal blijkt echter de draaibrug over de Dender, vlak bij het reizigersstation : in 1880 noteert men voor de havenbeweging (te Aalst aangekomen, vertrokken of doorgevaren) 4.361 schepen, in 1890 zijn er 5.763; in 1900 zullen er 3.855 zijn en 5.470 in 1910. Met de oplossing van het probleem wordt reeds begonnen op het einde der 19e eeuw : in 1897 en 1898 vermelden de stadsverslagen een afstand van grond door de Stad, de burgerlijke godshuizen en de kerkfabriek van St Jozef, voor «de verheffing der statie van den ijzeren weg». Het ophogen begint onverwijld; in 1902 wordt een doorgang gemaakt op Kerrebroek (vormingsstation). Ook het reizigersstation wordt gedeeltelijk opgehoogd, magazijnen en bergplaatsen worden datzelfde jaar gebouwd, terwijl men arbeidt aan een brug op de Brusselse steenweg waaronder de spoorlijn Brussel-Oostende moet komen. De brug is voltooid in 1903 en heeft 622.299,95 Fr. gekost met de bijkomende werken.

Op 20 april 1907 spreekt het stadsverslag over «het ontwerp van verhoging van de reizigersstatie». Kort daarop moet men overgegaan zijn tot de uitvoering (24) en het volgend jaar was de brug klaar (25). Eindelijk in 1910 wordt een stuk grond van 6 a. 12 ca. te Aalst-Kerrebroek voor 1.000 Fr. afgestaan aan het staatsbestuur voor de verhoging van de spoorlijn Aalst-Gent.

Zo werden de hinderlijke negentiende-eeuwse barelen vervangen door een spoorwegoverbrugging en zes doorgangen. Dit zou ook de aanleg van een reeds in 1893 geplande buurtspoorweg Asse-Aalst-Oordegem toelaten; Aalst-Oordegem in 1903 (sinds 1955 vervangen door een autobuslijn) en Aalst-Asse in 1904 (later verlengd tot Brussel).

De spoorweg is thans een onontbeerlijk element in de economie der stad geworden, en zijn belang neemt nog gestadig toe, zoals blijkt uit onderstaande gegevens, die wij ontlenen aan de stadsverslagen :

---

(24) Op 19 december 1908 « deed een smidsgast, werkzaam aan de nieuwe brug over de Dender, een ongelukkige val : hij stortte neder van een hoogte van 6 m. en bekwam verwondingen aan het hoofd. »

(25) Op 16 mei 1909 viel De Rijck, schilder te Gent, van een ladder geplaatst tegen de ijzeren brug van de spoorweg.

Jaar	Vertrokken reizigers	Vertrokken wagens	+ Vertrokken goederen T.	Aangekomen wagens	+ Aangekomen goederen T.	Ontvangsten Fr.
1902	205.750	29.759	58.140	25.667	90.668	1.279.974,—
1903	204.169	29.617	73.510	27.080	88.836	1.201.808,—
1904	231.283	24.072	70.091	30.159	93.480	1.250.069,—
1905	210.549	39.897	82.713	40.897	104.034	1.557.970,—
1906	219.152	34.200	51.165	35.625	115.114	1.608.835,—
1907	213.275	36.230	55.632	36.350	117.939	1.623.336,—
1908	228.232	37.124	58.034	36.830	121.847	1.658.096,—
1909	235.565	40.025	69.025	38.920	135.506	1.583.468,—
1910	236.538	40.110	70.030	38.986	136.810	1.716.566,—
1911	256.022	40.280	71.138	39.226	156.410	1.895.542,—

Het stationskwartier is nog niet gans klaar — pas in 1882 krijgt de Albert Liénartstraat haar voetpaden — wanneer men begint met de urbanisatie van een ander deel van het stadsgebied dat aan de nieuwe spoorlijn grenst. Op initiatief van schepene Martinus-Frans Gheeraerts zou de Dam, een reeks lage huisjes langs de smalle trekweg, gesaneerd worden. Op één jaar tijds (1878) is men klaar met onteigening, aankoop en afbraak, alles voor 405.427 Fr. En dadelijk begint de grondverkoop : in 1880 worden 46 percelen verkocht op de Dam, het volgend jaar koopt de Stad grond aan langs de spoorweg, voor de opening van de Ste Annastraat (thans IJzerenwegstraat), in 1883 bouwt men de voetbrug over de Dender, in 1889 is het goederenstation voltooid, evenals de laan die genoemd wordt naar de verdienstelijke schepene.

Intussen heeft men ook de ordening aan de overzijde van de Dender aangevat. Hier wordt op 1 juli 1886 een openbaar zwemdok geopend, in 1891 is de kaaimuur gebouwd en krijgt de Oude Vismarkt een nieuwe ophaalbrug; een overdekte vismarkt wordt gebouwd in 1892 en straten worden verbreed (Burchtstraat) of geopend (Iwein- en Eilandstraat).

Tegelijk met de werken op «het eiland» wordt de urbanisatie aangevat aan de Hertshage, een uitgestrekte wijk tussen de Oude Dendermondse steenweg, de Molendries, de Dender en de huidige Drie-Sleutelsstraat.

Men begint met de aanleg van de Borluutstraat, de Violettestraat en Hertshage op het mestplein, ondertussen werkt men aan de muur van de Boudewijn-, nu Pierre Corneliskaai, voltooid in 1889. Het volgend jaar komt de draaibrug aan de Zwarte Hoek tot stand, gevolgd door de vaste brug over het Moutmolenwater (1892).

Door het aanleggen van Boudewijnkaai en Gheeraerdtslaan zijn de drie Denderbruggen verbonden en kan de tramlijn tot stand komen. De eerste steen wordt gelegd van een nieuw gasthuis dat in 1899 plechtig wordt ingehuldigd.

Rond 1900 wordt begonnen met de aanleg van de Drie-Sleutelsstraat, in 1910 wordt overgegaan tot aanleggen of verbreden van Brede-, Verbrandhof-, Jan Jelie- en Noordstraat; de Brouwerijstraat wordt geopend in 1912.

Een gehucht dat totaal verstoken bleef van urbanisatie was wel het dichtbevolkt Mijlbeke. De spoorweg, die Aalst verbond met de ganse buitenwereld, had in feite die wijk nog meer afgezonderd van de stadskern, waarmede het verkeer nu niet enkel over bruggen maar ook, tot na de ophoging van de spoorweg, langs vaak gesloten baʼelen moest geleid worden.

Eerst in 1878 werd er aandacht besteed aan dit afgelegen stadsgedeelte, door aanneming van een lagere meisjesschool, oprichting van de gemeentelijke jongensschool «De dubbele Arend» en het uitvoeren van enige plaveiwerken aan Brede-, Dompel-, Geldhof- en Groenstraat. In 1895 heeft men het in de gemeenteraad over de gezondmaking van Binnenstraat, Rapestraat, Groenstraat en Bolleweg, daarna over de verbreding van Gasthuis- en Bergemeersenstraat en de opening van de St Vincentiusstraat in 1897.

Het zal echter duren tot 1902 vooraleer een begin wordt gemaakt met ernstige urbanisatie. Pas is de St Jozefskerk in gebruik genomen wanneer hier de eerste steen wordt gelegd van de kerk van O.L. Vrouw Bijstand, die op 27 september 1903 wordt ingewijd. De Kloosterstraat (Leopoldlaan) brengt de verbinding met de later aangelegde Heilig-Hartlaan, de Albrechtlaan en de Brusselse steenweg; van 1904 af worden massale aankopen gedaan voor het aanleggen van de Albrechtlaan, waarvan de nivelering in 1909 geëindigd is.

De migratie neemt verder uitbreiding en van 1901 /tm 1910 worden er 10.294 inwijkingen en 9.775 uitwijkingen opgetekend, wat een nettowinst van 519 eenheden laat.

De telling van 1910.

Bij de volkstelling op 31 december 1910 worden er 35.125 gehuisveste inwoners geteld, die ingedeeld zijn als volgt :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	6.349	6.205	12.554
Andere ongehuwden	4.394	4.728	9.222
Gehuwden	5.973	5.967	11.940
Weduwnaars/weduwen	460	972	1.332
Gescheidenen	37	40	77
	17.213	17.912	35.125

Het aantal te Aalst geboren bedraagt 27.553, terwijl 7.212 inwoners elders in België en 360 in het buitenland geboren zijn. Van de totale bevolking zijn er 272 vreemdelingen.

Ofschoon de bevolking sinds de vorige telling met 5.922 eenheden vermeerderde, en het aantal kinderen beneden de 15 jaar met 1.443, is het aantal ongeletterden verminderd. Er zijn inderdaad 12.913 meerderjarigen en 9.926 minderjarigen die kunnen lezen en schrijven, terwijl 5.252 meerderjarigen en 7.034 minderjarigen het niet kunnen. De vergelijking van de getalsterkte van deze laatste groep met die van de inwoners beneden de 15 jaar laat aannemen dat de minderjarige

ongeletterden in grote meerderheid kinderen beneden de schoolleeftijd zijn.

De getelde bevolking is ingedeeld in 7.265 gezinnen, die beschikken over 7.136 woningen. De meeste woningen zijn kleine huisjes met 3, 4 of 5 woonvertrekken. Aldus heeft men :

Aantal kamers :	1	2	3	4	5	6	7	8	9	meer
Woonhuizen	107	562	800	2924	1068	670	309	239	132	325

De belastbare oppervlakte bedraagt nog 1.739 Ha. en terwijl het belastbaar inkomen van de grond daalt tot 260.527 Fr. stijgt dit van de gebouwen tot 1.072.127 Fr.

De eveneens in 1910 gehouden economische telling wijst op het bestaan van volgende nijverheid :

Bedrijven	Aantal	Leiders	Helpers	Bedienden	Werklieden
Voedingswarenbereiding (26)	97	96	31	26	280
Drankbereiding	26	33	7	37	431
Tabakbewerking	21	23	1	18	403
Scheikundige nijverheid (27)	10	7	1	17	187
Houtbewerking	111	113	59	—	203
Papier- en kartonnijverheid	1	1	—	—	17
Drukkerijen	13	13	7	4	71
Textielnijverheid (28)	56	42	7	252	5659
Kledingsnijverheid	225	225	53	—	65
Huiden- en ledernijverheid	101	101	28	9	297
Nietmetalen delfstoffen	19	19	5	5	94
Metaalnijverheid	33	33	16	6	86
Kunst- en precisiebedrijf	7	7	1	—	1
Bouw- en aanverwante bedr. (29)	95	93	39	2	405
Transportbedrijf	21	20	9	4	27
	836	826	264	390	8226

Bovendien is er nog heel wat thuisnijvereid, en vindt men er verder : in het gemeenteonderwijs 70 personen, in het vrij onderwijs 51, spoorwegpersoneel : 567 man, overheidspersoneel 164 man, legerpersoneel : 320 man, dienstpersoneel : 95 knechten en 590 meiden.

(26) Waaronder 82 brood, banket- en suikerbakkerijen en 3 fabrieken van lijnzaadkoeken voor vee; verder de 3 glucosefabrieken met samen 95 werklieden, en 1 beschuitfabriek.

(27) Waaronder 1 gasfabriek, 1 luciferfabriek, 1 lijmfabriek, 2 olieslagerijen, 1 rubberfabriek, 3 zeepziederijen en 1 blinkfabriek.

(28) Waaronder 4 appretuurfabrieken, 24 breigoedfabrieken, 7 katoenspinnerijen met samen 1891 werklieden, 3 katoenweverijen, 1 lijnwaadweverij, 1 lintfabriek met 883 werklieden, 5 verwerijen, 1 vlasgarenspinnerij met 1117 werklieden.

(29) Bouwondernemers, lood- en zinkbewerkers, schilders, behangers, glazenmakers.

Al die werknemers zijn echter geen Aalstenaars. Alleen uit het bestuurlijk arrondissement zijn er 983 arbeiders tewerkgesteld, namelijk : uit Erembodegem 215, uit Erpe 99, uit Herdersem 102, uit Hofstade 246, uit Lede 69, uit Moorsel 78, uit Nieuwerkerken 120, uit de andere gemeenten samen 54.

De actieve bevolking van Aalst zelf is tewerkgesteld als volgt :

Sector	Leiders		Helpers		Bedienden		Werklieden	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Landbouw	377	25	204	113	—	—	266	53
Nijverheid	770	194	259	64	475	29	5493	3168
Handel	695	250	54	547	89	43	203	4
Onbepaald	19	2	—	—	—	—	—	—
	1861	471	517	724	564	72	5962	3225

Maakt dus samen 8.904 mannen en 4.492 vrouwen. Bovendien zijn er 57 mannen en 1 vrouw die in handel of nijverheid een bijberoep uitoefenen.

Evenmin als alle werknemers der Aalsterse onderneming te Aalst wonen, werken alle Aalstenaars in hun stad. Aldus werken er

	Bedienden		Werklieden	
	M.	V.	M.	V.
te Hofstade	30	5	337	133
in andere randgemeenten	2	—	20	12
in Groot Brussel	41	7	320	28
elders	33	1	134	14
Samen 1117 personen	106	13	811	187

De betrekkelijk grote tewerkstelling te Hofstade wordt verklaard door het feit dat deze gemeente een nijverheidswijk heeft welke, langs de Dender, onmiddellijk aansluit bij die van Aalst, en waar aanzienlijke ondernemingen zoals de kunstzijdefabriek (sinds 1904, thans FABELTA) e.a. gevestigd zijn.

De Parkwijk.

Het ontstaan van de parkwijk moet ons nog eens overtuigen van het taaie geduld van het stadsbestuur : reeds in 1876 had de Stad een overeenkomst getroffen met notaris De Pauw over grondafstand met het oog op de verbreding van het Erembodegemstraatje; in 1888 staat Flor. Govaert kosteloos een stuk grond af met hetzelfde doel; het is echter eerst in 1901 dat de stop van het Erembodegemstraatje zou afspringen door aankoop van de eigendom Govaert (18 a. 37 voor 24.000 Fr.) en men begon dadelijk met het aanleggen der Van Langenhovestraat. In 1903 stond de familie De Pauw nog 79 a. 48 af. en kwam de Van der Nootstraat tot stand, later (1913) gedwarst door de Vilanderstraat.

In 1909 werd het aflijningsplan aanvaard voor de verbinding Geraardsbergsestraat-Gentse steenweg (Leo de Bethune- en Capucienenlaan), in 1911 Geraardsbergsestraat-Burgemeestersplein, en voor de verbinding Gentse steenweg-Ledebaan (Ste Annalaan). Nog hetzelfde jaar werden twee aankopen gedaan in het Osbroek voor het aanleggen van een stadspark : 1 Ha. 31 voor 15.000 Fr. en 2 Ha. 24 voor 17.500 Fr. Verder vermelden de stadsrekeningen voor 1911 nog 120.000 Fr. onteigeningen voor park en lanen.

* * *

Toen brak de oorlog uit die heel wat plannen aan stukken sloeg. De economische bedrijvigheid viel stil, een aanzienlijke langdurige werkloosheid teisterde de bevolking die verder met allerlei moeilijkheden zoals honger, scheiding en wegvoeringen te kampen had, terwijl de inkomsten van het stadsbestuur wegvielen.

Maar de oorlog verhaastte anderzijds de uitvoering van de voorziene uitbreiding der parkwijk. Werklozen werden ingezet vanaf 1915 en toen de wapenstilstand eindelijk op 11 november 1918 aanbrak was er een stadspark van meer dan 19 Ha. aangelegd en waren de terrasseringswerken van de lanen geëindigd. Zo had dhr Désiré de Wolf, schepen van Openbare Werken er voor gezorgd dat uit deze onheilvolle tijd toch iets goeds voor de stad geboren werd.

Tussen twee wereldoorlogen.

De door de eerste wereldoorlog veroorzaakte jarenlange afwezigheid van zoveel jonge mannen, en de zogenaamde Spaanse griep welke voornamelijk tijdens de winter 1918-19 een groot aantal slachtoffers maakte, verklaren dat de telling van 1920, voor de eerste maal sinds lange jaren, een vermindering van de bevolking aantoont. Er zijn inderdaad :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	5.443	4.833	10.276
Andere ongehuwden	4.646	5.207	9.853
Gehuwden	6.228	6.683	12.911
Weduwnaars/weduwen	481	1.037	1.518
Gescheidenen	13	10	23
De stad :	16.811	17.770	34.581

Ten aanzien van 1910 valt vooral de geweldige vermindering van het aantal kinderen beneden de 15 jaar op, namelijk 2.278. Al de andere groepen (behoudens die van de gescheidenen) vertonen daarentegen een lichte stijging, waarvan de som echter de vermindering der kinderen niet kan goedmaken.

Terwijl het verschil tussen het aantal gehuwde mannen en gehuwde vrouwen doorgaans heel gering is, bedraagt het ditmaal 455, vermoedelijk omdat vele jonggehuwde mannen bij het leger zijn. Ook het aantal weduwen is, helaas, abnormaal hoog.

Bij de telling van 1920 werd speciaal de aandacht gewijd aan de gezinnen, en meer in het bijzonder aan de gezinshoofden. Aldus vernemen wij dat er 8.285 gezinnen zijn (groepen van al dan niet verwante samenwonende personen) waarvan 25 gevormd door gemeenschappen (kloosters, wezenhuizen, enz.), 144 door alleenwonende mannen en 249 door alleenwonende vrouwen; verder 7.077 uit verscheidene personen bestaande gezinnen waarvan het hoofd een man en 790 waarvan het een vrouw is (30). Deze 7.867 hoofden van eigenlijke gezinnen zijn tewerkgesteld als volgt : 378 in de landbouw; 4.343 in de nijverheid, 1.691 in de handel, 90 in huisdienst, 104 in vrije beroepen, 314 als ambtenaren en 1037 onbepaald of zonder beroep.

De 8.285 gezinnen bewonen 7.217 eigenlijke woonhuizen, benevens 38 andere, niet als eigenlijke woning bestemde gebouwen. Daarenboven zijn er 38 onbewoonde huizen en 111 andere gebouwen. Zelfs met aftrekking van de 393 alleenwonenden is het verschil tussen het aantal gezinnen en dit der beschikbare woningen nog aanzienlijk.

In de woningschaarste wordt voorzien door oprichting van talrijke huizencomplexen tussen Koolstraat, Gentse steenweg en Ledebaan; de Ste Annaweg wordt een laan en een tiental nieuwe straten worden geopend, waarvan de meeste begiftigd worden met abstracte benamingen zoals Welvaart- en Naarstigheidstraat.

Op de Ajuinkouter, aan het snijpunt van Maanstraat (1860) en St. Kamielstraat (waar een jongensschool werd geopend in 1896) bouwt men in 1926 een watertoren. De Watertorenstraat, later Acaciastraat en Eikstraat (1953) brachten de verbinding tussen Parklaan, Geraardsbergse straat en Zonnestraat tot stand.

Ook aan de Hertshage wordt aan massabouw gedaan; de parochie van het H. Hart wordt opgericht en men begint met de aanleg van een laan die, na overbrugging van de Dender, de Brusselse steenweg over Mijlbeke in rechtstreekse verbinding brengen moet met de Dendermondse steenweg.

De door die huizen vereiste straten en het park verminderen de belastbare oppervlakte einde 1920 andermaal met 16 Ha. en terwijl het belastbaar inkomen van de grond, ondanks de muntontwaarding, amper stijgt tot 326.084 Fr. (tegen 260.527 Fr. in 1910), is het belastbaar inkomen van de gebouwen verdrievoudigd en bereikt het 3.080.759 Fr. Het landelijk karakter van Aalst verzwakt.

De hogervermelde woningschaarte vormt een ernstige belemmering voor de migratie, met het gevolg dat men zo weinig mogelijk verhuist. De vermindering van de bevolking treft dan ook vooral de groep der buiten Aalst geborenen, die ten getale van 6.828 zijn (tegen 7.572 in 1910). Van de 7.867 gezinshoofden zijn er 5.645 geboren te Aalst, en 2.222, hetzij ongeveer 40 %, elders. De vergelijking van dit percentage met het overeenstemmende voor de ganse bevolking (ongeveer 23 %) wijst er eveneens op dat een groot gedeelte van deze

(30) Men zal opmerken dat het aantal alleenwonende vrouwen (249) en der vrouwen met gezinslast (790) praktisch hetzelfde is, namelijk 1039, als dit der weduwen (1037).

gezinshoofden op dat ogenblik sinds geruime tijd gevestigd is te Aalst, waar hun kinderen geboren zijn.

* * *

De in 1929 gehouden landbouwtelling wijst op het bestaan van 1312 boerderijen, namelijk 1022 van minder dan 1 Ha., 255 van 1 tot minder dan 5 Ha., slechts 33 van 5 tot minder dan 10 Ha., en nauwelijks 2 tussen 30 en 50 Ha. Op de 1715 Ha. belastbare oppervlakte worden er 1.236 bebouwd als volgt :

Gewassen	Ha.	Gewassen	Ha.
Tarwe	118,88	Vlas	1,28
Haver	66,41	Hop	11,33
Masteluin	3,16	Tabak	1,39
Rogge	120,17	Klaver	66,72
Gerst	5,78	Allerlei veevoeder	55,80
Aardappelen	217,93	Boomgaarden	71,—
Weiden	322,90	Lusttuinen en parken	33,45
Moestuinen	68,87	Andere teelten	3,31
		Bossen	64,62

Op de halve eeuw tijds die verliep sinds de vorige telling is er dus heel wat veranderd. Waar het areaal van tarwe, rogge en aardappelen betrekkelijk weinig is gewijzigd, zijn masteluin, gerst, en vlas praktisch verdwenen, terwijl de hop nog even stand houdt.

Zeer waarschijnlijk is de verschuiving in feite echter nog grondiger dan bovenstaande cijfers aantonen. De aanzienlijke vermeerdering van de weiden, ondanks de totale vermindering met 150 Ha. de aanwezigheid van bijna 65 Ha. bossen en 3 Ha. tenenkwekerijen, wijzen inderdaad op verder droogleggen van moerasgronden, terwijl de steeds talrijker wordende huizen en straten noodzakelijk op landbouwgronden moeten ingenomen worden.

Ook het haverareaal is aanzienlijk groter geworden, terwijl verder 56 Ha. bebouwd worden met allerlei veevoeder (voornamelijk bieten). Daarbij komen nog 203,68 Ha. waarop, als tweede teelt in het najaar, rapen gekweekt worden. Alles samen dus een veel grotere voortbrengst van voedsel voor dieren, wat beantwoordt aan de gewijzigde samenstelling van de veestapel :

Landbouwpaarden	235	Bijenkorven	23
Andere paarden	243	Hennen	16.570
Runderen	1.431	Duiven	14.323
Zwijnen	864	Konijnen	4.335
Schapen	339		
Geiten	243		

De vermeerdering van paarden, runderen en zwijnen is algemeen, terwijl schapen en geiten (het «vee» van de werkman) vrij gelijk blijven in aantal. De hennenkweek, waaraan in de vorige eeuw praktisch geen aandacht werd geschonken, wordt thans op grote schaal be-

oefend. Alles bijeen worden de Aalsterse boeren meer en meer fokkers.

* * *

In 1930 heeft de bevolking haar vooroorlogse getalsterkte met 10 % overschreden, en daarmede de tijdens de oorlog 1914-1918 opgelopen achteruitgang ruimschoots ingehaald. Op 31 december van dat jaar zijn er inderdaad :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	4.291	4.765	9.056
Andere ongehuwden	4.476	4.408	8.884
Gehuwden	9.325	9.317	18.642
Weduwnaars/weduwen	669	1.140	1.809
Gescheidenen	17	21	38
De stad :	18.778	19.651	38.429

Deze 38.429 inwoners zijn ingedeeld in 10.767 gezinnen die beschikken over 8.941 eigenlijke woningen, benevens 197 noodwoningen en 88 andere bewoonde en 248 onbewoonde gebouwen. De belastbare oppervlakte bedraagt thans 1.713,64 Ha. en de onbelastbare 165,16 Ha. Het belastbaar inkomen van de grond bedraagt 700.021 Fr., terwijl dit van de gebouwen 13.345.810 Fr. bereikt.

Het in handel en nijverheid tewerkgesteld gedeelte van de actieve bevolking is thans ingedeeld als volgt :

	Werkgevers		Helpers		Bedienden		Werklieden	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Textielnijverheid	80	4	14	17	275	85	2055	2960
Andere nijverheden	873	128	220	60	704	79	5065	993
Handel	838	250	142	925	221	68	226	12
	1791	382	376	1002	1200	232	7346	3965

Samen dus 16.294 personen, waarvan 5.490, zegge één derde, in het textielbedrijf, 8.122 in de andere bedrijven en 2.706 in de handel.

Van de bedienden en werklieden samen zijn er 743 minderjarige en 7.203 meerderjarige mannen, beneven 1.387 minderjarige en 2.810 meerderjarige vrouwen; van deze laatste groep zijn er 1.976 in de textielnijverheid tewerkgesteld. Zonder onderscheid naar leeftijd vindt men 58 gehuwde vrouwelijke bedienden en 1.874 gehuwde werksters.

De economische crisis, welke op dat ogenblik de ganse wereld treft, blijft niet zonder weerslag te Aalst en berokkent er heel wat werkloosheid. Onder de hierboven getelde werknemers zijn er inderdaad 461 volledig en 2312 gedeeltelijk of tussentijdig werkloze werklieden, zegge samen 32,5 %, benevens 159 volledig en 1960 gedeeltelijk of tussentijdig werkloze werksters, zegge samen 50 %. De bediendengroep is, met 35 mannen en 5 vrouwen zonder werk, minder erg getroffen.

Als nijverheid heeft men op dat ogenblik :

Bedrijven	Aantal	Bedienden	Werklieden
Voedingswarenbereiding (31)	88	53	392
Drankbereiding (32)	23	64	479
Tabakbewerking	16	10	227
Scheikundige nijverheid	10	11	95
Gas en electriciteit	4	32	278
Houtbewerking	106	3	237
Papier- en kartonnijverheid	6	2	58
Grafische bedrijven	16	4	44
Textielnijverheid (33)	80	254	6364
Kledingsnijverheid	189	1	158
Huiden- en ledernijverheid	119	57	895
Nietmetalen delfstoffen (34)	24	—	90
Metaalnijverheid	60	12	267
Bouw- en aanverwante bedrijven	189	1	158
Transport	34	6	73
Spoorweg en P.T.T.	—	289	851
	955	834	11.316

De nijverheidstelling van 1937 geeft een duidelijker beeld van de samenstelling der bedrijven, daar zij een onderscheid maakt tussen die met personeel en die waar geen personeel is tewerkgesteld. Men heeft aldus :

Bedrijven	Zonder pers.	Met pers.	Bedienden	Werklieden
Voedingswarenbereiding	84	34	48	246
Drankbereiding	8	13	94	505
Tabaknijverheid	3	11	6	178
Scheikundige nijverheid (35)	3	21	147	635
Houtnijverheid	71	64	5	337
Papier en karton	—	3	—	44
Grafische bedrijven	9	12	8	73
Textielnijverheid	6	71	449	7458
Kledingsnijverheid	169	49	8	202
Huiden- en ledernijverheid	66	47	66	1121
Nietmetalen delfstoffen	1	7	9	132
Metaalnijverheid	40	42	45	277
Kunst- en precisiebedrijven	27	7	—	17
Bouw en aanverwante bedrijven	84	80	20	538
Transport	34	27	3	66
	604	488	908	11829

(31) Waaronder 70 brood-, banket- en suikerbakkers, 6 molens, 2 visrokerijen, 2 glucosefabrieken.
(32) Brouwerijen, mouterijen, limonadefabrieken, alcoholbewerking, melkerij.
(33) Waaronder 4 katoenspinnerijen met 1407 werklieden, 3 vlasdraadspinnerijen met 1156 werklieden en 52 breigoedmakerijen met 1916 werklieden.
(34) Marmerbewerkers, steenhouwers, cementtegelfabriek.
(35) Gas en electriciteit inbegrepen.

Daarbij zijn er 2.287 alleenstaande handelaars en 191 handelsondernemingen die samen 1018 personen tewerkstellen.

Ten aanzien van 1930 is er dus een vermeerdering met een honderdtal nijverheidsondernemingen waar te nemen, terwijl er, na aftrekking van het personeel van spoorweg en P.T.T., zowat 1700 meer bedienden en werklieden zijn tewerkgesteld. Waar er in 1930 echter 4.932 gedeeltelijk of volledig werklozen waren, mag men de toestand nog niet bevredigend heten in 1937, daar in feite een groot gedeelte van die werklozen ook niet elders een betrekking gevonden heeft.

Het spoorvervoer heeft weliswaar uitbreiding genomen, doch deze houdt voornamelijk verband met het reizigersverkeer. Men noteert inderdaad voor het jaar 1937 : afgeleverde reiskaartjes : 416.607; afgeleverde abonnementen : 54.061; aantal zendingen van onvolledige wagens : aangekomen 217.491; idem vertrokken : 192.187; aantal volledige wagens (gemiddeld 20 ton) aangekomen : 54.739; idem vertrokken : 34.868.

Deze statistiek kan echter bezwaarlijk vergeleken worden met die voor de jaren 1902-1911 omdat deze voor de vertrokken reizigers geen onderscheid maakt tussen abonnenten en reizigers met kaartjes, en enkel het gewicht aangeeft van de onvolledige ladingen (waar de statistiek voor 1937 het aantal ladingen vermeldt). Bovendien is het gemiddeld laadvermogen van de goederenwagens tussen 1902-1911 en 1937 merkelijk verhoogd, zodat de 89.000 wagens van 1937 heel wat meer betekenen dan de 80.000 van 1911.

Dan komt andermaal een wereldoorlog handel en nijverheid stilleggen, en enkele ondernemingen zelfs zwaar treffen.

Na de tweede wereldoorlog.

In 1940 kon de normaal voorziene tienjaarlijkse algemene telling niet doorgaan, en men moest wachten tot 31 december 1947 alvorens er een te kunnen verrichten. Onder demografisch opzicht vertoont zij volgende toestand :

	Mannen	Vrouwen	Samen
Ongehuwden beneden 15 jaar	4.812	4.512	9.324
Andere ongehuwden	4.167	4.321	8.488
Gehuwden	10.776	10.825	21.601
Weduwnaars/weduwen	704	1.677	2.381
Gescheidenen	71	95	166
De stad :	20.530	21.430	41.960

Het aantal te Aalst geborenen bedraagt 31.816, terwijl er 9.448 inwoners elders in België en 696 in het buitenland geboren zijn.

Deze 41.960 inwoners vormen 13.489 gezinnen, waarvan 1.662 bestaan uit alleenwonende personen. Deze gezinnen beschikken over 10.777 eigenlijke huizen, benevens 25 hotels, enz., 84 voorlopige woningen en 53 niet tot woning bestemde gebouwen (fabrieken met woning voor huisbewaarder, enz.), samen 10.939 woongelegenheden. De verdeling van de woongelegenheden onder de gezinnen wordt aange-

toond in onderstaande tabel, welke, per gezin, het aantal beschikbare woonvertrekken aangeeft.

	Aantal woonvertrekken per gezin										
Gezinnen	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10 & +**	**Totaal**
1 persoon	239	780	210	255	91	40	25	9	1	12	1662
2 personen	100	1228	641	1145	486	217	96	43	14	29	3999
3 personen	61	809	581	1189	569	257	97	41	14	26	3644
4 personen	15	270	352	793	341	218	105	54	17	33	2198
5 personen	7	95	140	338	173	115	74	33	16	18	1009
6 personen	1	19	76	148	90	62	33	25	9	7	470
7 personen	—	3	28	71	49	31	16	14	7	18	234
8 personen	—	3	12	32	16	12	15	12	6	3	114
9 personen	—	—	6	18	8	6	11	6	4	7	66
10 personen	—	—	4	10	6	6	2	3	2	3	36
11 personen	—	—	1	1	4	1	2	4	—	2	15
12 en meer	1	—	—	2	4	11	1	3	—	17	39
De stad :	424	3207	2051	4002	1837	976	477	247	90	178	13489

Van de 13.489 gezinnen bestaat een grote meerderheid, namelijk 9.305, uit één, twee of drie personen, en beschikt, met uitzondering van een klein duizendtal, over voldoende woongelegenheid, namelijk tenminste één woonkamer per gezinslid. Deze norm is echter niet bereikt voor dit duizental, en voor bijna tweeduizend andere, meestal grote gezinnen. 5.491 gezinnen zijn eigenaar van de betrokken woning, terwijl 7.998 huurder zijn.

Alles bij elkaar genomen is er dus een werkelijk woningtekort, dat — ten aanzien van het bevolkingscijfer — nog verergerd wordt door de verkleining van het gemiddeld gezin (36) en de voor elk gezin afzonderlijk groter geworden comfortvereisten (badkamer, enz.). In het woningtekort wordt krachtdadig voorzien door nieuwbouw en het Discontokantoor van de Nationale Bank slaagt er in, door zijn onmiddellijk na de bevrijding begonnen financieringspolitiek, op enkele jaren tijds het bouwen van zowat 3.000 woonhuizen mogelijk te maken. De belastbare grondoppervlakte is op 17 jaar tijds met slechts 5,5 Ha. verminderd, wat op geringe uitbreiding van het wegennet wijst, ofschoon het belastbaar inkomen van de nijverheidsgebouwen thans 5.998.534 Fr. en dit van de andere gebouwen 21.408.331 Fr. bedraagt, en dit van de grond nog 653.511 Fr. De na de eerste oorlog begonnen straten zullen dan ook verder worden doorgetrokken, en nieuwe lanen zoals de Boudewijnlaan worden aangelegd.

* * *

De oorlog heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de vermindering van het aantal kinderen, maar het is alleszins opvallend dat de vermeerdering van het aantal inwoners haast uitsluitend ten goede komt aan de categorie der gehuwden. Jongere huwelijken kunnen daartoe wel bijdragen, maar de samenstelling van de bevolking is de laatste decenniën wezenlijk veranderd. Waar vroeger het zwaartepunt bij de

(36) In 1846 waren er, zonder de gekazerneerde soldaten, gemiddeld 4,8 personen per gezin, in 1947 nog 3.1.

jongere bevolking lag, is het thans verschoven (met uitzondering van de groep der tussen 1927 en 1932 geborenen) naar de leeftijdsgroepen van 35 t/m 49 jaar, zoals blijkt uit onderstaande overzicht :

Leeftijd	M	V	Leeftijd	M	V
0- 4 jaar	1788	1589	35-39 jaar	1538	1671
5- 9 jaar	1351	1325	40-44 jaar	1636	1733
10-14 jaar	1673	1598	45-49 jaar	1668	1683
15-19 jaar	1764	1845	50-54 jaar	1387	1521
20-14 jaar	1564	1617	55-59 jaar	1006	1124
25-29 jaar	1397	1506	60-64 jaar	854	964
30-34 jaar	1272	1254	65 en meer	1632	2000

Beschouwd als potentiële arbeidskrachten zijn er dus 14.086 mannen tussen 15 en 65 jaar oud, benevens 13.954 vrouwen tussen de leeftijd van 15 en 60 jaar in de stad. Rekening houdend met de jongelieden die middelbare of hogere studiën doen of legerdienst verrichten, zien wij dat de meeste mannen tewerkgesteld zijn, nl. 12.831, terwijl er 6.302 vrouwen, waarvan 2.964 gehuwde, eveneens werken zoals blijkt uit onderstaande tabel van de tewerkstelling der Aalstenaars.

		Werkgevers	Bedienden	Werklieden	Helpers	Samen
Te Aalst zelf	M.	2.604	1.465	5.041	361	9.471
	V.	822	721	3.522	691	5.756
Elders	M.	173	998	2.173	15	3.359
	V.	13	243	284	6	546

De grootste tewerkstelling van Aalstenaars buiten de stad vindt men in de provincie Brabant (in feite praktisch enkel in Groot-Brussel) met 1841 mannen en 243 vrouwen, en in de aangrenzende gemeenten Hofstade (337 mannen en 135 vrouwen) en Erembodegem (286 mannen en 13 vrouwen), waarvan de eerste een aanzienlijke textielnijverheid en de tweede o.m. een groot lederbedrijf bezit.

Benevens de 15.227 te Aalst wonenden, werken er op dezelfde datum eveneens in de stad nog 4.738 mannen (zijnde 3.755 werklieden, 878 bedienden, 93 werkgevers en 12 helpers) en 2.761 vrouwen (waarvan 2.392 werksters, 347 bedienden, 10 werkgeefsters en 12 helpsters) die buiten de stad wonen, en waarvan 1.714 dagelijks de verplaatsing van en naar het werk per trein doen.

Einde 1947 zijn er dus in het geheel 22.726 personen te Aalst tewerkgesteld. Daarvan zijn er in landbouw, handel en nijverheid 18.533 werkzaam als volgt :

Groep	Zonder pers.	Met pers.	Bedienden	Werklieden	Helpers	Totalen
Landbouw	236	18	1	32	170	457
Nijverheid	796	787	879	11.610	142	14.214
Handel	2.425	221	253	259	704	3.862
De stad :	3.457	1.026	1.133	11.901	1.016	18.533

De overigen zijn in openbare diensten, onderwijs, vermakelijkheidsbedrijven, banken, agentschappen, gezondheidsdiensten, onderhoud, enz. tewerkgesteld.

Ofschoon men zich op dat ogenblik in een periode van economische hoogconjunctuur bevindt, bereikt het gemiddelde van het aantal gecontroleerde werklozen in december 1947 : volledig werklozen : 371 mannen en 47 vrouwen; gedeeltelijk werklozen : 382 mannen en 378 vrouwen, zijnde samen 1.178.

De jongste evolutie.

De einde 1950 gehouden landbouwtelling wijst op een steeds verder gaande grondversnippering. Er zijn op dat ogenblik inderdaad 1749 bedrijven van minder dan 1 Ha. (tegen 1022 einde 1929), 193 van 1 tot minder dan 5 Ha., benevens 38 van 5 tot minder dan 10 Ha. en 5 van 10 tot minder dan 20 Ha. De twee in 1929 nog bestaande boerderijen van meer dan 30 Ha. zijn verdwenen.

Aan gewassen heeft men o.m. : tarwe 107,20 Ha., haver 54,83 Ha., rogge 65,16 Ha., gerst 6,52 Ha., aardappelen 160,30 Ha., weiden 341,11 Ha., hop 6,10 Ha., allerlei veevoeder 94,39 Ha., fruitteelt 66,95 Ha., bossen 48,22 Ha., enz. De tarwe, haver en gerst houden stand, terwijl de boomgaarden, de weiden en het veevoederareaal zelfs vermeerderen.

De veestapel evolueerde intussen als volgt :

Paarden	313	Schapen	191
Runderen	1398	Geiten	74
Zwijnen	608	Pluimvee	7436

Vermindering overal dus, voornamelijk wat de zwijnen, schapen, geiten en het pluimvee betreft. De niet in de landbouw aangewende paarden verdwijnen geleidelijk en worden hoe langer hoe meer vervangen door motorvoertuigen. Einde december 1953 zijn er te Aalst 1.437 personenauto's en 945 vrachtauto's (benevens 9 autocars of bussen en 551 motorrijwielen), en thans, begin 1956, mag met zekerheid worden aangenomen dat die getallen met tenminste één derde vermeerderd zijn.

De steeds verder gaande motorisering heeft eveneens haar weerslag op het spoorverkeer, zoals blijkt uit onderstaande cijfers :

Jaar	Afgeleverde		Zendingen van onvoll. wagens		Volledige wagens	
	Kaartjes	Abonnem.	Aangekomen	Vertrokken	Aangekomen	Vertrokken
1945	488.840	52.363	63.037	49.482	10.146	2.660
1948	401.952	74.564	147.033	212.962	17.722	5.162
1951	374.480	75.430	187.030	242.699	15.292	5.167
1954	396.797	94.915	280.977	409.317	12.772	6.558

De vermindering treft dus vooral het verkeer van gewone, niet-geabonneerde reizigers en de aangekomen volledige ladingen. Dat industrie en groothandel het echter niet zonder spoor kunnen stellen blijkt uit het feit dat er, einde 1955, alleen op het grondgebied der stad 14 private spooraansluitingen bestaan.

Intussen heeft de Spoorwegmaatschappij te Aalst-Oost een «baancentrum» ingericht dat, met behulp van een twintigtal vrachtauto's

niet minder dan 72 omliggende gemeenten bedient en dagelijks zowat 90 ton stukgoederen van huis aan huis bestelt.

Einde december 1955 waren er bij de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid 900 te Aalst gevestigde werkgevers ingeschreven. Een gedeeltelijke telling, rond dezelfde tijd verricht door de Economische Dienst der stad Aalst, wijst het bestaan uit van 3.107 handels- en nijverheidsondernemingen, zodat meer dan twee derden van de gevestigde zaken aan alleenstaande, of slechts door gezinsleden of leerlingen geholpen (en dus niet onder de R.M.Z. ressorterende) zelfstandigen behoren. De door de Stadsdienst getelde ondernemingen en haar personeel zijn ingedeeld als volgt :

Groep	Aantal	Mannen	Vrouwen	Samen
Nijverheid	1.150	7.559	4.930	12.489
Handel	1.867	646	407	1.053
Totalen :	3.017	8.205	5.337	13.542

Het gaat hier in zake personeel enkel om de bedienden en werklieden samen.

De bij de R.M.Z. ingeschreven werkgevers zijn ingedeeld als volgt :

Bedrijf	Aantal	Bedrijf	Aantal
Landbouw	16	Scheikundige nijverheid	7
Voedingswarenbereiding		Houtbewerking	66
— vleeswarenbereiding	17	Papier, karton, grafiekbedrijf	12
— visbereiding	1	Kledingsnijverheid	79
— brood- en suikerbakkers	22	Huiden- en ledernijverh. (37)	84
— glucosefabrieken	2	Gas, electriciteit	2
— andere	5	Nietmetalen delfstoffen	
Drankbereiding		— steenbakkerijen	4
— brouwerijen	3	— andere	4
— mouterijen	3	Metaalnijverheid	
— andere	6	— garages	28
Tabakbewerking	7	— andere	36
Textielnijverheid		Juweliers	1
— textielbereiding	1	Verschillende manufact.	3
— spinnerijen	5	Bouwbedrijf	118
— weverijen	12	Banken, verzek. agentsch.	21
— garentwijnderij	4	Hotelbedrijf	13
— dekens, linnen, enz.	14	Andere handel	127
— breigoedfabrieken	32	Verschillende (38)	126

Eén van de kenmerken der Aalsterse nijverheid is de thuisarbeid, die door de werknemers thuis met eigen gereedschap verricht wordt voor hun werkgever. Die arbeidsvorm sluit rechtstreeks aan bij de

(37) Volgens de telling der Stad zijn er 61 schoenfabrieken en 49 pantoffelfabrieken.

(38) Onderhoud van gebouwen, persoonsverzorging, onderwijs, vermakelijkheden, openbare diensten, enz.

ambachtelijke bedrijvigheid en bestaat trouwens in het ganse arrondissement. Wat de stad zelf betreft waren er einde december 1955, volgens de R.M.Z., 88 werkgevers met thuiswerkend personeel, namelijk 15 in de breigoednijverheid, 3 in de overige textielnijverheid, 33 in de kledingsnijverheid, 32 in de schoen- en pantoffelnijverheid en 5 in andere bedrijven.

De thuisarbeider bevindt zich, om zo te zeggen, in een overgangsstadium tussen de werkgever en de werknemer, wat in zekere zin erkend wordt door de wet, welke hem toelaat tot vier helpers tewerk te stellen zonder zijn hoedanigheid van werknemer te verliezen. Onder normale omstandigheden zal hij zich doorgaans beperken tot het verrichten van werk voor rekening van zijn werkgever. Maar zodra de conjunctuur wat gunstiger of ongunstiger is zal hij, aangelokt door de hogere verdienste of gedwongen door de nood, voor eigen rekening werk zoeken en, zonder zijn handelwijze ook maar in het minst te wijzigen, van werknemer geworden zijn tot werkgever van zijn eigen helpers. De sociale wetgeving, die de werkgever ook voor zijn thuisarbeiders aanzienlijke financiële lsten oplegt, vergemakkelijkt eveneens die overgang daar de werkgever eerder geneigd is zijn werk te laten verrichten door «onderaannemers», die door de band niet meer verdienen dan eigenlijke thuisarbeiders, en voor wie hij dergelijke lasten niet hoeft te dragen. Een en ander verklaart de aanzienlijke schommelingen in het aantal werkgevers of zelfstandigen die men van de ene tot de andere, of zelfs tussen twee gelijktijdige, doch van elkaar onafhankelijke tellingen, waarneemt.

Met uitzondering van enkele ondernemingen in de voedings- en textielnijverheid (39) zijn schier alle ondernemingen kleine zaken die met geringe kapitalen werken en derhalve zeer conjunctuurgevoelig zijn. Op de 900 bij de R.M.Z. ingeschreven werkgevers zijn er niet minder dan 144 die de laatste jaren te kampen hadden met geldmoeilijkheden. Daaronder vindt men voornamelijk kleinbedrijven met thuisarbeiders, nl. 10 breigoedfabrieken, 11 andere textielzaken, 12 kleermakerijen en 20 schoen- en pantoffelfabrieken, benevens 11 houtbewerkende ondernemingen, 30 bouwondernemingen, 6 garages, 14 eigenlijke handelsondernemingen en 30 andere ondernemingen.

Het economisch beeld van de stad in 1955 verschilt in de grond heel weinig van dit van 1900 : overheersende textelnijverheid, een paar grootbedrijven in andere sectoren en verder een massa kleine ondernemingen die kampen om haar bestaan, en er niet in slagen de bestendige werkloosheid op te slorpen. Van december 1947 tot en met december 1955 zijn er slechts 6 maanden tijdens welke het daggemiddelde van het aantal werklozen minder dan duizend bedraagt (volledig en gedeeltelijk werkloze mannen en vrouwen samen); gedurende 32 maand bedraagt het meer dan tweeduizend en bereikt tijdens de wintermaanden vaak 2.800 en meer (In 1947 bedroeg het aantal potentiële arbeidskrachten zowat 28.000).

(39) O.a. 3 mouterijen met samen 213 werknemers, 3 brouwerijen met 458 werknemers, 8 spinnerijen met 1825 arbeiders, 3 twijnderijen met 1446 werknemers, 2 glucosefabrieken met 580 werknemers (telling Ec. dienst Stad).

Hier denkt men onmiddellijk aan nieuwe bedrijven. De bestaansmogelijkheden van deze hangen echter af van verscheidene voorwaarden, zoals kapitaal, arbeidskrachten, ligging en verkeersmogelijkheden. Wat dit laatste punt betreft beschikt Aalst weliswaar over heel degelijke spoor- en baanverbindingen, maar laat de Dender te wensen over. De ganse rivier is gekanaliseerd voor boten tot 335 ton met 1,90 m. diepgang en te Aalst zelf zijn er kaaien die het aanleggen van boten tot 600 T. toelaten, terwijl het pand van Aalst tot Dendermonde voor weinige jaren werd rechtgetrokken en uitgediept. Doch stroomopwaarts zijn er nog te veel scherpe bochten en nauwe doorgangen. De zgn. Charleroise bakjes, van 70 tot 80 T. die in 1931 nog ten getale van 458 waren, zijn praktisch verdwenen, terwijl de spits van 38 m. lengte en 330 tot 350 T. hoe langer hoe meer (40) het type van het kleinste binnenschip wordt. Dergelijk binnenschip heeft een minimumbreedte van 5 m. en een diepgang van 1,90 m. Welnu, de rivier is op sommige plaatsen nauwelijks 9,50 m. breed terwijl de horizontale bodem 2,10 m. diep is, zodat voorbijsteken uitgesloten is. Voor grotere boten, die hoe langer hoe talrijker gebouwd worden en waarvan de exploitatiekosten naar verhouding tot de nuttige last lager liggen, is de rivier volkomen onbereikbaar boven Aalst. En voor ijzer, steenkool en bepaalde andere vrachtgoederen is het vervoer te water nog altijd het goedkoopste. (41)

Toch is de Dender volstrekt niet zonder betekenis voor Aalst en voor het arrondissement, en het ganse bekken. Inderdaad konden de Lessense steengroeven in 1954 langs de waterweg 520.000 ton steenmateriaal verzenden, hetzij 370.000 T. in afwaartse en 150.000 T. in opwaartse richting. In het jaar 1955 werden te Aalst zelf zowat 400 binnenschepen met een gemiddelde tonnemaat van 200 ton geladen of gelost, hetzij een goederenverhandeling van 80.000 ton.

Die cijfers zouden echter nog heel wat kunnen verbeteren, en de exploitatie heel wat gunstiger worden indien de ganse rivier bevaarbaar ware voor schepen van 600 T. De kosten van de nodige werken zouden, volgens deskundige ramingen, niet meer bedragen dan deze van de autosnelweg Brussel-Oostende, en het economisch nut ware onvergelijkbaar groter.

* * *

De bevolking vermeerdert nog regelmatig en bedroeg op 31 december 1954 (Stbl. 31.8.55) : 43.251 inwoners, zijnde 21.159 mannen en 22.092 vrouwen.

Ofschoon helemaal in Vlaanderen en tamelijk ver van de taalgrens gelegen bezit Aalst, volgens de telling van einde december 1947, een groepje van 709 inwoners die uitsluitend of meest Frans spreken en waarvan er 225 enkel die taal machtig zijn.

Die minderheid van 1,7 % speelt echter in het economisch leven

(40) De Belgische binnenvloot bestond op 1-1-56 uit 10 bakjes van 70-80 T., 3314 spitsen van 330-350 T., 278 walenschepen van 340-360 T., 171 spitsen van 390-400 T., 435 van 425-435 T., 416 kempenaars van 575 T. en 387 rijnaken van 850-1250 T., benevens zowat 220 tankers en 400 sleepboten.

(41) Men raadplege hierover de uitstekende studie van dhr A. VAN DEN BERGHE : De Dender en zijn problemen.

een zekere rol, daar er, op de 900 bij de R.M.Z. ingeschreven ondernemingen, 31 zegge 3,4 %, waaronder de meeste grote, zich voor hun betrekkingen met die instelling van het Frans bedienen. Onder cultureel opzicht oefent dit groepje dus ongetwijfeld een remmende invloed uit.

* * *

Evenals nu juist een eeuw geleden de spoorweg er, na moeizame en langdurige inspanningen, tenslotte toch gekomen is, mag men nochtans overtuigd zijn dat de stad er uiteindelijk zal in slagen haar rol te vervullen. Geïnspireerd door haar leuze NEC SPE NEC METU, zal zij, noch door ijdele hoop noch door vrees voor de moeilijkheden, weerhouden worden de rang op te eisen die haar in de economie van het land toekomt.

F. COURTEAUX
Aalst.

A. VAN LUL
Vorst-Br.

30 september 1830.

Relaas der ontruiming van Aalst door de Hollandse troepen, volgens het dagblad «Courrier des Pays-Bas» Nr 275, zaterdag 2 oktober.

EVACUATION D'ALOST.

La commission de sûreté publique de la ville d'Alost,
au gouvernement provisoire à Bruxelles;

A l'honneur de vous annoncer que hier, vers la brune, sont arrivées, en cette ville, les troupes d'infanterie et cavalerie, stationnées à Assche, ce qui a causé la plus vive sensation, et de laquelle est résultée une légère fusillade entre les bourgeois et la troupe, non-obstant et par l'effet d'un pur hasard, il n'y a eu que de légères blessures. Ce matin, à sept heures, lesdites troupes, ainsi que les détenus de la prison militaire, ont évacué notre ville, se dirigeant vers Gand.

Après ce joyeux événement pour notre ville, nous nous empressons au nom de tous les habitants, à dépêcher vers vous deux officiers de la garde bourgeoise, pour vous exprimer nos sentiments et notre patriotisme.

Nous avons l'honneur d'être avec la plus parfaite considération,

Le commandant, Sauleneert; van Beloo, capitaine; P. Dewolf, capitaine; Henri-Gabriel Vandergucht, capitaine 3e section; R. Deschaepdrijver-Moens, capitaine 2e section; E. Biebuyck, capitaine 1re section.

Alost, ce 30 septembre 1830.

Fr. C.

Een machinist uit de vorige eeuw

D.V. VERTELT OVER ZIJN VADER J.B.V. (1860-1944)

Mijn vader begon aan de spoorweg als « piocher » op 15-jarige ouderdom. Later werd hij stoker en na 9 maand was hij reeds machinist. Hij kende zijn vak, want alle stokers die met hem werkten werden machinist. Hij was het die de eerste proefrit aflegde met zijn machine tegen 100 km per uur, op het baanvak Brussel-Mechelen.

In die tijd waren de locomotieven nog niet zo stevig gebouwd : vader verloor eens zijn schouw onderweg, maar merkte het eerst toen hij ter bestemming aankwam. Ook waren de locomotieven nog niet overdekt : vader deed eens de dienst Brussel-Mons, toen hij te Bergen aankwam was zijn stoker doodgevroren !

Het ging er gemoedelijk toe : Als ze trek hadden in een borrel, stopten ze maar eens aan een café. De garde ging op de trein rond om het reisgeld van de reizigers op te halen; het gebeurde wel eens dat de hele ontvangst opgedronken was toen ze te Aalst aankwamen.

Op zekere dag stopten ze weer eens aan een herberg; de bazin vertelde dat zij een loper (slaper) had die vol ratten zat, ze wist niet wat er mee gedaan. « Geef de loper maar aan mij », zei mijn vader. Hij trok er mee naar zijn locomotief, plaatste de loper voor de vuurhaard en trok de schuif omhoog : alle ratten sprongen in het vuur... Als de trein bij tijds binnenkwam, kreeg de machinist een « prime »; als het er op aankwam vergat men dan te stoppen onderweg.

Mijn vader was er voor bekend dat hij geweldig dierf rijden. Zo kreeg hij eens een nieuwe stoker mee, voor ze vertrokken vroeg de man : « Nonkel, ge gaat toch niet te « nijg » rijden ? » « Wees gerust » zei mijn vader... Toen ze ter bestemming aankwamen had de stoker in zijn broek gedaan.

Mijn vader heeft een hele tijd de « mal » gedaan. Toen hij in de « grote serie » stond woonden wij te Brussel. Later vroeg hij zijn overplaatsing naar Aalst. Daar stond hij dan planton (reserve). Op zekere dag komt de « mal » binnen met een breuk aan de locomotief. Mijn vader zou hem vervangen. Men vertrok met 11 min. « retard » maar tot de garde zei hij : « Zet alles just ». Voor ze te Gent waren zei hij tot zijn stoker : « Vul de foyer met briketten zoveel het maar kan. » Ondertussen ging vader buiten aan de voorkant van de machine iets regelen en buiten Gent sloeg het vuur uit de schouw van de grote « pressing », maar ze kwamen op het gestelde uur te Oostende aan. Een andere maal vertrok hij met vertraging uit Ronse. Aalst werd hiervan verwittigd. Terwijl ze nu op de kabien aan 't bepreken waren hoe ze dat gingen schikken met die trein, zegt daar almeteens iemand : « Maar welke trein staat daar te fluiten voor 't signaal ? » 't Was mijn vader, hij was op zijn uur binnen.

Mijn vader kwam eens van Antwerpen. Te Dendermonde staat de « directeur de service » op de kaai maar de trein vliegt hem voorbij. 's Anderendaags wordt mijn vader op het atelier geroepen : « Tist, hoe zijt ge gisteren van Antwerpen gekomen ? » Antwoord : « Langs de binnebaantjes ! »

Malheuren heeft mijn vader natuurlijk ook tegengekomen. Zo reed hij eens een boer dood met zijn paard. Hij moest wachten tot de gendarmen daar waren. Toen sneed hij een stuk uit de bil van het paard en dat werd dan gebraden op de kolenschop binst de reis !

Op een andere keer springt er een man uit de haag, loopt naar de rails en legt er zijn hoofd op, natuurlijk was hij de kop af. Die kop sprong omhoog van de zenuwen; mijn vader nam hem op bij zijn haar, en weet ge wat die kop toen deed ? Hij stak zijn tong uit naar mijn vader !

Ja, 't waren kerels in die tijd; ze hebben veel plezier gemaakt maar nog meer borrels gedronken.

F.C.

De vierde gouwdag

van de

Heemkundige Vereniging van het Land van Aalst

gaat door

te

AALST

op

15 Juli

★

U wordt er verwacht! Schrijf tijdig in!

★

Neem kennis van de belangrijke referaten die te 11 uur voorgedragen worden op de Akademische zitting in de trouwzaal van het stadhuis.

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift.

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove.
Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan 51, Vorst (Brussel), tel. 44.61.22, postrekening 41.45.92.
Redaktiesekretaris : E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr.

INHOUD VAN Nrs 3 en 4
1956

Wapenschild van de stad Aalst (linosnede) 97
H. Vangassen — Iconografie van Aalst (1848-1890) (6 illustr.) 98
F.C. — 1856. Een spoorwegstation, een standbeeld en... een klooster 105
Fr. Vanacker — Verzet van de Aalsterse Buildragers tegen de Stadhouder in 1649 (1 illustr.) 107
M. Gysseling — Op toponymische verkenning te Aalst 114
De Redactie — Onze Voorzitter aan de eer ! 116
Denderstreek volgens Sanderus' Flandria Illustrata 117
Fr. de Cacamp — Dertig maanden uit de Geschiedenis van Aalst (juni 1579 tot december 1581) 117
J.G. de Brouwere — Theodoricus Martini Alostanus 151
J. van Cleemput — De Leenverheffing van de Grote Tiend te Aalst in de 15e eeuw 160
H. Vangassen — Het ambacht der Blauwververs en Garentwijnders te Aalst in de XVIIIe eeuw 164
A. van Lul-Fr. Courteaux — Aalst — Een eeuw evolutie 170
F.C. — 1830. Ontruiming van Aalst door de Hollandse troepen 207
F.C. — Uit het Volksleven 208
Onze ereleden en steunende leden II
Onze Gouwdag III

Drukkerij « De Aankondiger », Dr. De Moorstraat 6, Aalst - Tel. 248.18